

André Siegfried:

Amerika po světové válce . . . za Kč 42.—

Dr. Ladislav Vošta:

Konsulární zástupci v zemích
civilisovaných za Kč 25.—

Max Weber:

Politika jako povolání . . . za Kč 12.—

Stan. Thugutt:

Obrozené Polsko za Kč 8.—

B. Knižek:

Sociologie družstevního hnutí
za Kč 15.—

Ing. Fr. Munk:

Nové hospodářství za Kč 15.—

Pierre Chasles:

Život Leninův za Kč 25.—

Dr. Jos. Macůrek:

Rumunsko ve své minulosti
i přítomnosti za Kč 39.—

Dr. Alfred Fuchs:

Novější papežská politika za Kč 40.—

VÁZANÉ SVAZKY O Kč 10.— DRAŽŠÍ

POLITICKÁ KNIHOVNA

SBÍRKA SPISŮ
POLITICKÝCH, PRÁVNÍCH,
NÁRODOHOSPODÁŘSKÝCH
A SOCIÁLNÍCH
POŘADÁ F. VODSEĎÁLEK

ŘADA II.

Dosud vyšlo:

F. L. Oppenheim:

Mezinárodní právo
díl 1. sv. I. za Kč 36.— } váz. za Kč 70.—
sv. II. za Kč 22.— }
díl 2. brož. za Kč 58.—, váz. Kč 70.—

H. W. Steed:

Třicet let novinářem, 3. vyd.
díl I. a II. za Kč 90.—, váz. za Kč 120.—

James Bryce:

Moderní demokracie
díl I. za Kč 65.—, vázané za Kč 80.—
díl II. za Kč 75.—, vázané za Kč 90.—

C. F. Bastable:

Veřejné finance za Kč 95.—
váz. za Kč 110.—

Hendrik de Man:

Duch socialismu za Kč 52.—
váz. Kč 67.—

Guido de Ruggiero:

Dějiny evropského liberalismu
za Kč 70.—
váz. za Kč 85.—

P. N. Miljukov:

Národnost, její vznik a vývoj
za Kč 36.—
váz. za Kč 51.—

Ed. Herriot:

Evropa budoucnosti za Kč 30.—
váz. za Kč 45.—

POLITICKÁ KNIHOVNA

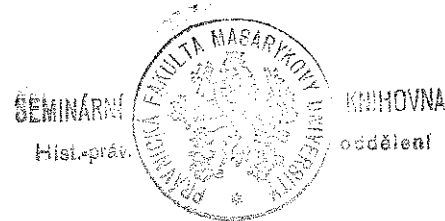
SBÍRKA SPISŮ
POLITICKÝCH, PRÁVNÍCH,
NÁRODOHOSPODÁŘSKÝCH A SOCIÁLNÍCH
POŘÁDÁ F. VODSEĎÁLEK
ŘADA II. KNIHA XIII.

V PRAZE 1931
VYDÁVÁ „ORBIS“ PRAHA XII.
FOCHOVA 62

11-D-233
F. V. KREJČÍ

ČEŠSTVÍ
A EVROPANSTVÍ

ÚVAHY
O NAŠÍ KULTURNÍ
ORIENTACI

V PRAZE 1931
NÁKLADEM „ORBIS“ V PRAZE XII.
FOCHOVA 62

ČEŠT VÍ
A EVROPANSTVÍ

I.

EVROPA A ZEMĚKOULE.

Když jsme prohráli na Bílé hoře svou samostatnost, nešlo jen o naši domácí věc; do české půdy sjely první blesky bouře, jež byla mezinárodní a k níž se proti sobě shlukovaly mraky od jihu a severu. Naše země měla tehdy své tuhé a osudové vztahy k Římu ba až k Španělsku z jedné a k protestantskému severnímu Německu z druhé strany. Francie však již byla daleko, tím dále ještě Anglie, pak byly ještě jen Uhry, stále ohrožované Turkem, jenž je předvojem Asie, málo známého světa divokých pohanů na východě — takový as byl té doby světový obzor našich předků a tak asi široká sféra jejich zájmů. Vše, co bylo dále, ztrácelo se v mlhách. Zámořské državy Španělska nebyly pro naše předky mnohem víc než pouhou bájí a jestliže jejich zimní král měl za manželku dceru anglického krále, nepřispělo to nikterak k rozšíření jejich horizontu, neboť Anglie sama naslouchala té doby ještě s údivem zprávám svých námořních dobrodruhů a objevitelů, Francise Drakaa a Walthra Raleigha. „Robinson Crusoë“ nebyl ještě napsán a Shakespearova „Bouře“, napsaná k oslavě zmíněného sňatku falckého kurfirsta a pozdějšího českého krále, může platit za jediný té doby básnický výraz lidské touhy v našem díle světa po tajemstvích oceánu a kouzelných jeho ostrovech. Do zemí mezi Krkonoši a Dunajem neproniklo však nic ani z této touhy, tak čistě vnitrozemský byl obzor jejich obyvatelů, vášnivě v té době zaujatých náboženským sporem. Atlantický oceán nehrál žádné

úlohy v jejich zájmech obchodních, tím méně v politických; sféře jejich zájmů leželo daleko i Rusko, Skandinávie a Balkán, takže vlastním jejich světem byla jen střední část naší pevniny, kterou po příkladě jiných národů počínali zvat Evropou.

Právě za tři sta let na to dosáhli jsme opět politické samostatnosti. Osvobození naše bylo jedním z výsledků světové války; děkujeme za ně nejen Francii a Anglii, ale nejzávažnější o něm rozhodnutí vyšla z Ameriky. A pokud jsme k němu přispěli vlastními válečnými činy, tedy bylo jejich dějištěm Rusko, nejen však Rusko evropské, ale ještě více ono za Urálem. Nejbližším sousedem naší mírové delegace v pařížském hotelu „Lutetia“ byla delegace Číny a nejpádnějším argumentem pro naši věc byl při jednání ve Versailles poukaz na to, že máme ještě na Sibíři vojsko ve zbrani stojící a představující nejsilnější té doby vojenskou moc v severní Asii, ovšem vedle Japonců. Stačí si jen rychle zopakovat a v souvislost uvést tato fakta, z nichž dojem nám leží stále ještě hluboce v krvi a kostech, abychom si představili, jak úžasné se rozšířila aréna dějin ode dne, kdy jsme pozbyli samostatnosti až do dne, kdy byla znovu vzkříšena.

Staletí úpadku a živoření zavinily, že jsme promeškali sledovat proces, jenž je nejdůležitější událostí pro naši zeměkouli od vzniku křesťanství: šíření evropské civilizace po zamořských pevninách. Dnes, kdy po třech staletích vstupujeme jako svéprávný činitel, to jest jako nový stát mezi ostatní státy Evropy a celého světa, je proces tento v hlavních rysech dokonán. Poevropštění zeměkoule jest však, určitěji řečeno, jejím poangličtění. Anglický jazyk a anglická moc námořní byly přede všemi jinými silami Evropy nositeli této civilizace, která, zvaná dříve povšechně evropskou, jest dnes synonymem civilizace vůbec, protože žádná původní rasa mimoevropská nevytvořila civilizace vyšší jak po stránce hmotné tak duchové. Vycházejíc po této poslední stránce z křesťanství — alespoň oficiálně — a představujíc po stránce hmotné všecko, čím si věda a tech-

nika podmanily přírodu a co znamená pro dnešního člověka na zemi nejrozumnější, nejvyspělejší a nejhygieničtější formy života, tvoří tato civilizace, plemenem anglosaským nesená a rozšířená, nejrozsáhlejší útvar vzdělanostní na naší planetě, třebaže nikoli nejkompaktnější. Vytvořila nejprve za Atlantikem hrozivého soupeře Evropy, Spojené státy americké, ovládla Kanadu a celou Australii, potáhla alespoň svým nátlakem celou jižní polovici Afriky i s Egyptem a Sudanem, drží pod svou mocí Indii a představuje, slovem, celý určitý svět ve světě, člověku vykázaném. Kdyby živá bytost z Marsu nebo jiné planety mohla pozorovat hemžení lidstva na zemi a mělo se jí dostat rychlého poučení o řádu a o moci, jež toto hemžení ovládají, bylo by jí třeba říci jako nejzákladnější poznatek, že Anglosasové ovládají většinu zeměkoule. Pouze však za krátkou dobu dvou, tří set let; teprve koncem minulého století byl skončen onen zmíněný proces, jímž národ, v jehož žilách je smíšena krev keltská s anglosaskou a normanskou a to národ ne právě z největších, díky své ostrovní poloze, jež mu dovolovala ze strany evropské přijímat všechny pokroky kultury a na druhé straně mu otevírala cestu ke všem oceánům, dospěl k svému dnešnímu British empire, největšímu mocenskému útvaru na zeměkouli. Největšímu, ale i nejsložitějšímu, svým způsobem nejfantastičtějšímu a zeměpisně nejnepřirozenějšímu, neboť zakládá se na pouhé síti vodních drah, jimiž přemáhá dálky největší moří a udržuje v spojitosti země, jež svými podmínkami geografickými a povahou svých původních ras neměly by jinak navzájem nic společného.

Druhá veliká epocha, jež by pozorovateli z jiné planety nejvíce bila do očí, je ona, jež dává stejnou barvu celému evropskému Rusku a celé severní Asii. I o té by bylo třeba říci, že je útvarem vzešlým z evropského ducha a jazyka, ba že jest, od Uralu až k břehům Japonska, jakýmsi neurčitým pokračováním Evropy. Výtvořem evropské kolonisace je i celá Amerika a to jak severní anglosaská, tak i latinská střední a jižní; politicky je však od mateřského zemědilu od-

tržena. I celá severní a střední Afrika je dnes již vydána civilizační práci Evropanů, takže jako jediný veliký celek mocensky a kulturně na Evropě nezávislý a povšechnou t. zv. západní civilizaci ještě zcela neproniklý zůstává Čína, kdežto její sesterská země, ostrovní říše japonská, třebas si uchovává základy své vlastní duchovní kultury, je úplně stržena v proud civilisace evropsko-americké.

Rekapitulujeme tedy: do pěti velikých mocenských a kulturních útvarů je zahrnuto lidstvo na zeměkouli. Jsou to mimo Evropu: Britská říše, Spojené státy americké, Čína a Jižní Amerika. Z těch jediná Čína vyvíjela se svou vlastní drahou, či lépe řečeno: zůstává stranou, protože se nevyvíjela a ustrnula na stupních, jichž už dávno dosáhla. Všecky tři ostatní útvary odvozují svůj původ z Evropy a z kultur jednotlivých evropských národů; tedy poměr čtyř k jedné označuje praeponderanci Evropy a jejího ducha a vlivu v základní organizaci světa.

Hlavní podíl na této převaze mají však z evropských ras dvě: anglosaská a ruská, tedy dva národové, kteří náležejí k vlastnímu jádru Evropy a jež by mohli být zváni okrajovými. U jednoho byla to ostrovní poloha, u druhého snadná možnost rozlít proudy svého lidu po širých prostranstvích Asie, jimž děkují za tak nesmírné rozpětí své moci a rozšíření svého jazyka. Naproti tomuaráží nepatrnost podílu, jenž připadl při rozdělení zeměkoule, jak se odehrálo během posledních dvou tří staletí, na ty národy, kteří tvoří páteř Evropy a jsou hlavními nositeli její vzdělanosti. Francie, přední velmoc našeho kontinentu, vybudovala si svou koloniální říši severoafrickou teprve za minulé století i ačkoli byla politickou a kulturní vůdkyní Evropy, není na obraze zeměkoule tak zastoupena, jak by to odpovídalo někdejšímu významu její vzdělanosti a jejího jazyka. Naprosto stranou zůstal, když se evropské rasy dělily o svět, největší národ evropského středu, Němci, a toto vědomí, oč se opozdili za Angličany a Francouzi, svádělo je pak k nárokům, které rušily evropskou rovnováhu, vedly na konec k světové válce a tím

k rozvratu Evropy a celému jejímu dnešnímu stavu. Stejně pozdě hlásí se o svůj podíl Itálie, kolébka evropské kultury, pro jejíž nárok, být považována za dědičku Říma, není již možnosti splnění. Státy iberského poloostrova, Španělsko a Portugaly, zplodily sice v jihoamerických republikách nádejně potomstvo, vykonávají však na ně vliv toliko kulturní, založený na společenství jazyka. Vlastní Evropa kontinentální nehraje tedy ve vládě nad zeměkouli nijaké rozhodující role; zámořská država tří největších a nejvzdělanějších národů naší pevniny, Francouzů, Němců a Italů, nerovná se dohromady ani zdaleka rozloham Britské říše, i v stejně asi kříklavém nepoměru zůstává za rozšířením angličtiny oblast jejich jazyků, ačkoli to jsou právě ony jazyky, jimiž byla psána vrcholná díla poesie a lidské myšlenky od konce středověku.

Vstupujeme tedy my Češi,* opět jako svobodný národ do politické soustavy světa po třech staletích, během nichž se tento svět nesmírně rozšířil a změnil svá těžiště. Země, ba i celé pevniny, o jejichž existenci ještě naši předbělohorští předkové neměli ani zdání, jsou dávno objeveny, změřeny a mocensky zaregistrovány. Celá zeměkoule je, až na nepatrné výjimky, známa a probádána; nejvzdálenější břehy pozbývají tajuplnosti a exotického nimbu, neboť všech lze dosáhnout pravidelnou lodní dopravou, se všemi je možno být ve spojení pomocí novin, telegrafů a radiových zpráv. Síť těchto komunikačních prostředků obepíná všechny pevniny a oceány, usnadňuje výměnu hospodářských hodnot i vykonávání politické moci nad zeměmi s polokoule na druhou, ale umožňuje také přenášeti poznatky vědy, vlivy literární i ideové přes největší dálky světa. Celý globus je dnes, až na několik větších prázdných ploch, jako je střed Afriky nebo nitro Asie a Číny, povlečen vrstvou oněch vyšších forem lidského života, lidské dovednosti a vědění, jež shrnujeme zkrátka pod pojem civilisace, třebas že ovšem, mimo Evropu a Ameriku,

* Rozumí se, že všude, kde se zde mluví o Česích a češtví, jsou — kde třeba — zahrnováni v tento pojem i Slováci.

jest tato vrstva někde velmi tenká; úplně se však z jejího vlivu nevyomyká už žádná sebe vzdálenější pevnina. Třebas že však původ této civilizace je v Evropě, dávno již nelze ji nazývat evropskou už proto, že mnohé z jejích nejdůležitějších technických vymožeností zrodily se v Americe a zde také se nejskvěleji uplatnily. Také co do umění životního požitku, komfortu a hygieny předstihly Evropu některé kraje americké a britská dominia. Za ztělesnění snů o ráji na zemi platily dřívějším evropským generacím Itálie a francouzská Riviéra. Dnes žijí miliony lidí pod šťastnějším ještě nebem v jižní Kalifornii nebo západní Australii; to jsou dnes právě země věčného jara.

Zásluhou a slávou Evropy zůstane, že za posledních tři sta let rozšířila svou civilizaci po všech končinách zeměkoule, ale dělo se to nepřímou, bez pravé účasti oněch národů, kteří tvoří jádro našeho kontinentu. Pomineme-li Španěly, kteří do nového světa za Atlantikem přinesli více zla než dobra a jejichž civilizace nestála na tom stupni, aby zasluhovala být po jiných dílech světa šířena, jsme nuceni přiznat Angličanům, že provedli za celou Evropu tento světodějný úkol kolonizační a civilizační. Ovšem, protože nestáli v samém ústředí evropského ducha a evropských osudů, jsouce národem ostrovním a námořním, není ta civilizace, kterou roznesli po světě, právě nejlepší syntesou evropských kulturních vymožeností, je to jednostranně zbarveno severským naturelem Anglosasů, jejich smyslem praktickým i jejich protestantským typem náboženským a nevyniká v tom všem dost právě to, co — jak dále bude ukázáno — jest pro evropského ducha nejvýznačnějším. Tedy o důvod více, aby se mohlo říci, že ona „všeobecná“ civilizace, jež objímá dnes téměř celou zeměkouli, má v Evropě toliko své východisko, ale že tu tak široce, do světové říše, rozrostla se vlastně jen anglosaská větev evropské civilizace. Z ducha vlastní Evropy, z toho co opravňovalo náš kontinent k vůdčí úloze na poli duchové kultury a umění, shledáváme ve všech civilizačních útvech zámořských celkem málo.

Vývoj civilizace na zeměkouli překročil již tedy meze evropského typu. Civilizace přestala být výsadou Evropy, ba i severní Ameriky a stala se světovou, planetární. Nejen Japonec, ale i Číňan, Malajec i černoch může mít vzhled civilisovaného člověka, to jest nejen snad jeho šat, klobouk, kravatu a brejle, ale i jeho mentalitu: pocit zařazení pod moderní stát, minimum vědomostí o zákonech a právech občanských, určité technické a pracovní zručnosti, záliby a způsoby požitku, jakým se vyznačoval druhdy Evropan oproti národům t. zv. divošským a koloniálním. Malajci na příklad platí za nejlepší cyklisty světa, americký černoch čte noviny s týmž zájmem a porozuměním jako jeho bílí spoluobčané, japonský dělník, továrník, obchodník a voják nestojí ve svých výkonech v ničem za Evropanem. Tohoto minimálního nebo průměrného stupně civilisovanosti mohli dosíci, aniž kdy byli v Evropě nebo blíže se její vzdělaností zabývali; tento průměr zachycují prostě z oné všeobecné atmosféry, jež dnes obestírá celý svět.

Je pak zcela přirozeno, že tyto nové útvary civilizace za oceány zapomínají znenáhla výchovného působení Evropy a počínají na ni hledět úkošem. Už pouhá existence Spojených států, jejich nesmírný technický rozvoj a hospodářské bohatství, počínají v očích zámořských ras stavět Evropu do stínu. Po celém Dalekém východě lze pocítovat vliv Ameriky jako mocnější a přímější než vliv Evropy; při nejmenším vtiskuje se lidstvu celé zeměkoule vždy více pocit, že všechno to nové, dobré, užitečné a praktické, co znamená pokrok rozumu, lidskosti a techniky, nepřichází už jen z jednoho dílu světa, ale pramáti Evropa že zplodila dceru Ameriku, která s ní soupeří a místy ji předstihuje.

Měla-li však až do nedávna Evropa svou prestiž onoho světadílu, v němž žije nejosvícenější, nejvzdělanější a tedy snad i nejmoudřejší a morálně nejvyspělejší část člověčenstva, tedy, pokud ji o tuto prestiž nepřipravovaly surovosti koloniální politiky, docela a na dlouhé časy ji zničila s v.ě.

t o v á v á l k a. Co si měl myslet o evropských národech, navzájem se vraždících, člověk zámořských pevnin, jemuž evropská kultura byla stavěna za vzor? Ind nebo Číňan, synové zemí, jež neznaly od nepaměti zahraniční politiky a nebyly dějištěm větších válek? Co černoch africký, jenž poznal požehnání evropské kultury zblízka teprv, když jej oblekli do francouzské uniformy a nutili rozpoutávat nejkřutější pudy, které přece před tím misionář kázal mu potlačovat? A všichni tito lidé ze zámořských ras, co měli soudit o těchto misionářích a jejich zvěstí spásy, když jejich spásonosné náboženství nedovedlo zabránit nejstrašnějšímu vraždění v samotné jejich evropské vlasti? Nikdy ještě nebylo všechno evropské, politika, kultura, filosofie a náboženství, tak zdiskreditováno a vůdčí úkol Evropy uveden tak v pochybnost, nehledě ani k tomu, že i sám zeměpisný pojem Evropy jakožto celku byl od základů otřesen. Když i černoch v koloniích mohl vrtět hlavou nad tím, co je to vlastně Evropa, mohou-li národové jako Francouzové a Němci, kteří přec soutěžili v tom, aby mu přinesli blaho civilisace, nelítostně navzájem se vraždit? Říkávali-li jsme za války, že není Evropy, ježto byla válkou rozervána její kulturní jednota, bylo to rčení obrazné, ale pro pozorovatele, jenž na tuto hanbu Evropy hleděl přes dálku oceánů, mohlo mít smysl téměř reálný. Neboť proč Evropa byla více než pouhým výběžkem Asie, byla její veliká nadvýšenost kulturní; propadla-li se však v krvavý chaos, pozbyla na tu dobu smyslu svého samostatného bytí. Vedle toho nezapomeňme, že tu nejde jen o úsudky nějakých polodivochů, ale že v Indii, Číně a Japonsku jsou vrstvy lidí, kteří vzděláním a hloubkou myšlení nestojí za Evropany, s hlediska svého asijského patriotismu jsou však naladěni protievropsky a jimž jejich intelektuální úroveň dává právo zajímat se o otázky, týkající se celého lidstva, právě tak jako my — jak ti asi všichni soudí o Evropě a jejím křesťanství! Důsledky toho se také záhy objevily v t. zv. nacionalistických hnutích Číny a Indie. Národové, jež

zklamala evropská kultura, pozbyvše víry v její vůdčí autoritu, pokoušejí se zbavit se i politického jejího poručení.

V takovéto době a za těchto okolností vstupujeme jako nový činitel do řady samostatných národů. Hluboko zastrčení do nitra evropské pevniny, toužíme po tom, co nejvíce se uvolnit od tlaku nejbližších sousedů a uplatnit se v širším okruhu, netoliko evropském, i světovém. Naše vnitrozemská stísněnost nám sice brání proniknout do sféry veliké světové politiky, ale našemu průmyslu a obchodu je za to celý svět otevřen a máme také již ustaveny své hospodářské vztahy k dalekým zámořským zemím. Nejsme však tam ani politicky neznámi, těšíme se sympatiím Ameriky a v dobré paměti má jméno Čechoslováků asijský Daleký východ z dob sibiřské anabase našich legií. Ale čím jsme v očích všech těchto národů za oceány? Především E v r o p a n y. Malým náručím v národnostním kaleidoskopu střední Evropy. Mají-li příležitost blíže poznat někoho z nás, marně by se snažili seznat, v čem záleží jeho češství; vždyť tento běloch s vlasy ani příliš temnými ani zvláště rusými má stejné zvyky jako Němec, píše stejným písmem jako Angličan, odívá se jako Francouz a jazyk jeho podobá se onomu, jímž mluví Rus. Shledat, čím vším se od těchto národů liší a v čem je jeho vlastní samobytnost, bylo by pro pozorovatele na druhé polokouli právě asi tak nesnadno, jako nám je nemožno, vidíme-li Inda, uhodnout, kterým z nesčetných jazyků své obrovské vlasti mluví anebo vystihnout u Číňana, z které provincie pochází. Češství naše, čím větší jest vzdálenost pozorovatele, tou měrou mizí pod znaky povšechného evropanství. Což nás pak musí vésti k tomu, abychom své evropanství představovali co nejdůstojněji i abychom hledali svou pýchu v tom, že naše země leží blízko Berlína a Paříže, což znamená, že náležíme k nejpokročilejší Evropě. Naši ruští legionáři dojista by mohli vyprávět o situacích, jež v nich probouzely něco, co by se mohlo zvat evropským patriotismem a evropskou hrdostí; ač milovali Rusko a za jeho zájem bojovali, nechtěli platit v očích Asiátů za Rusy.

Sběhy dějin způsobily, že když jsme se po třech staletích cítili pojednou opět svobodným národem, viděli jsme celou Evropu kolem sebe rozvrácenou až do základů. Zatím tedy co náš pocit češství dostoupil výše nezažité dosud pýchy a štěstí, náš pocit evropanství poklesl neslýchanou měrou. Evropa byla rozdělena na vítěze a poražené, s oněmi nás pojil společný zájem a jim jsme zavázáni vděkem za osvobození, s těmito obýváme střední Evropu, ale co jsme mívali s nimi společného, ustoupilo do pozadí před těžkými rozpory, jež vytvořila ve střední Evropě válka a rozpadnutí Rakouska. Tedy dva kusy Evropy, její západ a střed, oddělené propastmi a my mezi nimi prostřed těžkých politických napětí, a při tom třetí a největší kus Evropy, Rusko, náš mocný příbuzný, v němž bychom rádi viděli ochrance a oporu, následkem bolševického převratu od vlastní Evropy odtržené! Kde tu byla půda pro nějaké kontinentální společenství?

Ale rány válkou zasazené se hojí, propasti, vyhloubené záštitím, se vyrovnávají a vědomí evropského společenství znovu ožívuje. Nejen to, nevrací se k svým starým formám, ale usiluje se o nové a pevnější — právě proto, že evropanství prošlo tak bolestnými krisemi, volá se po jeho trvalejším zajištění. Kde by se byli starali dříve lidé, rozhodující o osudech evropských národů, co jim řekne ostatní svět! To byly země koloniální, exotické pronárody, na jejichž úsudek dát bylo pod evropskou důstojností. Upírají-li se však dnes na nás oči celé zeměkoule, víme, že mají právo nás posuzovat, neboť všichni tito zámořští národové, pokud přijali civilizaci, jsou odchovanci evropské civilizace a jsou oprávněni soudit vůdčí zemi lidské vzdělanosti, propadá-li zlým vášním a připravuje-li se o svou autoritu, o svou slávu zářného vzoru a o svoje vůdčí poslání v lidstvu. Dokonce již dorostli-li nezdárnější odchovaneč Evropy, to jest sever Ameriky, do té výše, že silou, mocí a bohatstvím počíná předstihovat svou mateřskou pevninu a shlíží-li na nás s útrpnou zpupností již proto, že jej válka učinila věřitelem Evropy.

Předkům evropských národů představovala kdysi Evropa

celý svět. Dnes, v době politiky planetární, světové, scvrkla se na jeden z nejmenších dílů světa. Na malém jejím rozsahu nedá se nic měnit, ba naopak rozsah tento se ještě zmenšil odtržením sovětského Ruska, ale poklesl-li tak její význam ve světě zeměpisných kvantit, tím spíše je nutno, aby přesvědčila ostatní svět o svém kvalitativním prvenství.

II.

DĚJINNÝ SMYSL EVROPY.

Toto kvalitativní prvenství nebylo na štěstí Evropě dōsud vyrváno. Svědčilo by o ukvapenosti názoru a o příliš povrchních pojmech o kultuře, domnívat se, že vedení její přechází již na jiné díly světa. Ovšem že se rozšířila po všech pevninách, či alespoň jejich březích běžná civilizace, jak se projevuje užíváním komunikačních prostředků, telefonů a radia, komfortním zařízením hotelů, oděvem a udržováním čistoty, rozšířením sportu a filmu. Ale tato civilizace je věc snadno dostupná, lze jí získat beze zvláštní zásluhy a nesmí být zaměňována se skutečnou kulturou, to jest s řádem ducha a krásy, vůle a svědomí, jehož lze dosáhnout duševním úsilím a uměleckou tvorbou jen na půdě určitého národa nebo rasy, při čemž kulturní statky takto vytvořené zůstávají zabarveny jazykem a duchem tohoto národa. O paradoxních protikladech mezi pojmy civilizace a kultury podává nám názorné příklady Indie: stoupenec Gandhiho může se jevit oproti čistotnému, tělesně vypěstovanému a sportem otužilému Angličanu jako bytost zevnějškem zanedbaná a askesí sešlá, kdežto co do kultury ducha, schopnosti nejvyšších ekstasí a výše filosofické spekulace takovéhoho tuctového důstojníka nebo policistu nebetyčně předčí. Evropa nepoklesla, ani pokud jde o zevní civilizaci a životní komfort, ještě natolik před Amerikou, tím méně před jinými pevninami, aby ji bylo třeba omlouvat tímto poukazem na hlubší duševní kulturu, jež se může jevit i pod zanedbaným povrchem. Přese všechno, čím se nad ní holedbá Amerika, přes tamní blahobyť dělníka a vyšší

požadavky na bydlení a výživu, potvrdí každý, kdo viděl Spojené státy, že právě až na tyto věci nelze tamní průměr civilizace považovat za vyšší než je náš evropský, neboť šílený shon za výdělkem ruší tam smysl pro intimnější štěstí a vnáší do chodu dnů cosi dravého a neúprosného; ve směsi tamních ras nalézají se také živly tak hrubé, barbarské nebo zločinecké, jakých nenalezneme v západnější Evropě.

A tu mluvíme stále jen o civilizaci, o té běžné, povrchové, jak ji vytvořily moderní technické vymoženosti a kapitalistická výroba. Takovéto tak zvané „divy techniky“ mohou náhle vyrůst i na poušti nebo na půdě panenské, kde civilizace je věcí novou, bez minulosti a tradice, a tedy i bez poesie a bez útulné nálady. Tímto nedostatkem historické podlohy trpí končiny nejrozkvetlejší civilizace za oceány, především zase v Americe. Toliko u východních jejích břehů dosáhla civilizace stáří téměř již dvoustaletého, všude jinde ještě má nátěr novosti a je v kontrastu s rozlohami neosídlené půdy. Ve výsledním dojmu toho, kdo projel Amerikou od oceánu k oceánu, dominuje obraz nesmírných zelených plání, na nichž jsou lidská bydliště jen řídké rozseta, představa země, v níž kolosální projevy lidské energie podivně kontrastují s nadbytkem nevyužitých půdy. Kontinent, jenž stále ještě se zdá v počátcích svého vývoje a do něhož by se vešli ještě celí národové. Přes 150 milionů obyvatelů čítá severoamerická Unie, ale řídké roztroušených po ohromných prostranstvích, kdežto v Evropě bez Ruska mnohem ještě větší suma lidí žije v zemích hustě zalidněných a vynikajících jak pokroky civilizace tak i zářících kulturou a nejslavnějšími vzpomínkami její minulosti. Od průmyslových mravenišť Anglie a od Pyrenejí, přes celou Francii, Belgie, Holandsko a Dánsko, západní Německo, Švýcarsy, severní Itálii až k Vídni a k nám do Čech nevyjde cestovatel z husté sítě osad, půda je tu všude vzdělávána až do výší hor, města mají minulost až tisíciletou, ale přes to žijí a kvetou dále, a procházejí jimi od země k zemi putuje tu cestovatel po nejpamátnejších drahách lidské vzdělanosti. Není tu pustých ploch, i v severnějších

pásmech nalezne kraje půvabné jako zahrady, ve všem shledá staleté kořeny, pod hemžením živých všecko připomíná zároveň práci a život mrtvých, všecka tato civilizace spočívá na vrstvách, po staletí na sebe hromaděných, přítomnost zařizuje se podle minulosti, všecka tato půda se zachvívá pathosem dějin anebo voní důvěrnou vzpomínkou, nad továrnami zvedá se zřícenina hradu, nad vřavou velkoměstských ulic tyčí se středověká katedrála, republikánská demokracie vládne ze starých paláců, v několika městech je sebráno a uloženo všecko to nejlepší, co vytvořilo výtvarné umění bezmála celého lidstva a všecka nejlepší a nejkouzelnější hudba, jakou stvořil lidský duch, plní všecek tento vzduch, neboť jen tyto země a žádná jiná na zeměkouli jsou vlastí hudby; jazyky tu netvoří vulgární směsici jako v zámořských přístavech, ale znějí tu plně a čistě, živeny stále literaturou a geniem národa — ano, tento obraz, jak jej poskytují země od Atlantického oceánu až k Baltu, od Bretaně až ke Královci, k naší Moravské Ostravě, Vídni, Záhřebu a Benátkám, toť nejvlastnější Evropa a tyto země svým stupněm vzdělanosti představují nejen její minulý slavný vůdčí úkol v lidstvu, ale i vůdčí úkol současný, neboť není kromě Evropy dílu světa, jenž by svým všeobecným stupněm civilizace a nakupeným kulturním bohatstvím mohl se rovnat tomuto obrazu.

Ale tu jsme již vlastně přešli z oblasti povšechné a světoběžné civilizace do sféry kultury. Obě splývá v těchto zemích evropského západu a středu v sebe navzájem; kultura duševní, umělecká a literární má zde tisícileté kořeny, ale i z téže půdy vyrostla dnešní moderní civilizace. Všude jinde byla tato moderní civilizace na rychle přenesena do země dosud panenské (v Americe) nebo uměle naočkována na staré exotické kultury (v Indii, Japonsku a Číně) anebo násilím vnucena divošským kmenům v koloniích (v Africe). Proto se tam všude zakládá na vnějšnostech a jimi se především honosí, v Evropě však jsou tyto civilizační pokroky a vymoženosti jen zevní formou pro pokroky života a pro rozvoj duše. Vzdělaný Evropan užívá všeho, co vytvořila civili-

sace celého světa, k svému pohodlí a komfortu, telefonuje, lítá, naslouchá rozhlasu, nestaví sice mrakodrapů jako Američan, ale nedal se jím ještě předstihnout v hlavních věcech výroby a technického podnikání, při tom všem mu však leží záležitosti duše a kultury zcela jinak na srdci než onomu: kniha, hudba, díla výtvarná jsou ne-li pro každého, tedy aspoň pro velmi mnohé vážnou věcí životní, což už lze vyjádřit tou statistickou zkušeností, že tyto země evropské mají největší a nejkompaktnější obecnost pro výtvoření ducha a krásy. A nejen obecnost, ale i největší kompaktní celek produktivních spisovatelů, myslitelů a umělců z celé zeměkoule. Jen v samotném Německu napiše se a vydá do roka více knih než na celé ostatní zeměkouli kromě Evropy. Quantum literární tvorby ve Spojených státech je proti onomu, jaké se udržuje vedle Německa i ve Francii a Anglii až směšně nepatrné.

A udržela-li Evropa kvantitativní převahu ve světě duchovních hodnot, což teprv po stránce kvality! Spojené státy mají několik romanopisců a snad i dramatiků, jejichž jména počíná znát celý svět, ovšem, ale co je tento hlouček jmen proti celým legiím spisovatelů, básníků a umělců všech oborů, jimiž se mohou vykázt největší kulturní národové evropsí? Vyskytnou-li se pozoruhodní spisovatelé v koloniích nebo britských dominiích, působí zpravidla jen svou exotickou zajímavostí, žádný z nich však dosud nedosáhl skutečné velikosti. Když prvý z nich, Rabindranat Tagore, byl poctěn Nobelovou cenou, nevynutil si toho významem svého díla, nýbrž musil být za tím účelem přímo vyhledán. Může se malířství poslední doby vykázt něčím novým a směrodatným, co nebylo vytvořeno v Evropě? Lze si představit, že by se z ducha Ameriky zrodil nový genius hudby? Japonsko je jednou z vůdčích velmocí na zeměkouli, ale za šedesát let, co přijalo moderní civilizaci, dovedlo dát aspoň jediného vůdčího ducha lidstvu? V jižní Africe, Australii, Novém Zélandě nalezneme kraje kvetoucí civilizace a nejvyspělejších politických ráďů, ale dovedly tyto končiny na sebe upozornit také

duševní tvorbou? Přišel odtamtud kdy důležitý myšlenkový podnět pro celé lidstvo? Víme vůbec, jak se tam žije, myslí a cítí? A co víme, svědčilo by nejdříve o tom, že se tam žije podle všeobecné šablony anglosaské.

Naproti tomu to, co je napsáno v Paříži nebo Londýně, obepíná vlnami svých účinků celou zeměkouli a určuje myšlení a vkus všech lidí, kteří chtějí sloužit vzdělanci. Jak dlouho tomu, co celý zámořský svět hleděl na Jasnou Poljanu jako na Betlém nových spásonosných myšlenek pro celé člo- věčenstvo a přece šlo o vesnici v „barbarském“ Rusku. Ale byly to ideje z Evropy a měly nimbus a sankci oné staré tra- dice, že jen Evropa otevírá všemu lidstvu nové obzory a zů- stává vůdkyní ve světě krásy, morálky a lidskosti. Tohoto autoritativního postavení neztrácí Evropa ani nyní, přes to, že bylo tak otřeseno světovou válkou. Dokonce už jí nemůže být upřeno, že ona ve svém mravním a sociálním myšlení vtěluje v sebe s v ě d o m í v ě š k e r ě h o l i d s t v a. Či jsme kdy viděli, že by odněkud ze zámoří vyšly podněty k tomu, aby lidská společnost byla postavena na nové spravedlivější základy? Není to již proto dost možno, že všechny civiliso- vané země za oceány se vyvinuly z kolonií a násilnická a málo mravná politika koloniální že zanechala v jejich duchu své stopy; již pohrdavý poměr k ovládaným barevným ple- menům nepřipouští, aby se v těchto zemích rozhostil duch větší spravedlnosti a vyššího lidství, než k jakému dospěla Evropa. Ani demokratická a puritánská Amerika nečiní v tom výjimky. Předstihnuvši Evropu v technických pokrocích a v rozvoji kapitalismu, propadla úplně zájmům zisku a po stránce morální a sociální zůstává stále zemí nejztuhlejšího konservatismu majetkového, nepřipouštějícího žádné proni- kavější změny v rádech výroby a rozdělení zisku. Proto se nestala oním „novým světem“, jenž by byl po stránce lidské světem také lepším a proto ne za Atlantikem, nýbrž zase jen v Evropě mohl se zrodit s o c i a l i s m u s a to nejen z kri- tiky kapitalistické společnosti, ale i z odkazu francouzské re- voluce a jiných ušlechtilých lidských a velkomyslných idejí, ja-

kých jiné pevniny neznají. Již sám americký odpor k socia- lismu je nejlepším měřítkem distance, na niž se země za oceánem opozduje v duchovní a ethické kultuře za mateř- ským dílem světa. Z Evropy také vyšel před nedávnem nej- mocnější a ve svých důsledcích nejrozsáhlejší počín k pře- tvoření sociálních řádů, jaký znají dějiny zeměkoule. Míněna je ovšem bolševická revoluce, již se Rusko nad celou severní Asii postavilo nejen mimo Evropu, ale i mimo všechny so- ciální a majetkové řády, po celém světě vládnoucí. Podnět k světodějně této události vyšel však přec z Evropy; západo- evropský socialismus vyhnal jednu svou větev na ruskou půdu a ta se tam rozrostla náhle k takové moci, že uchvátila neje- nom vládu nad někdejší carskou říší, ale pronikla celou Asií podzemními svými vlivy a podnítila tamní národy k snahám o svržení cizího, to jest evropského panství, což znamená, že myšlenka sociální revoluce, v Evropě vzniklá, obrací se z Asie proti Evropě samé.

Přes to však ani toto probuzení Asie nemohlo ohrozit duševní vůdcovství Evropy. Zviklalo toliko staleté základy její politické authority, ale nezasáhlo dosud do dějin země- koule žádným podnětem nebo událostí, jež by bylo lze uví- tat jako pokrok pro celé lidstvo. S radostí bylo možno vítat, když se starý ztuhlý svět Číny počal hýbat k novému životu, zatím však další směr tohoto vývoje přinesl jen zklamání, celá ohromná tato říše pod vlivem povrchní civilisace a zma- tených osvobozených hesel zmítá se mezi anarchií a tyranii válčících dobrodruhů. Za to Indie, již počíná probíhat po- dobný proces, upozorňuje na sebe něčím, co je v politických dějinách tak nesmírně vzácné: ideou mravní, která má zved- nout tři sta milionů lidí z poroby, úsilím ducha vtělit se v čin. Ghandiho heslo pasivní revoluce a odporu k násilí vtiskne dojista svou stopu do tváře dnešní doby a celý svět je nucen nad ním se zamyslet. Tento hlas bouřící se Indie, zní z hlubin tisícileté kultury duchovní, založené na askesi, duševním soustředění, ale ovšem i na pohrdání požitky zevní civilisace; protože však vír civilisace uchvacuje již celou ze-

měkouli a nedá se zastavit, zůstane Indie asi v situaci osamělého blouznivce, jenž nerozumí praktickým zájmům dne a zůstane za jinými národy po této stránce zevní civilisace. Pokud však jde o hluboké síly duchovní, jest veliký poloostrov pod Himalaji jediným kusem světa, jenž jimi může soupeřit s Evropou, ba jimi ji i potírat, ale pro svou opozditost ve věcech civilizačních, nesmírnou chudobu a degeneraci svého lidu i pro příliš exotické zabarvení své náboženské a filosofické kultury nemůže se dostat do popředí lidského pokroku. Toto místo zůstává na nedohlednou dobu vyhrazeno bílým rasám v mírných zeměpásech.

Nechť se tedy rozhlížíme po celém povrchu naší planety, odnikud nevidíme vyvstávat svět takových nových kulturních hodnot, jenž by hrozil zastínit Evropu. Energii práce a podnikání i hmotným bohatstvím předstihuje ji sice severní Amerika, ale protože při posledním a rozhodujícím cenění padají na váhu jiné hodnoty, než jaké se dají vyjádřit v dolarech, zůstává Evropa přece jen stále vůdčím dílem světa, byť i prestiž její byla světovou válkou otřesena. Ale už to, že dovedla rychle si léčit rány, jež si válkou zasadila, potvrzuje jen, jak vnitřní síla jejích národů zůstává neochromena a jak nebyla opotřebována staletími velmi pohnutých a krvavě dramatických dějin. Zůstává-li Evropa v materiální civilisaci za Amerikou, týče se to jen rozdílu tempa, není tím však řečeno, že by se zastavila a zůstávala za ostatním světem. Pokud však jde o kulturu literární, uměleckou, o otázky lidského svědomí a sociální spravedlnosti, zůstává vůdčí její poslání i nadále nepopřeno. Je proto věcí každého jejího národa, tedy i nás, aby se hlásil k svému podílu na tomto poslání i k společenství zájmů, jež jej poutá s ostatními národy kontinentu, za tím účelem, aby hodnota a vliv evropské kultury nepoklesly v očích ostatního světa.

*

Pro Evropu nemluví však jen přítomná její skutečnost, ale ještě více její minulost. Neboť v této její minulosti jsou

obsaženy bezmála všechny osudy lidského pokolení na zemi. A to nejen obsaženy ve vzpomínce, ale i nepřímou uchovány v dílech slova, myšlenky a umění, ba i přímo ztělesněny ve vzhled a obraz zemi a jejích měst. Civilisace, jež předcházely evropské, egyptská, babylonská a jiné propadly se do nicoty i s celým svým ideovým světem a zanechaly po sobě jen ruiny v pustinách. Evropská civilisace však, jak hmotná tak i duchová však žije a trvá ve vrstvách, postupně stále na sebe se kladoucích. Nic nejdůležitějšího tu nebylo zmařeno, nové se vyvíjelo organicky vždy ze starého, nejskvostnější květy lidské kultury vyrůstaly tu z půdy, zmrvené prací a životem mrtvých pokolení. Možno říci, že celá dnešní Evropa není než neustálým vyplňováním a doplňováním obrazu a nanášením stále nových barev na jeho starší vrstvy, obrazu, k němuž nárys byl v hlavních tazích položen před tisícem let, když se po zkáze římského imperia usadila plemena keltská, germánská a slovanská v sídlech, jež si v hlavních obrysech udržela do dnešního dne.

Vůdčí poslání Evropy se tedy zakládá na její souvislosti s minulým. Takové souvislosti nemá žádný jiný kontinent. Čína a Indie mají sice minulost ještě starší než Evropa, ale žijí-li z ní, znamená to, že žijí z něčeho, co už dávno se seschlo a co odumírá. Evropa však nevzpomíná své minulosti proto, aby na těchto vzpomínkách ustrnulá a zkostnatěla, nýbrž má stále nadbytek živé krve, která ji žene dále. Nevyrovnatelná hodnota její kultury záleží v jedinečně organickém vztahu, s nímž se tu z mrtvého rodí zase živé a neochabujícím rytmu tvorby a práce, jenž jí nedal zastavit se ni na dobu jediného pokolení. Byl-li středověk takovou dlouhou zastávkou, lze říci, že od jeho konce trvá již onen zvýšený rytmus života a kulturního vývoje, jež postavil na celá staletí Evropu v čelo lidstva a ztotožnil její osudy s osudy člověčenstva, zatím co se jiné pevniny počínaly teprve probouzet. Nesmírně bohatá minulost Evropy podmiňuje proto její přítomnost a budoucnost. Jen jako výsledek tisíciletého úsilí, výbojů vítězných a tragických, nahromaděné duchovní

tvorby a civilizačního díla může být náležitě oceněna evropská kultura. Smysl slova Evropa je proto především dějinný, dynamický.

Je třeba proto odlišovat tento její smysl od Evropy ve smyslu statickém, to jest zeměpisném. Geograficky vzato není Evropa ani dost určitým dílem světa, nýbrž jen západním výběžkem Asie, od níž se charakteristicky odlišuje svými bohatě rozčleněnými a roztřepenými břehy, jimiž vybihá do Atlantického oceánu. Již pohled na mapu nás poučuje, že je jakýmsi orgánem Asie, jímž tato největší pevnina, nesmírně rozsáhlá, ale ve svém celku těžkopádná, příliš kompaktní a z velké části pustá, nemající ve svém středu ohniska, z něhož by mohla dát do ostatního světa rozprout se výsledkům svých kultur, přenáší tyto výsledky těmito roztřepenými břehy jako citlivými chapadly do dálek západních moří a to tak dlouho, celá staletí a tisíce let, nežli konečně chapadlo Evropy natáhne se až přes celý oceán a nahmatá za ním Ameriku. Touto jedinou větou jsou asi vyjádřeny celé dosavadní osudy lidstva na zemi. V tomto smyslu je Evropa od dob starých Řeků oním orgánem lidské vzdělanosti, jenž sbírá její výsledky z Asie a Egypta, soustřeďuje je a hromadí, vlastní svou bytostí usiluje o jejich syntésu, vytváří na březích Středoziemního moře základy pro svou všeobecnou kulturu, odlišnou od kultur orientálních, rozvádí je pak po celém svém kontinentě, ale vším úsilím směřuje k tomu, aby všechny tyto kulturní energie a vymoženosti se hromadily na jejich západních březích jako elektrina v akumulátoru, odkudž by pak vyzařovala přes moře do celé zeměkoule.

Jak je dána Evropa přírodou, představuje tedy velmi rozčleněný výběžek Asie s nepoměrně obrovským poloostrovem Skandinávie na severu a nesmírně širokou hranicí vůči Asii. Vlastní její kontinent jeví se při pohledu na mapu tísněn, zacláněn a přímo drcen obřím hřbetem Skandinávie a beztvárně nekonečným tělesem Ruska. Ještě Francie svým směným profilem, k Atlantiku obráceným, činí dojem, jakoby vy-

klouzla z tohoto stínu nesmírných hmot a Anglie už dokonce, jako by se hrdě smála, že stojí mimo tuto kontinentální tíseň a může se rozhlížet po všech dálkách zeměkoule. Ale za to Německo, jak se jeví na mapě sevřené, svým tvarem neurčité a nevyhraněné a což teprv naše země, zaklíněné do pestré mosaiky národů a národností, z části západoevropských, z části již tvořících přechod k Balkánu a Rusku! Skutečně, z pohledu na mapu, na Evropu, jak je dána přírodou, na Evropu ve smyslu geografickém a statickém, nevyčetl by nikdo, že právě tato západní, tak stísněná a úzká páteř jejího kontinentu byla pro věky a je dosud vůdčí zemí lidstva a hlavní nositelkou jeho osudů.

Na štěstí však jest tu vedle této čistě hmotné ještě druhá Evropa, Evropa ducha, práce a tvorby, Evropa dynamická a kulturně vývojová, jejíž tvar se nedá sice mapou vyjádřit, ale jež žije jako pojem v hlavách a srdcích všeho lidstva, pokud dospělo alespoň na průměr všeobecné civilizace. Tato Evropa jako kulturní pojem je rozsahem menší než ona zeměpisná, zabíráť toliko západní její část, tedy polovici celé pevniny a nesahá ani k ledovému moří, ani k lesům Urálu, ani k Bosporu. Ale představuje většinu evropského obyvatelstva, a to právě lidí z nejpokročilejších národů, v ní jsou nahromaděny nejcennější výsledky kultury a práce, jsouť to ony kraje, o nichž výše byla řeč, nejhustěji obydlené, nejorganičtější s minulostí spjaté, představující onu cestu, po níž se bral lidský duch za světlem, onu dráhu, jež je poseta jeho nejpracnějším úsilím, nejvýznamnějšími pro celý svět zápasy, pomníky jeho nejslavnějších vítězství.

Ano, Evropa, jako kvalitativní pojem kultury, jest cesta, proud, směr. Jest to směr syntetické kultury, jež se pod vlivem Egypta a starých kultur asijských vytvořila ve východním Středomoří a postupuje odtud na západ, až dospěje k Atlantickému oceánu. Směr této dráhy naznačují dostatečně tato čtyři jména: Athény, Řím, Paříž, Londýn. Totiž představují jen hlavní osu tohoto

širokého proudu, jenž mimo to zabírá v sebe i poloostrov pyrenejský, střední Evropu a později i Skandinávii. Ale hlavní osa jde přes ona čtyři města a v ní je soustředěno nejvyšší duchovní, civilisační, umělecké a vědecké úsilí lidstva asi za půl třetího tisíce let. Co bylo vykonáno, prožito a vybojováno na linii, označené těmito čtyřmi městy, rozhodlo o osudech lidstva a o rozdělení jeho moci a vzdělanosti po celé zeměkouli.

Tato osa se arci nekryje s osou zeměpisné Evropy. Tu by naznačovala asi města: Moskva, Berlín, Paříž, Londýn, ale každé dítě ví, že takto nelze seřadit hlavní stanice kulturního vývoje. Obyvatele Martu bychom mohli sice zhruba poučit, že lidská vzdělanost postupovala z Asie do Evropy, od východu na západ, ale víme, že vlastně tomu tak nebylo, směr této linie že vedl vlastně od jihovýchodu na severozápad, a to více ještě na sever než k západu. Španělsko zůstalo brzy stranou, kdežto Německo, Skandinávie a menší národové střední Evropy přistupovali znenáhla do této oblasti civilisace, již jsme zvykli nazývat západoevropskou. Odtud pak vyzařuje ona stále dál a dál na východ, podmaní si Polsko, vytlačuje z Balkánu vliv orientálních Turků a počíná jíc Petrem Velikým podrobuje se jí i celé nesmírné Rusko a nové hlavní jeho město, po tomto caru nazvané, je uměle vytvořenou stanicí evropské kultury u samého Finského zálivu. Protože pak do její oblasti náleží i celá Skandinávie až k Severnímu mysu a protože po posledních balkánských válkách zůstal Turkům na této straně Bosporu toliko Cařihrad, lze říci, že, zhruba vzato, není na celé evropské pevnině jiných útvarů civilisačních než je vzdělanost evropská (do konce středověku činili takovou výjimku Maurové ve Španělsku a na Sicílii a od těch dob až do nedávna Turci na Balkáně) a že pojem evropské kultury se vskutku počíná krýt s geografickým rozsahem Evropy. Na jih je tato oblast velmi ostře ohraničena. Stačí Evropanu jen překročit gibraltarskou úžinu nebo přelouť kdekoli Středozemní moře a již se shledá v Alžíru,

Tripolisu a Egyptě s ovzduším zcela jiných kultur, mezi nimiž evropská civilisace představuje jen sílu vnější, politicky výbojnou a kolonisační, aniž však do vyprahlé půdy těchto pouští zapustila kořeny. I Malá Asie, Syrie a Palestina zachovávají si podobný ráz zemí orientálních, potažených jen tenkou vrstvou západní civilisace a napodobili Kemal paša v dnešním novém Turecku Petra Velikého, nelze ještě říci, zdali tyto experimenty povedou k skutečnému poevropštění Turků.

A tak jako jediná strana, kam se nejen evropská hmotná civilisace, ale kam se i duševní kultura Evropy rozlila zcela organicky, znenáhla a bez oněch překážek, jaké jí jinde staví v cestu odpor cizích ras a exotických kultur, zůstává východ, směr od Moskvy a Petrohradu dále přes Urál. Tímto směrem jako by Evropa oplácela své mateřské Asii to, co od ní obdržela cestou od jihovýchodu, přes Athény a Řím. Zde, díky tomu, že jde o rasu slovanskou, tedy evropskou krví a základními podmínkami své mentality, a o rasu, která prošla nejméně již tisíciletou křesťanskou výchovou (což je, jak dále bude o tom řeč, jedna z hlavních podmínek evropanství), překročila evropská kultura — třebaže jen ve svém nejzřetelnějším obsahu — Urál bez překážek a postupem tak nenápadným, že mu světová historie nevěnovala ani zvláštní pozornosti, přenesla se po té nejdelší čáře od západu na východ, jaká je na zeměkouli vůbec možná, to jest po celé délce severní Asie až k břehům Japonského moře. Tato oblast evropské kultury je co do rozsahu aspoň třikrát tak dlouhá jako Evropa sama, jenže nepřiměřeně k tomu tenoučká, tvořit ji téměř jen pás sibiřské železnice, ale co je prostřed ostatních pustin po této linii rozseto, to jsou skutečně stanice evropské kultury a evropského ducha, arciť v ruském zabarvení. Tisíce Čechů a Slováků, kteří se účastnili tažení našich legií, mohou dosvědčit, jak ještě i daleko za Bajkálem shledávali se ve všech těchto městech a stanicích dráhy s duchem Ruska a tím v podstatě i s duchem Evropy; v tom smyslu byl jim poslední baštou Evropy Vladivostok, třebaže

je obrácen do Tichého oceánu. Ti z nich, kteří se odtud dostali až do Japonska, měli příležitost k vysoce významnému srovnávání: ten Vladivostok je dnes ztracená varta a civilizační práce, jež tam byla vykonána, je následkem převratů a občanské války po většině zmařena, ale přes to tam vládne v kostelích Kristus a v bolševických rádech Marx, obě jména, představující ducha Evropy. Kdežto naproti v japonských přístavech kvete zevní civilisace, vládne tam pořádek, hromadí se bohatství, a přece není to Evropa, poněvadž duše, jež se tají pod tímto povrchem, zůstává asijská a výrazem jejím je ve všech chrámech podoba Buddha.

Tu jsme se již tedy octli na protější polokouli, na místech, kde nejrozsáhlejší sféra evropské kultury naráží na oblast velmi pokročilé civilisace, ale ducha neevropského. Připustíme-li však, že Vladivostok je ještě Evropa, pak pojímáme evropskou kulturu v jejím smyslu nejvšeobecnějším a nejmělkčím; tu pak tvoří Evropa s celou severní polovicí Asie vlastně jediný obrovský vzdělanostní útvar, zejména nyní, od těch dob, kdy sovětský režim překládá těžiště Ruska vždy více na východ a dává vzniknouti pojmu „Eurasie“, to jest společné pevniny evropo-asijské. Kdežto tedy vlastní, či abychom tak řekli, nejevropštější Evropa, zabírá toliko západnější polovici naší pevniny a končí již na Baltu a Visle, za Vídní a Terstem, vidíme, že její kultura zasáhla odtud daleko na sever a na východ ale již s rozředenějším obsahem a nižšími vývojovými stupni, ale v tomto svém druhém smyslu že se nejen kryje pojem evropské kultury s geografickým pojmem Evropy, ale směrem do Asie že ho ještě daleko přechází.

S rozdílem těchto dvou pojmů třeba však stále počítat, či lépe řečeno, nejde tu jen o tyto dva pojmy, totiž o západoevropskou civilizaci a o ona obrovská prostranství na východě, kam ona vyzařuje, ale spíše o celou stupnici kulturních úrovní. Nejvyšší z nich nalézáme, zhruba vzato, a podle tradičních názorů, v zemích otevřených k Atlantickému oceánu a do Severního moře, nemnoho pod

nimi jest civilizační a kulturní úroveň západnější střední Evropy (kamž náležejí i Čechy), ale odtud pak na východ úroveň vůči hledě klesá, aby na Balkáně přecházela do životních forem orientálních, vytvořených islámem, i aby, rozlivši se široce po dálkách Ruska, ztenčena jen na své základní prvky a zjednodušena na nejprimitivnější formy, ovládala evropská civilizace celé nesmírné dálky severní Asie, aniž však má tolik síly a obsahu, aby tento nesmírný rámec dovedla naplnit něčím, co by se mohlo rovnat úrovni opravdu evropské. Nesmírné potíže, s nimiž je zápasit bolševickému režimu, zkáza hmotných i duševních statků, bída a jiné svízele jsou nejlepším důkazem toho, jak těžko je uskutečnit ideje, přejaté z myšlenkového světa západu, na půdě, jež svou civilizací zůstává tak hluboko pod Evropou.

Kdyby tedy nic jiného, už samo dnešní postavení Ruska a záhada jeho zítřku dávají nám téměř denně se zamýšlet nad těmito stupni a odstíny evropské kultury. Už ta paradoxní situace, jaké neviděly dějiny: Rusko, to Rusko, jež platilo za barbarské a jež přede dvěma sty lety teprv naučil car Petr abecedě evropské civilizace, to chce být dnes ve směru sociálním avantgardou celého lidstva. Skutečně také daleko předstihlo Evropu v odvaze k uskutečnění socialismu, ale přes to nepřestává představovat nejnižší úroveň evropanství, pokud jde o průměr vzdělání, vymoženosti civilizace a životní komfort. Tedy již sama pouhá existence sovětského režimu a každý další den jeho trvání připomíná nám a nutí nás zdůrazňovat všechno to, co tvoří oproti němu výši západoevropské kultury a všech těch jejích hodnot, jichž jsme při své zeměpisné blízkosti k ní účastni.

Kultura Evropy je založena, jak už výše bylo řečeno, na principu kvality. Různé odstupňování jejích kvalit po celé pevnině jest výsledkem tisíciletého vývoje, procesů, při nichž nerozhodovalo jen vlastní tvůrčí úsilí jednotlivých národů, ale i okolnosti, dané osudem, na nichž vůle lidská nemůže mnoho měnit. Především tedy zeměpisná poloha a ponebí. Šťastnější byl každý národ tou měrou, jakou byl blíže k ose

kulturního evropského vývoje od jihovýchodu k severozápadnímu. K širšímu obzoru a čilejší výměně statků dospěl snáze národ, jenž byl u moře, než takový, jemuž je souzeno dívat se na svět jen přes hlavy sousedů. Pak tu padají na váhu rozdíly rasové. Čtyři velké větve indoevropského lidstva, postupujícího od nepamětných dob z východu na západ, byly povolány, aby vytvořily evropského člověka a jeho genia: plemena latinská, keltská, germánská a slovanská. Vlivy jiných plemen, jako Maurů ve Španělech, Turků na Balkáně, Maďarů v Uhrách a jiných finských a tatarských kmenů v Rusku působí jen po okrajích Evropy a nezasahují do hlavního jejího kulturně tvůrčího procesu. Zato však je v něm vyhrazena, a to právě v posledních dobách, důležitá role semitskému kmenu z Asie, jenž žije sice v Evropě téměř po dva tisíce let, ale bez vlastního území, rozprchlý po všech střediscích kultury, Židům.

*

Dějinný smysl Evropy záleží tedy v tom, že zde, totiž na jejích středomořských březích, vznikla pod vlivem nejstarších východních kultur civilisace, první civilisace, jež měla povšechné znaky, povznesené nad rozdíly národů, a kteráž se pak šířila na sever a hlavně na severozápad, při čemž jednotliví národové přispívali k jejímu duchovnímu obsahu, každý určitou povahou svého genia. Tato cesta, od dob Homérových až do let Napoleonových a do rozmachu britského imperia, tvoří vývojovou linii nejen Evropy, ale celého lidstva, neboť ode dnů athénské kultury až asi do založení Spojených států amerických představuje Evropa opravdu celé člověčenstvo. Neboť ona jde dále, probíjí se, klopotně tvoří, bere na sebe všechny naděje a strasti lidstva, vede je k lepším zítřkům, zatím co Čína a Indie, jediné dva civilizační útvary na zeměkouli, jež smějí být s ní srovnávány, odpočívají ztrnulé a zasněny, nemajíce vlivu na běhy celého světa.

K této své slavné úloze není ovšem hned povolán celý kontinent evropský. I mezi jeho národy jsou jedni, kteří kulturu tvoří a vedou a jiní, kteří ji toliko přijímají anebo se

účastní společného poslání jen skrovnějším podílem. Protože nešlo dlouho, až do 16. a 17. století, o to, aby se evropská civilisace rozšířila po celé zeměkouli — Evropa až do těch dob o jiných světadílech, ba vůbec o kulatosti naší planety neví a považuje se sama za celý svět — nebyl evropský kulturní vývoj poháněn silami extense a kvantity, nýbrž byl ovládnut principem kvality, to jest, do popředí jeho dostávali se národové nikoli podle své početnosti a hmotné moci, ale podle toho, čím byly kořeny jejich kultury hlubší, civilizační jejich řády účelnější, jejich touhy a cíle vyšší, kulturní jejich tvorba odvážnější a mocnější. Důkazem toho je hned národ, jenž je prvním východiskem evropského vzdělanostního vývoje, Řekové, národ maloučký, ale tvořící sémě, z něhož se rozroste celý strom evropské kultury.

Kmenem tohoto stromu je, jak řečeno, linie z východního Středomoří přes Itálii, přes Francii a po Rýně k břehům Atlantiku a přes Kanal La Manche. Kolem této osy proudí nejvíce tvůrčích sil, událostí, velikých činů duchovních a politických, kolem ní vyhraňuje se nejurčitěji řád společenský a mravní, kolem ní víří také nejčilejší oběh hmotných statků a usazuje se nejvíce bohatství. Z ní pak vyzarují civilizační a kulturní vlivy na západ i na východ, a na východ především, protože tam je nejvíce místa, tam se ztrácí Evropa v nedohledných prostranstvích, přecházejíc znenáhla do asijské pevniny. Jakmile je dosaženo cíle této cesty k severozápadu, totiž břehů Atlantického oceánu, to jest, konkrétně řečeno, jakmile vedle Itálie stávají se Francie, Nizozemí, západní Německo a Anglie nejpokročilejšími zeměmi Evropy, je tu již také druhé, východnější pásmo kultury, k němuž náležejí jižní břehy skandinávské, Dánsko, východnější Německo, země české a rakouské. Zde vzklíčila a zrála kultura pod oplodňujícími paprsky nejen ze západu, ale i z jihu, a to nejen z Itálie, ale (jak toho příkladem je cesta křesťanství k nám do Čech) až z Byzance. Osa evropského kulturního vývoje nezůstává tedy navždy jen ona jediná. Již ve čtrnáctém století náleží Praha do pásma kvalitativně nejvyššího,

přijímajíc kulturní podněty přímo z Paříže a zahajujíc boj o očistu křesťanství. Od roku 1600 stává se Vídeň jedním z hlavních mocenských středisk Evropy; Výmar i jiná německá města mají kolem roku 1800 pro evropskou kulturu nemenší význam než Paříž. Hudba, nejhlubší výraz moderní duše, vzniká a kvete vůbec jen v tomto východnějším kulturním pásmu mezi Římem a Berlínem. V Berlíně také, daleko více než v Paříži a Londýně, sbíhají se koncem devatenáctého století ideové, literární a divadelní vlivy z celé Evropy, hlavně také ze Skandinávie a Ruska, takže centrum německé říše stává se jakožto ohnisko nových průbojných kulturních sil nebezpečným soupeřem Paříže. Světová válka vyvolává revoluci v Rusku a ta pod vedením bolševiků zastihuje co do dalekého svého dosahu a radikální důslednosti i revoluci francouzskou. Kdežto druhdy shlížel západ na Rusko jako na zemi barbarskou a ztuhle konservativní, domnívají se dnešní bolševici mítí důvod k tomu, aby hleděli s pohrdáním na sociální konservatism západní Evropy, i aby prohlašovali sovětský systém za nejprůbojnější sílu k uskutečnění společenského převratu. Staré představy o vůdčí úloze západu, o opozditosti střední Evropy a o naprosté nekulturnosti východní Evropy tedy již neplatí. Jakmile hlavní linie evropského vývoje od Athén a Říma k Paříži a Londýnu dosáhla břehů atlantických, roztřepila se a rozvětvila různými směry, zejména na sever a východ a různé její výhonky potáhly průběhem věků celý evropský kontinent, až k Finskému zálivu, Urálu a Bosporu, sítí všeobecné hmotné civilizace a posely celou Evropu květy jednotlivých národních kultur.

Takový je dnešní stav. Ale ten přes to nemůže zastříti tu skutečnost, že mezi těmito kulturami jeví se patrné rozdíly kvalitativní, že čím dále k východu, úroveň vzdělání a životních forem klesá, takže ony země, jimiž se po tisíc let ubíral hlavní proud evropských dějin a kulturních činů, se zeměmi, jež jim jsou nejbližší, čnějí jako vysoké horské pásmo nad nižšími úrovněmi východními a tvoří tak po věky páteř života a kultury v Evropě.

III.

ITALIE, FRANCIE, ANGLIE — EVROPA JAKO ŽIVOTNÍ SKUTEČNOST.

Evropa, nemyslíme-li na ni jen jako na celek zeměpisný, je tedy především pojem kultury, smysl její je dynamický, dějinný a vývojový. Je to, jak řečeno, cesta, směr, jehož stanicemi jsou určité útvary kultury, života nebo politiky. Některé z nich jsou mrtvy, ale žádný z nich není smazán z paměti lidstva, každý působí dále svou vahou a na vrstvách zetlelých raší nový život. Kdyby se měly konkrétně vyjmenovat nejdůležitější stanice na této cestě evropského osudu, nebyl by asi o ně přílišný spor, dojistá že bychom se velikou většinou shodli, že to byly:

Staré Řecko. Římské imperium. Francouzský a německý středověk. Italská renaissance. Španělská říše s koloniemi. Náboženská reformace. Francouzský klasicismus a revoluce. Počátky britské říše. Německá kultura devatenáctého století. Marxistický socialismus a jeho vliv na ruskou revoluci.

Kratčeji nelze asi vyjádřit postup této dráhy; to jsou asi nej památnější útvary kultury a politiky, jimiž prošla za nějakého půl třetího tisíciletí nejvzdělanější část lidstva, a nejrozhodnější podněty, jež poháněly jeho duševní vývoj a tvorbu. Celá ostatní zeměkoule žila až do nedávna z vlivů a ohlasů těchto evropských osudů.

Počátek jejich tvoří a n t i k a. Bez ní by nebylo Evropy. Také jí nebylo, dokud nevzkvetla vzdělanost v starém Řecku a Římě. To, čím je dnes kulturně Evropa, bývalo tehdy Stře-

dozemí, ba ještě více: jedinou sférou vzdělanosti v celém světě. Jen zde zářila myšlenka a žily Musy, všude kolkolem byla tma a barbari. Tato sféra civilisace prostírala se tenkými pásy po všech březích Středozemního moře, to jest březích nejen evropských, ale i asijských a afrických, ba zde byla vlastně starší a bohatší. Do této sféry náležely přístavy syrské právě tak jako ústí Nilu a Athény, Kartago právě tak jako Řím a Sicílie. Starý Hellen necítil proti orientálním vlivům solidarity s Thráky a Skyty na severu, pocit evropského společenství proti perským autokratům mu byl neznámý; podobně neviděl starý Řím z dob císařů nic, co by ho pojilo s Gally nebo s Germány za Alpami proti národům středo-mořského jihu. Kulturní Evropa přestávala všude tam, kde končily cesty římských legií; co bylo dále na sever a na východ, bylo římskému vzdělanci lhostejno. I zeměpisně nebyl ještě náš světadíl odlišován od Asie a neexistoval tedy ani jako celek na mapách. Proto nemohl mít také ještě dnešního jména. Mluvili-li však přece antičtí lidé o Evropě, mínili tím onu ženu, již unesl Zeus vtělen v býka.

Nebylo-li však Evropy ve smyslu zeměpisném — protože rozsah našeho kontinentu dávno ještě nebyl změřen a jeho útvar a meze nebyly ještě známy — a neměl-li následkem toho pojmenování, přece již Evropa počínala samostatně žít a to jako skutečnost kulturní. Co se totiž vytvořilo na jejích březích, tam kde byly nejbliže asijským a proto nejvíce vydány vlivům Egypta a asijských kultur, to jest na bohatě rozčleněných březích Řecka, to nebyla jen směsice, usazenina nebo mechanická výslednice těchto vlivů, ale bylo v tom hned od počátku něco n a d t o, jisté tvrdé tvůrčí jádro, jisté veliké plus, jež vyvýšilo za krátko Řeky nade všechny národy tehdejšího světa, a toto plus, smíme snad dnes tak říci, toť právě p o č á t e k E v r o p y a jím už je dána ona distance mezi Evropou a sousedními kontinenty, distance, jež od těch dob stále poroste a to tou měrou, jakou starší východní kultury budou odumírat a jakou naproti tomu vedení vzdělanosti bude přestupovat na evropský břeh.

Zrození každého genia ztrácí se v hlubinách tajemství. Ale nedá-li se vědecky vysvětlit, proč právě v tu či onu dobu vynořil se vynikající tvůrčí duch, co říci teprv, jde-li o celý geniální národ! Rozhodl tu plemenný původ, zvláštní nadání této rasy, či lze se domýšlet, že by i jiná evropská rasa byla tak vysoko vyspěla, kdyby se byla jako v umělém skleníku hrála po staletí horkými dechy asijských kultur, vanoucími sem z blízkých protějších břehů? Kdo to může říci? Řekové měli přec své příbuzné kmeny v Thracii, Macedonii a celém dnešním Balkáně — proč ty zůstaly při tomto prudkém vývoji stranou a proč se pak tento vývoj obrátil do Italie, k Římu? Nerozřešitelné otázky, ale spokojme se alespoň tím zajímavým poznatkem, že Řecko je protichůdným pendantem dnešní Velké Britanie. Bohatě rozčleněný poloostrov s hojnými ostrovy — nebyl-liž to jakýsi zachycovač kulturních sil z Egypta a Asie, tak jako se stal po dvou tisících let ostrov anglický orgánem, jímž Evropa dává výzařovat své vzdělanosti po celé zeměkouli?

Jisto však je a to třeba opakovat, že přestup kultury z Asie do Evropy se dál, díky této genialitě Řeků, tak, že evropský národ hned naráz sám vytvořil mnohem více než přijal. Toto bohaté plus lze považovat za východisko vůdčího poslání na zeměkouli, za símě, z něhož vyrostl celý strom evropské a pozdější všesvětové civilisace. Tím, co vykvetlo půl tisíciletí před Kristem na malounké ploše řeckých poloostrovů a archipelů, je dán podnět k vývoji na celá tisíciletí. To všecko, svět Homérových zpěvů, architektura chrámů a zřízení měst, rozvoj demokracie, radostný názor na tělo a přírodu, pozemský duch v náboženství a v umění, rozumové filosofování a kultura těla, to všecko je, přese všechny nepopiratelné podněty z Asie a Egypta, ve svém celku a své synthese d o k o n a l e e v r o p s k é, hned naráz něco jiného než Asie. Proti Xerxovým bojovníkům stojí nejen Hellén, ale už Evropan, přestože vlastní Evropa ještě spí a její pozdější vůdčí národové se prohánějí po lesích jako barbarští lovci. Proti tyranům stojí

v Řecku lid a obec, ducha národa určuje a vede individualita umělecká a myslitelská: slovem, není v tomto ústrojí řecké kultury jediného rysu, jenž by neukazoval do dálné budoucnosti a nebyl právě z těch rysů, jež dříve či později vyniknou na tváři celého našeho kontinentu. Doba a prostředí však, jež vytvořily Odysseu, Sofokla a Phidiase, Platona a Aristotela, nejsou jen počátkem evropského vývoje, nýbrž anticipují hned celou tisíciletou budoucnost. Tento počátek dává totiž hned naráz vysoký vzor a uskutečňuje tolik ideálů, že celým dalším věkům nezbude než se za tímto počátečním obdobím ohlížet a je napodobit. Přirovnání o stromu evropské kultury, jenž vyrostl z drobného semene řeckého, může mít proto platnost jen kvantitativní; kvalitativně a ve skutečnosti nevyvíjely se evropské kulturní hodnoty znenáhla, od nižších stupňů k vyšším, nýbrž bylo hned na počátku dosaženo výše pro tehdejší duševní stav Evropy a zeměkoule podivuhodné a přímo zázračné, takže celé další věky budou žít jen ze vzpomínání a z marné snahy se k ní vrátit.

Takové je tedy východiště evropské kultury: genius její vztyčuje se ve staré Helladě rázem a šťastným rozmachem vytváří celý svět krásy a myšlenky. Ale nezapomeňme: také svět krásnějšího, svobodnějšího a moudřejšího života než k jakému dospěl do té doby člověk kdekoli jinde na zemi. Nezavidíme lidem nejstarších kultur, egyptské, čínské, indické nebo babylonské, ale prvním typem člověka v dějinách, na něž vzpomínáme se steskem a jehož život by si byla neštětná pozdější pokolení přála prožít místo toho, jenž byl jejich údělem, prvním a dodnes také jediným takovým ideálním typem člověka zůstává starý Řek. Kultura jeho zanechala po sobě nejen zříceniny chrámů a zbytky Akropole, nejen torsa soch a díla psané poesie a moudrosti, ale vedle toho a nad to i sen o šťastném harmonickém životě pod slunným nebem, na březích teplého moře, v důvěrném styku s krásnými bohy. O životě, jenž mimo onu, jež zůstala zachována v dílech básníků a filosofů, byl prodchnut krásou a moudrostí, jež zůstala nena-

psána, ale jež proudila těmito šťastným lidem krví a hrála jejich tělem. Nezáleží na tom, odpovídá-li tento sen přesně řecké skutečnosti, ale světodějný jeho význam je už v tom, že byl imaginativně přenášen s pokolení na pokolení, že byl jednou z těch velikých útěch, jež pomáhaly lidstvu propracovati se těžkými dobami tmy a nesvobody a hlavně, že byl po tisíc let dráždidlem a lákadlem ke tvorbě kulturní a ke krásné a moudré úpravě života. Po staletí zahřival tento sen duše humanistů pod severským nebem, trpících chudým a barbarským životem svého okolí, ožíval v zálibách novověkého klasicismu a byl ideálem a vzorem při vzniku jemnějších společenských prostředí. Ještě kol roku 1800 staví jej největší genius Německa, Goethe, jako vzor životní kultury sobě i svému národu a zakládá tak na něm celé jedno důležité vzdělanostní období, o sto let ještě později idealisuje si s podobnou roztoužeností životní ideály antiky jiný moudrý stařec, Francouz Anatole France, a v těchže asi letech u nás, tedy již v ovzduší plné moderní kultury, volá náš Jaroslav Vrchlický: „A nespočine lidstvo dřív, když nevrátí se zpátky, a nepromění v skutek, div, tvůj Hellado sen sladký!“

Takovým neochabujícím kouzlem působila na další běhy evropského ducha tato jedna stránka řecké kultury, totiž úprava a styl života, oživení jeho a prostoupení touž krásou, která zářila ze soch, architektur, zvuku veršů i hovorů mudrců. Památky východních kultur splývají v myslí průměrného Evropana v představy krutých faraonů, satrapů a theokracií, které udržovaly národy v poddanství nejen násilím hmotným, ale i duchovním, pomocí pochmurných nauk, jichž podstata byla však tajena za oponami chrámů, zkrátka v představy o kultuře veliké snad duchovní hloubky, ale udržované jen v hloučcích augurů, zatím co vlastní národ žil velmi primitivně nebo polodivošsky, aniž tato kultura pomáhala zjasnit mu život. Naproti tomu nevymizely nikdy z paměti Evropy vzpomínky na Athény a jiné obce řecké, kde na prostranstvích pod smavým nebem nebo mezi ušlech-

tilými sloupy proudí davy volných lidí, s hlavami jasnými a radostně vztýčenými, protože nezatemněnými žádnou hrůzou ze mstivých bohů, lidí, kteří mohou svobodně ukájet svou vášnivou zálibu v kráse a obdivují se lidskému tělu právě tak jako výtvaru umění. Byť tu šla idealisace daleko přes historickou skutečnost, přece zůstává pravdou, že takovýchto volných, duševně i tělesně harmonicky vyvinutých lidí mělo Řecko, přes svou malost, více než kterýkoliv veliký národ východní a že tedy měren principem kulturní kvality platil jeden athénský ctitel Mus za celá sta Egypťanů nebo Peršanů. Tím již je dána distance, která se rozvřela mezi Evropou a jinými díly světa hned, jakmile byl na naší pevnině položen tento první základ k samostatnému jejímu kulturnímu vývoji.

Řecká kultura, to třeba stále opakovat, nezanechala po sobě jen bohatství uměleckých výtvorů, děl básnických, historických a filosofických, i podnětů k matematickému a jinému exaktnímu myšlení vědeckému, ale co hlavní: všechny tyto její památky a vymoženosti jsou neodlučitelné od představy šťastného života, to jest života rozumně a svobodně upraveného, prodchnutého duchem a krásou. Nedovedeme si představit řeckého umělce, jenž by tvořil v prostředí ohybném a nečistém, řeckého dramatika, jenž by byl nucen psát pro hlupáky, řeckého mudrce, jenž by pro studium starých pergamenů neviděl kvetoucího života kolem sebe. Budou později doby v dějinách Evropy, kdy kultura bude v takovémto křivém poměru k životu a jedinými jejími projevy budou díla imaginace a stohy papíru; život vůkol ní však bude chudý, ošklivý, barbarský nebo šosácký. Vždyť, nezažili jsme něco z těchto smutných protikladů i ještě na svém vlastním životě? Nebyl nám vštípen pojem „poesie“ jakožto něčeho, kam se utíkáme z „všednosti“ a pojem „kultury“ jakožto něčeho, co se vyvíjí, tvoří mimo vlastní život, co jest uloženo v knihovnách, galeriích a muzeích? Proto se tolik generací evropských tak dychtivě zachycovalo o tento sen krásného starořeckého života; tam —

pocitovaly — tam bylo lépe, to byla zlatá doba kultury, obě, kultura i život, krása umění i běh všedního dne splývaly tam v jedno — kultura, ta byla v Helladě životní skutečností.

Ze semene řecké kultury rozrostl se mocně a rychle základní kmen evropské vzdělanosti, jímž je civilizace římského imperia a jako hlavní její prostředek: *l a t i n a*. Princip kvality ustupuje tu již ovšem před principem kvantity. Kultura starého Říma zůstává daleko pod řeckou a znamená pokrok toliko ve věcech vnější civilizace, řádů státních a právních, ale třeba v literatuře, výtvarných uměních a filosofii zůstala při epigonském napodobení řeckých vzorů, roznesla za to kulturní hodnoty řecké, třebaže značně rozředěné, po veškerém tehdejší západním světě, čímž jsou arcit mýněny toliko země kolem Středozemního moře. Za nějakých šest set let po smrti Periklově a Sokratově ovládá duch a styl jejich kultury, ovšem v přetlumočení římském, latinském, všechny tyto země a tento nátěr civilizace, jehož se jim dostává všude tam, kam stoupla noha římských legií, je tak tuhý a stejnoměrný, že z toho pro všecko súčasně lidstvo vyplývá pocit společenství a universálnosti. Pro všechny občany římské říše, nechť žijí v Itálii či Syrii, v Gallii či provinciích afrických, znamená pak tato říše tolik, co celý svět, *s v ě t v z d ě l a n ý c h l i d í*, kdežto co je za jeho hranicemi, to jsou barbaři anebo odumírající exotické kultury.

Tím již také počíná vůdčí poslání Evropy na zeměkouli. Město na Tibeře, tedy město evropské, je ohniskem celého tehdejšího západního světa. Není ještě ohniskem Evropy ve smyslu zeměpisném, protože říše římská zabírá našeho kontinentu jen nevelikou jižní část a předkové vůdčích dnešních národů evropských honí ještě v severních lesích zvěř a zakládají svá prvá sídla. Caesar sice položil základy k civilizaci Gallie, ba přeplavil se do Anglie až k dnešnímu Londýnu, stanici římských legií jest už také Vindobona na Dunaji, ale to všecko je ještě periferie kultury, již třeba chrá-

nit před nájedzy barbarů. Vlastní svět tehdejší vzdělanosti má svá těžiška dole u moře, v Alexandrii je více literatury a učenosti než v samotném Římě. Pro slovo „Evropa“ chybí ještě sama věc, Říman necítí ještě nejmenšího společenství s barbary v teutonských lesích nebo se Skythy za Vislou a Dněstrem.

Rozšířením křesťanství a zkázou římského imperia končí toto prvé období evropské kultury, jež nazýváme a n t i k o u. Končí, ale nepropadá zapomenutí, neboť i když římské provincie v Asii a v Africe změní se pod útokem Arabů a jiných orientálních národů v poušť, Evropa ponese odkaz antiky dále a bude jej přetvářeti podle ducha jednotlivých svých národů. Toť také jedna z věcí, jež dokazuje vůdčí povýšenost Evropy nad jinými kontinenty: žádný z nich nedovedl vytěžit z antiky, první nejbohatší, nejideálnější a nejharmoničtější kultury světa, tolik jako ona, a to nejen ve svých národech latinských, kteří jí byli nejbližší, ale později i v národech jiných ras, kteří se ještě za dob Augustových odívali kožemi.

*

K ř e s t a n s t v í svým původem ovšem není záležitost evropská, je to nejmocnější duchový zásah asijského Orientu do evropských věcí a to právě v době, kdy Evropa se tak odhodlaně, díky antické vzdělanosti, oddělila od Asie. Jediný kulturní Evropan, jenž viděl Krista, byl Pilát a ten odmítal odpovědnost za jeho ukřižování. Že tak rychle přeskočila víra malé židovské sekty za dob Tiberiových na evropské břehy, to bylo způsobeno sblížením Evropy s Asií, jaké provedl správní organism římské říše. Velikou věcí evropského ducha stalo se křesťanství teprv, když si podmanilo barbarské kmeny v severnějších částech Evropy. Tito národové keltští, germánští a za nimi slovanští se vyvalili z dalekých severských lesů a stepí a když zaplavovali římské provincie, musil v nich latinský vzdělanec vidět nejen nepřátele a rozvratitele imperia, ale škůdce kultury vůbec. Tito barbari a

vandalové by nikdy nebyli pochopili ducha antiky, na jeho výtvorech ukájeli jen své ničivé choutky, ale před duchem křesťanství se skláněli a za dobu poměrně nedlouhou octli se s latinským obyvatelstvem římské říše ve společné atmosféře náboženské a morální. Po prvé v dějinách srážejí se národové našeho kontinentu v d u c h o v n í c e l e k, třebaže se tato jednota projevuje jen v nejhrubších obrysech. Ale vynikla již ostře v hodině nebezpečí, za vpádu hunského. Dědictví antiky, to jest evropskou vzdělanost, nehájí tu jen Latinci, ale i pokřesťení Germáni. I dosavadní barbari stávi se na stranu Evropy proti Asii. A kde ji hájí? Na polích katalonských, nedaleko Paříže. Až sem tedy již pronikla vývojová linie evropské kultury, onen směr z Athén a Říma k severozápadu.

Kdyby se měl na mapě podat obraz evropské kultury z polovice prvního tisíciletí po Kristu, bylo by již zjevno, jak tento směr ovládá všecko proudění vzdělanosti od jihu. Kdežto se u Paříže, Cách a na březích kanálu la Manche vyhraňují mohutné útvary státní, které ve spojení s papežským Římem mají na troskách římské říše vytvořit jakýs dědictvím její útvar a soustřeďují tedy v sebe vše, co zbylo ze vzdělanosti v těchto prvých stoletích kultury, země v téže zeměpisné šíři jako jsou naše Čechy, ač nejsou o nic více vzdáleny Římu, odpočívají ještě v hluboké tmě. Linie kulturního vývoje je míjí — ona linie zasahuje i západní Německo, jde po Rýně, ale co je od něho na východ, opožďuje se o celá staletí. Kdežto se poblíž břehů Atlantiku již se skupily staré i nové kulturní síly v říši Karla Velikého, nepřijali germánští a slovanští kmenové na Labi a Odře ještě ani křesťanství a zakladatel této říše má záminku pořádat výpravy na jejich pokřesťení nebo vyhlazení. Hranicí kultury nejsou již Alpy, tedy směr od západu k východu, nýbrž čára tato je šikmá, směřujíc asi středem dnešního Německa od hranic Italie k dnešnímu Holandsku; co je od ní na východ, leží již mimo pásmo nejvlastnější evropské kultury. Touto čarou je položen na tisíciletí napřed základ k dvěma

hlavním útvarům evropské vzdělanosti, jeť to v podstatě až do dnešního dne stále ona čára, jež dělí evropský západ od Evropy střední, francouzský typ kulturní od německého.

I politické děje přispěly záhy k zdůraznění tohoto rozdílu. Říše Karlova byla pokusem o obnovení imperia — neříkalo se ještě evropského, nýbrž římského — ale na nových základech: s těžištěm na severu a kmeny germánskými a keltskými jako nositeli; spojitost se slavnou minulostí Říma neprojevuje se kultem antiky, nýbrž papežským požehnáním. Duch nových ras hledá tu synthesu s odkazem zaniklého římského imperia, reálně má to býti říše germánská, ale představitel boha na zemi a zároveň Říma má jí dáti metafysickou, náboženskou korunu, opravňující její francké vládce, aby shromažďovali všesky národy pod své žezlo. Idea velkolepá a už čistě evropská. Kultura se stěhuje od břehů středomořských na sever a na těchto jižních březích znenáhla hyne, spojitosti s Asií a Afrikou budou na dlouhé věky přervány, Evropa se již bude vyvíjet nadále sama z dědictví antiky a z vlastních svých sil. Co však bude tvořit tmel mezi jejími národy, nebude idea ani kulturní ani z geografických podmínek plynoucí, nýbrž bude to idea náboženská. Křesťanství je prvním uskutečněním Panevropy, alespoň na poli duchovním a morálním. Národové našeho kontinentu před tisíci lety; mají-li zdůraznit své duševní společenství, neříkají si „my Evropané“, říkají „my křesťané“, „křesťanstvo“ nebo „křesťanský svět“, ale to znamená tolik jako Evropa. Neboť v té době je rozhodnuto již o rozšíření nauky Kristovy i o mezích tohoto rozšíření. Islam zaplavuje všesky břehy Středozemního moře, vyjímaje právě evropské a křesťanství zůstane až do objevení a osídlení Ameriky náboženstvím výlučně evropským a duchovním základem pro evropskou vzdělanost. Vytrženo ze svého arijsko-semitského kořene zapouští nové kořeny na evropské půdě, zabarvuje se duchem jednotlivých evropských národů, zůstane v podstatě jiné na románském jihu než na

germánském severu nebo slovanském východě, ale má-li se tu udržet, je nuceno uzavírat kompromisy s prudkou aktivností mladých ras i s panstvíchtivostí jejich vládců, a stává se tak z náboženství universálního, z blouznivé nauky lidského bratrství, náboženstvím katolickým, jehož církve pro zájmy nadpozemské nezapomíná na pozemskou moc. Evropa na počátku středověku dovedla si nauku Ježíše Nazaretského podrobit potřebám nové římské světovlády i choutkám panovníků a jejich šlechty přizpůsobit tak, aby toto náboženství lásky příliš nebrzdilo dravé pudy pozemské politiky.

Po roce 700. slučují už tedy západní polovinu Evropy tyto ideje: křesťanství, nejasný sen nového imperia a starý respekt k Římu ale v nové formě: úcta k autoritě papežské. Tyto náběhy k evropanství potvrzují po celý středověk, jenže pojítka duchovní ukáží se silnější než koncepce politické. Říše Karlova rozpadá se v rukou jeho nástupců a podél Rýna utváří se hranice, jež navždy rozdělí Francouze od Němců. Evropa nebude vedena jedním velikým kontinentálním národem; budou to národové dva. Oba budou činit nároky na vedení křesťanstva, oba budou navazovat na velikou tradici Říma, ač každý jiným způsobem, a jejich rivalnosti a na konec krvavé zápasy stanou se až do dnešních dnů Evropě osudnými.

Prozatím však — jsme totiž stále ještě ve středověku — není nacionální cit u jednoho ani druhého tak vyvinut, aby tento antagonismus zřejměji vystoupil a celý národ, jak francouzský, tak německý, má ještě daleko nejen k sjednocení státnímu, ale i jazykovému a kulturnímu. Sféra vzdělanosti je u nich obou kolem r. 1000 po Kristu velmi tenká a představována jen zájmy náboženskými, oficiálním jazykem křesťanství je však latina a tím udržována je souvislost s kulturním odkazem starého Říma. Duše nových národů však vnáší brzy do pojmů náboženských, z východu a jihu přejatých, svou mocnou tvůrčí krev. Jediným téměř vzmachem vyvstávají v severní Francii a v Porýní gotické kate-

drály jakožto nejvelkolepější projevy křesťanské kultury. Jsou vlastně jedinými velikými projevy kultury vůbec v době, kdy národové i jejich králové neumějí číst a psát, kdy pionýrům vzdělanosti je mnich a kdy civilizace městská je v pouhých počátcích. A tu se vznese nad těsnými uličkami, kde lidé žijí v temných domech primitivně, ohyzdně a nehygienicky, obrovitý chrám, celá symfonie nejušlechtilější architektury, kamenná hmota étericky provzdušnělá mocí ideje a nadzemského vzletu! Celé další tisíciletí nepozná záračnějšího výrazu evropské tvůrčí a duchové síly. Toto gotické umění zrodilo se už z čistého ducha Evropy, zaníceného křesťanstvím. Toto umění nemá v jiných dílech světa předchůdců. A jestliže při své absolutní abstraktnosti přece se v něčem opírá o realitu, pak jest to les, do symbolismu stylisovaný, jehličnatý les severnější Evropy, v němž tyto nové rasy s duší keltskou nebo germánskou živí ony potřeby snění, tajuplnosti a touhy, pro něž si pozdější doby naleznou pojem a jméno r o m a n t i k y, to jest dispoic duševních a uměleckých, jimiž se severní Evropan liší nejvýrazněji od lidí antického jihu. Ovšem že nelze z toho o povaze těchto národů vyvozovat závěry pro všecku jich budoucnost. Třebas že vykvetl nejčistší sloh gotický na francouzské půdě, budou pozdější Francouzové až do dnešní doby se raději dovolávat svých souvislostí s klasickým Římem a prohlašovat se za rasu latinskou, kdežto gotická duše bude žít ještě po mnohých staletích v kultuře Němců. Ale tehdy, po roce 1000, nejsou ještě tyto rozdíly vyhraněny a náběhy k evropské kulturní universalitě jsou silnější než národní zvláštnosti. Proto lze říci, že na stylu středověkých katedrál pracovali nejen svorně geniové obou národů, ale že tu byl ještě třetí vyšší genius, jenž si z nich učinil pomníky pro všecku budoucnost, g e n i u s E v r o p y. Ale již místa, na nichž vyrostly tyto divy architektury, svědčí o tom, kde bijí nejmocněji tvůrčí jeho tepny; je to stále ona čára od Říma na severozápad ke Kanálu la Manche a k ústí Rýna. Právě tak lze na rozšíření gotického slohu stopovat postup zá-

padoevropské kultury na východ. Praha a Vídeň mají své gotické katedrály teprv ze 14. století, tedy z doby končícího se již středověku. O nějakých tři sta let zpozdil se náš střed Evropy za západem; z prvních staletí křesťanství u nás nemáme jiných památek než několik románských kostelíků a kaplí, proto nám také chybí viditelné svědectví naší účasti na evropském vývoji ve středověku a pamět našeho národa nemá tu oč se zachytit. Tato přímá a aktivní účast na evropské kultuře počíná pro nás teprv čtrnáctým stoletím, dobou Karlovou, a katedrála sv. Víta zůstává jejím vtělením. Že byla přece zbudována, třebaš opožděně, a to ne jako napodobenina německých dómů, ale v původním slohu francouzském, to může platit za symbol našeho příslušenství k západoevropské kultuře. Gotické stavby lze považovat za stanice této kultury; kam až sahá té doby oblast těchto katedrál, až tam prostírá se sféra vlastní kulturní Evropy.

Jinak je to kultura velmi chudičká, projevy její září jen jako osamělá světla prostřed všeobecného šera a sousedí s čirým barbarstvím. Civilisace římského imperia leží v troskách a bude trvat celé věky než si severnější Evropa vytvoří civilisaci svou a novou; směsice ras, způsobená stěhováním národů, nevykrystalisovala se ještě dostatečně v ony nové národy, francouzský, anglický, italský, jež jsou povolání později k vedení Evropy. Národové tito sotvaže si vytvořili jazyk, natož literaturu; jazykem kultury zůstává latina, ale je to poměr nepřirozený, protože jazyku starého Říma chybí životný podklad, totiž civilizace starého Říma a tak zní tento universální jazyk antiky v ústech křesťanských kněží a mnichů především jako prostředek k udržení moci církve. Mocné podněty, jimiž křesťanství samo působilo na bytost polobarbarských nových ras, jsou rázu především duchového, mravního, tedy imaginárního. Kromě toho, že kláštery bývají v té době kolonizačními středisky, nevytvořilo křesťanství samo žádných základů pro novou civilizaci, ba bylo by to bývalo docela proti jeho duchu, kdyby bylo naučilo potomka bar-

barů jemnějšímu, čistotnějšímu a hygieničtějšímu způsobu života. Kultura života leží po celý středověk v nehlubším úpadku, i sen o šťastném životě Hellady je bezmála zapomenut, není téměř škol, není literatury ani divadel, a co mají tito národové na tvůrčích silách výtvarných, všechny jsou zabrány ve službu chrámu a tak tento chrám, ideální chrám středověku, gotická katedrála, jest pro Evropu oněch staletí jediným dílem kultury, jež je životní skutečností, to jest vtělením krásy, již možno vidět a hmatat.

Jak znamená Evropa po celý středověk tolik jako křesťanstvo, za nejvýmluvnější toho doklad platí křížácké války. Idea, z náboženského tehdejšího zanícení pochopitelná, ale politicky velmi fantastická, dovede vyvolat pocit solidarity, o jaké marně usilovaly pozdější věky i tam, kde šlo o věci samozřejmější a blíže ležící. Boj o osvobození hrobu Ježíšova z rukou vyznavačů islamu staví Evropu opět jednou proti Asii a to v postoji dobrodružně výbojném, o tuto fantastickou dobrodružnost také pak celý plán ztroskotává. I také o to, že Evropa neměla tehdy ještě vyššího mravního a kulturního nároku, aby vystupovala panovačně proti kulturám jiných pevnin; ve srážce s islamem jak v Palestině tak i ve Španělsku nelze jen tak zhola říci, že by Evropa představovala civilisaci proti barbarství. A měly-li tyto války za následek jisté styky obou kultur a výměnu jejich statků, nutno říci, že více získala Evropa tím, co přijala od Arabů nežli co naopak Arabové přijali od ní.

*

Myšlenka evropské jednoty, po smrti Karla Velikého pohřbená, ožívá znova a za jejího nositele se hlásí národ, jenž je největším nikoli v západní, nýbrž ve střední Evropě — Němci. Stačí jim jen překročit Alpy a rázem se ocitají v teplých jižních rovinách, v zemi politicky roztráštěné a bezmocné, kde i hlava křesťanstva musí často ustupovat před jejich vůlí. Tak vzniká ve volených králich německých touha a sen, dát se korunovat v Římě, za císaře svaté říše římské,

to jest zidealisovati svou reálnou moc ve vlastním národě metafysickým nimbem, navázati na velkou tradici římského imperia a nabyti vedle papeže jakožto duchovní hlavy křesťanstva nároku být považován za jeho hlavu světskou. Tento poslední nárok nebyl nikdy splněn, západní Evropa ho nikdy neuzná, ale v něm se ozývá a žije evropská touha po sjednocení kontinentu a po uznání jeho náboženského a kulturního společenství. Tento nárok nebude, jak řečeno, ve skutečnosti nikdy splněn, tato morální moc německo-římských císařů zůstane pro ostatní Evropu pouhou fikcí a na konec stínem, jenž se rozplyne; ale nelze upřít, že i tato fikce měla své důležité a vysoce reálné účinky. Vytvořila v tomto zárodě pojem organizace nadstátní a nadnárodní, čímž rozšířila jeho politický obzor přes meze úzce nacionálního státu. Tato svatá římská říše „deutscher Nation“ připouštěla, že o moc v ní mohl usilovat český Přemyslovec Otakar II. a že těžiště její bylo za Karla IV. přeloženo do Prahy. Když pak titul císařský zůstal Habsburkům, byla tak vytvořena autorita, pod jejíž mocí byla zorganizována střední Evropa a uhájena proti Turkům; vůči východnějším národům, Maďarům a Jihoslovanům představovali Habsburkové důležitou moc civilisační, jež pomohla přiblížit tyto národy západoevropské kultuře; osudným zlem pro střední Evropu stanou se Habsburkové teprv, až začnou potlačovat protestantism a s tím zároveň i státoprávní zájmy jednotlivých těchto národů. Ale vlastní národ, jenž chce být reprezentován touto římskou císařskou korunou, totiž Němci, navykne si působením tohoto symbolu hledět na své postavení v Evropě a na poslání své kultury zcela jinak než národové západu — rozdíl to, jenž jak dále shledáme, má pro pojem Evropy a její kultury dodnes důležitost přímo rozhodující.

O tom však bude později řeč, prozatím se vraťme do středověku a k oné hlavní cestě evropské kultury, kterou jsme označili jmény Řím, Paříž a Londýn. Dříve však než tyto dvě poslední, nabudou významu a nehynoucí slávy jiné stanice: Florencie a Benátky. Prve nežli je skončeno mí-

sení kultur a ras v dřívější Gallii, Britanii a na poloostrově pyrenejském a nežli se v této výhni ukuje jazyk a bytost tří velkých nových západoevropských národů, hlásí se k slovu *Italiae*. Zde, kde už samo jižní nebe pomohlo uchovat nejvíce z ducha a životních forem antiky a kde jazyk i krev starých Římanů zůstávají podkladem pro vznik nového národa, zde byly poměrně nejdříve překonány následky barbarských vpádů a sjednány nejpříznivější podmínky pro vznik nové kultury. Duch antiky je tu tak silný, že zabarvuje a podmaňuje si i samo ústředí křesťanstva: jako titul římských imperátorů přešel do německých rukou, tak je papežství záhy poitalštěno. Zatím co středověk na severu zůstává opravdu ještě „temným“, zvučí už tam Danteovy terciny, oživeny jsou láskyplnými studii duch a slovesnost antiky, položeny jsou základy k nejmocnějšímu v Evropě rozmachu výtvarného umění, slovem: *Italiae* se stává pro celou Evropu matkou vědění a umění.

Ale co nad to, kultura, jež tu vzniká ze vzpomínek na antiku i z vlastních sil italského národa, není knižní, ale je živá, jejím ideálem jsou radosti smyslů a rozkoše formy pod slunným nebem. Umělecká krása se tu rozlévá do veškerého života, umění životního požitku, zaniklé se starým Římem, probouzí se nejprve zase zde mezi jeho zříceninami, země na mnoho státeků roztráštěná poskytuje hojnost příležitosti k rozkvětu kulturních středisk a jemnějších mravů. Kdežto na severu zůstává gotická katedrála jediným dílem kultury, na němž možno pást se očima a jež vybízí ducha k vzletu z těsné a málo krásné reality, zde se projevuje kultura na celé řadě životních skutečností. Nejen chrám, ale i palác může být zde uskutečněním snů krásy, i socha na náměstí nebo v zeleni sadu, komnaty nejen knížat, ale i patriciů a obchodníků; barvitá slavnost, hra pod širým nebem, hovory v dílně umělce — to všecko jsou možnosti, žít na vyšší úrovni ducha a vkusu, v takovém harmonickém a plném vyžití celé bytosti, že se to až blíží onomu snu krásného života, jež zanechala v duších Evropanů stará Hellada.

Tak nastává po přípravě téměř dvoustaleté před rokem 1500 v Itálii doba, již jsme zvykli nazývat *renaissancí*. Jméno, jehož smysl by byl pochybný, kdyby mělo vyjadřovat obrození antiky — jednak proto, že žádný kulturní útvar se nedá vzkřísit k novému životu, jakmile jednou doba jeho přešla, a pak také proto, že kulturní tvorba Itálie té doby šla vysoko přes pouhý odkaz antiky a dala světu zcela nové obory umění, jichž antika neznala, malířství a hudbu. Ale správný je ovšem tento název, pokud znamená obrození uměleckého ducha vůbec, smyslu pro kulturu a jemnější životní požitky po dlouhých staletích ponurého středověku. S hlediska evropského pak lze říci, že tu jde o nový kulturní popud z jihu, svědčící o tom, že úloha Středomoří ještě není dohrána. Dříve ještě než dojde řada na Paříž a Londýn, jako by osud řekl: ještě ne, ještě není sever zralý, dříve ještě má slovo země, v níž zůstalo nejvíce vzpomínek na starou vzdělanost, země, v níž stojí Řím!

A jak se to má s evropským posláním tohoto mocného a tak plodného uměleckého hnutí? Itálie sama o tomto poslání neví, ona tvoří jen pro sebe a ctižádostí její je spíše, aby se ukázala hodnou svých antických předků, než aby si získala obdiv národů, kteří žijí za Alpami. Neboť o těch soudí — docela po vzoru oněch předků — že to jsou barbaři, na jejichž úsudcích ve věcech vzdělání a umění nezáleží. K tomu ještě není Itálie sjednoceným národem, v němž by mohla vzniknout představa velikého kulturního poslání v Evropě; nejgeniálnější umělci, jaké viděla Evropa, tvoří tu jen pro slávu malých státeků a obcí. Tato sféra vzdělání a nejvyšší umělecké tvorby, jakou představuje Itálie do konce 16. století, je velmi těsná a roztráštěná k tomu ještě lokálními patriotismy a válečnými rozbroji. Tato země nemůže vtisknout Evropě svou vůli, neboť je politicky bezmocná, rejdištěm cizích vojsk a až do 19. století budou s ní držitelé moci v Evropě jednat jako s pouhou kořistí, ačkoli se nepřestanou sklánět před přemocí jejího uměleckého ducha. Opakuje se tu případ Řecka z doby Filipa Macedonského a Alexandra: národ vysoce kul-

turní podléhá barbarům, ale ti podléhají vlivu jeho kultury a roznášejí ji po světě. Již tehdy od konce středověku je Itálie onou zemí v Evropě, kam se nejvíce jezdí a po níž se nejvíce touží — v době, jež neznala ještě turistiky — cesty k papežskému dvoru, tažení německých císařů přes Alpy, války Francouzů a Španělů na italské půdě, to všecko působilo k tomu, že vlivy a podněty renaissance byly roznášeny daleko po Evropě, bez jakéhokoli soustavného přičinění samotné Itálie. Pokud tyto vlivy nepůsobily literárně a duchovně, projevují se alespoň všude ve stavitelství, vzhledu měst, pěstění malby a hudby, slovem ve všem tom, co ze života kulturního je životní skutečností. Praha má jen dva velké kostely gotické; všechny další, které jí zjednájí pověst stověžatého města, budou stylu více či méně italského a ze všech evropských vlivů, které se v ní uplatňují za doby Rudolfovy, vliv italské renaissance nejlouběji se vtiskne do jejího obrazu a života. Zde třeba již také se zmíniti o tom, že styk Čech s Itálií vyvinul se velmi záhy a byl asi obdobný poměru Němců k této zemi. Vliv francouzský projevil se přímo jen za Karla IV. a brzy přešel, Itálie však zůstávala až do let bělohorských našim předkům nejbližší zemí vysoké kultury, pro pojem „západní kultury“ nebylo tehdy ještě podkladu. Hlavními učiteli a zprostředkovateli kultury byli ovšem pro nás Němci, v jejich sféře jsme se vyvíjeli a s nimi jsme měli i stejné politické osudy; co však nám vedle nich dala Evropa až do Bílé hory, za to děkujeme mnohem více Itálii než Francii nebo dokonce Anglii. Na tomto působení italské renaissance přímo na sever přes Alpy vidíme, jak vedle hlavního proudu kulturního vývoje evropského, jež jde z Říma na severozápad, projevují se i směry postranní a odbočné. Celá střední Evropa, lze říci, přijímá více kulturních podnětů z Itálie nežli z Francie, takže snad za jiných okolností nebyla by zůstala tak daleko za západem. Ale tmářská politika Habsburků, podněcovaná duchem fanaticky katolického Španělska, záhuba české samostatnosti, vpády Turků do Uher a zpusťování Německa třicetiletou vál-

kou na celé století, to všecko vrhlo celou střední Evropu kulturně nazpět a dalo západním národům před ní náskok na celá staletí. Linie od Itálie na severozápad zůstává přece jen nejdůležitější tepnou kultury a rozdíl v životě národů na západ a na východ od Rýna bude vynikat vždy ostřeji.

Když už bylo mluveno o Evropě východnější, nelze pomlčet o době, kdy důležitý vůdčí úkol připadl i jejímu nejvyššímu západu. Španělové a Portugalci první z evropských národů zakládají kolonie zámořské, první jsou, jimž se otvírá obzor do tajemných dálek zeměkoule, tak jako by tu opravdu rozhodovala ta zeměpisná okolnost, že jsou nejdále vysunuti na západ do oceánu. Evropa si počíná hledat orgán, mohlo by se říci, jímž by zahájila svůj světový úkol, rozšířit svou kulturu po zeměkouli. Ve skutečnosti však není v Evropě ještě vědomí tohoto úkolu, objevení Ameriky a obeplutí Afriky považují tyto národové iberského poloostrova za pouhé dobrodružství, nikoli za příležitost k nesmírnému poslání. K takovému nejsou také připraveni ani povahou své rasy, ani typem své kultury. Španěl, jež první zatkl svůj prapor na územích, objevených Kolumbem, má právě nejméně vlastností, které by ho opravňovaly k úkolu kolonizátora. Právě v těch dobách, kdy může mluvit o říši, v níž slunce nezapadá, propadá doma ve své vlasti nejtemnější a nejzarytější vášni náboženské. Jak může rozumět cizím zámořským rasám, nejsou-li pro něho než pohany, jež třeba vyhubit, nepřijmou-li víru Kristovu? Touha po zlatě je tu také daleko mocnějším motivem než jakékoli zájmy civilisace. A přece mohlo, při jiné duševní povaze, právě Španělsko být povoláno, aby v dějinách světa hrálo tu roli, jež později připadla Británii, neboť vedle toho, že je nejdále vysunuto do oceánu, mělo té doby v Evropě i říši kontinentální, jejíž vliv byl pocítován až u nás v Čechách, ba byl pro nás neblahým osudem. Tato říše, ve spojení s mocí zámořskou, jaký to mohl být činitel v dějinách zeměkoule a jaký představitel Evropy vůči jiným pevninám! Zatím však je tato říše ovládnána krutými fanatiky nebo chabými dekadenty a místo aby

byla předvojem kulturních výbojů, je záštitou nejtemnějšího konservatismu. Její fanatický katolicismus brání jí vidět nové obzory světové v reálném světle, neboť katolické dogma je důležitější než jakýkoli pokrok lidského poznání a co se týče postavení jejího v Evropě, nemohlo být Španělsko nikdy nositelem evropanství již proto, že na celou severnější polovinu Evropy hledělo s vražednou nenávisťí proto, že byla protestantská. Úloha jeho v evropské kultuře je proto brzdicí, nikoli podnětná, a záhy je také skončena; po r. 1600 nečítá se již Španělsko k vůdčím národům. Ale čím se zasloužilo, ono i Portugalsko, o objevení cizích pevnin, neminulo bez následků, neboť stále z toho zůstává obrovská plocha na obraze světa, latinská jižní Amerika, jedna z velikých zemí lidské budoucnosti.

Nelze však říci, že by tyto zámořské objevy byly ihned způsobily převrat v mysli Evropana těch dob. O tom, co je za mořem, slyšel od nepamětných dob tolik fantastických bájí, že patrně — ne dost schopn rozeznávat exaktní skutečnost od mytů a legend — považoval zvěst o objevení nové pevniny za Atlantikem a o cestě do Indie kol Afriky také za jednu z takových pohádek. Právě tak i Koperníkova nauka o kulatosti země a jejím podřízeném místě v sluneční soustavě jen znenáhla vytlačovala dřívější představy, dochované z antiky a udržované katolickou církví. Ještě před rokem 1600 je pramálo kulturních Evropanů, kteří by postihovali převratný dosah těchto nových poznatků a o nichž bychom my dnes mohli říci, že se v hlavách jejich tvořily první rysy toho obrazu světa, jenž je dnes společný všemu vzdělanému lidstvu. Zájmy nejbližšího života jsou vždycky důležitější nežli poznatky intelektu, zejména jde-li při nich o věci, odlehle na astronomické vzdálenosti, a proto je pro evropského člověka těch dob, zejména je-li z národů, jež nepěstují mořeplavby, nade všechny podivné končiny za mořem důležitější, je-li pravým křesťanstvím to, co káže papež, či co míní Luther, neboť Evropan této doby nezařizuje svůj život podle zeměpisu a fysiky, nýbrž podle toho, jak soudí o evan-

geliu a církvi. Kde na příklad nalézáme v naší předbělohorské literatuře jen jedinou významnější stopu toho, že by objevení Ameriky bylo působilo na životní obzor našich předků? Nebo kde v anglické literatuře před dobou Alžbětinou jen zákmit nějakého tušení nebo pyšného snu o tom, že obrovský osud této země leží na moři? Křesťanství, jež vyprostilo duši Evropanů z moci barbarických pudů a dalo jí procítit nebeské výšky i tajemné hloubky, toto náboženství, jež tak pomohlo vznítit genia Evropy, mělo by nyní, kdy nad Evropou počalo svítat poznáním světa a jejího místa v něm, ustoupiti svou legendární stránkou před mocí rozumu a reálné zkušenosti. Ale podivný a tragický sběh okolností chce tomu, že právě nyní, kdy se jim otevírá světové civilisační poslání, zapadá většina evropských národů, a to právě ti nejkulturnější, tvrdohlavě do slepé uličky náboženské neústupnosti. Nikdy nezahynulo tolik lidí v plamenech inkvisice jako právě v dobách, kdy španělští mořeplavci se mohli názorně přesvědčit, jak malý je evropský křesťanský svět proti rozlohám zeměkoule. A ve střední Evropě, mezi Prahou a Vídní, schylovalo se k osudné srážce dvou táborů křesťanských právě v letech, kdy Anglie počíná rozpínat plachty k svým prvním velikým podnikům zámořským.

Osudová chvíle pro evropskou kulturu! Zdálo-li se, že země na východ od Rýna udrží stejný krok se západem a že se tak vytvoří na sever od Alp veliká a stejnoměrná plocha kontinentální civilisace, jsou tyto naděje vypuknutím třicetileté války zmařeny. Tito národové jsou nekonečnými náboženskými boji rozvráceni až do kořenů, země jejich vydány v plen žoldákům z celé Evropy, všechny náběhy k vysoké kultuře zašlapány, Čechy a jiné země, žijící pod vládou Habsburků, odsouzeny k mráкотnému živoření, Německo rozdrobeno na strakatinu státeků, mezi nimiž odumírá vědomí národní jednoty, titul římského císaře už jen hasnoucí stín — vysíleny leží po celé ještě další století tyto země, které jsou přece kmen a střed Evropy a obyvatelstvo jejich, zchudlé a duševně živořící, odsouzené ve svém celku k životu selských

nevolníků nebo prostoduchých maloměšťáků, zvykne skromnosti a pokud bude žít kulturně, bude hledat v dílech vzdělanosti náhradu za chudobu a bezbarvosť svého života. Kultura tu sice nikde neodumře, nebude však skvělou životní skutečností, nýbrž uteče se do lidského nitra, pod povrch života, k těm tichým zřídům, z nichž se line poesie a hudba.

*

Jak by se za těchto okolností nerozšířil náskok, jež měla západní Evropa před střední již od dřívějších dob! Vývojový směr evropské kultury dosáhl již zatím Paříže a Londýna. Ba Londýn je tehdy, koncem šestnáctého století, svým rozmachem kultury a životních energií ještě skvělejší než Paříž a se svými šesti sty tisíc obyvatel již tehdy největším městem Evropy. Zde, od ústí Temže, počínají vyzařovat všechny nahromaděné síly kulturní přes země a moře, až zde na severu nalézá duch italské renaissance dychtivé pochopení u lidí z rasy sice chladnokrevné, ale překypující životem. Národ je mladý, teprve nedávno se vyhranil ze směsi ras, mladá je jeho literatura, ale ovzduší velikého přístavu a skvělý dvůr Alžbětín dodávají všemu, co podniká, mocné životní závažnosti a daleké rozlohy. Co jsou proti tomu ohniska kultury v italských městech! Hromadící se bohatství vytváří ovzduší přepychu a jemných mravů, kulturnost projevuje se tu, po vzoru Itálie, především životem a vystupováním, slovem a gestem. Básnictví má tu i své skleníkové květy, vyrostlé z příliš umělé a přetopené atmosféry citové. Mocný životní vzruch národa volá po dramatických projevech; ovzduší velikého města umožňuje rozkvět divadla, bohatý obraz životního reje, lidských povah a osudů zahrnuje zároveň básníka hojnou inspirací. Možno mluvit o onom jednom, Shakespeareovi, a již toto jméno stačí, aby byla změřena výška a šíř této kulturní epochy.

Případ je arci zvláštní a jedinečný, vymykající se obvyklým představám o postupu a vývoji umění. Básník je tu tak veliký, že přikrývá celou epochu, tak jako by s ní nesou-

visel a jí nepotřeboval. Kdo nezavrtěl kdy hlavou nad tím, že Shakespeare byl vlastně Angličan? Tak jsme si ho umístili vysoko a takovým se nám zdá polobohem, nezávislým na okolnostech svého původu a prostředí. Zázračnost jeho zjevu záleží v tom, že se nám zdá jako by byl přišel příliš brzy. Vlastní národ na něho brzy zapomněl a Evropa ho poznala teprve za dvě stě let. Lze si představit, že když čeští páni byli stínáni na Staroměstském náměstí, bylo již navrženo celé jeho dílo — Komenský že mohl znát Otella nebo Hamleta? Ale i tento genius byl přece výrazem své doby, či alespoň jednoho období v dějinách své vlasti; zároveň však i ukazatelem, kam až šly síly evropského ducha před rokem 1600 v pronikání lidské duše a v zbásnění lidských osudů. Je to obzor ovšem tak nesmírně obsáhlý, že stojí nebetyčně nad průměrem; není zakotven v určitém náboženském názoru, ba není v něm snad ani boha, pestře v něm v sebe splývají prvky germánské s románskými a antickými, vznešený styl se střídá s fraškovitým realismem, ale životní podlohou všech těch dramát a komedií je jen z menší části rodná básníková Anglie, fantazie jeho nejraději volí pro své výtvořky kostym italský, důkaz to, jak pod vlivem renaissance stávala se pro Evropany Itálie zemí snu, ideálnější a barvitější světem, do něhož možno se duchem utéci ze syrových mlh svého severského domova.

V Shakespeareovi dalo Evropě toto první kulturní období staré Anglie více, než co znamenala jinak ona sama. Význam její je toliko v tom, že mocně uspišila vývoj evropské kultury k břehům Atlantiku a dala tak základ k postavení Velké Británie, duševnímu a politickému, které jí už zůstane do našich dob. Vlastní duch této alžbětínské doby brzy odumřel; její renaissanční kypění sil ustoupilo brzy protestantskému puritanismu a v povaze národa vystupují vlastnosti a ctnosti zcela jiného řádu, které ho uschnou k ovládnutí zeměkoule. V té době již také Británie počíná se vyvlékat ze svých souvislostí s Evropou a odvracet od ní zrak; důležitější nežli diplomatické válečné plotky na kontinentě je pro ni zdar obcho-

du s Indií a rozkvět kolonií na protějším břehu oceánu. Nedlouho tedy po tom, co se tato ostrovní říše dostala do popředí evropského kulturního vývoje, odlučuje se znenáhla od Evropy, nežije v obzoru evropském, nýbrž vytváří si svůj vlastní široký obzor světový a do osudů Evropy zasáhne už jen výjimečně, toliko v případech, když se obává, že by na kontinentě vyrostla příliš veliká moc. Jejím zájmu lépe hovoří Evropa rozdrobená a tak, jakkoli vyrostla Anglie do jednoho z vůdčích činitelů evropského ducha, myšlenka politického sjednocení Evropy nenalezne v ní nikdy upřímného přítele.

*

Uniká-li britské souostroví znenáhla z evropského obzoru, druhá hlavní země západu, Francie, zůstává eminentně evropskou, ba znamená na několik staletí vyvrcholení evropského kulturního vývoje. Zde, v Paříži, dostižen byl v sedmáctém a osmáctém století cíl, k němuž vedla cesta Evropy od jihovýchodu k severozápadu. Zde vykvetla, naštěpována na starý kmen antiky, nová civilisace a skvělá umělecká kultura, zde především vytvořila Evropa to, čím oprávnila svůj nárok na vůdčí místo na zeměkouli, zde na Seině a poblíž Atlantického oceánu vytvořilo se před 1800 nejzářivější a nejsvůdnější středisko evropské a vůbec světové vzdělanosti, ale zároveň i ohnisko mocných politických sil a činů, které v několika málo letech změnily tvář celé Evropy. Vtiskla-li Francie již dvě století před tím celému kontinentu pečeť svého ducha a vkusu, stává se za dob Napoleonových vůdčím jeho útvaru politickým.

Ale tato vůdčí země sama je nejčistší až do těch dob krystalisací Evropy, možno říci Evropou v menším měřítku. Všecky zeměpisné podmínky, které působily na vzrůst evropského ducha, jsou tu zastoupeny v krásné syntheti. Je to jediný národ v Evropě (nepočítáme-li Rusko), který zaplňuje celou šíř evropského poloostrova; na polednicích mezi Calais a Marseillem je trup Evropy prostě Francií. Tento národ je proto právě tak severský jako jižní, vy-

tvářil-li si na severu gotiku, na jihu vidí zbytky starořeckých divadel a římských staveb; již to dává jeho životnímu vědomí takového rozpětí, jakého nemá na naší pevnině žádný národ. Francouzovi je jeho vlast celým světem, neboť všechny prvky hmotného světa a duchovní kultury jsou tu zastoupeny; není téměř ničeho, co by bylo třeba hledat za hranicemi. Země je oblévána trojím mořem, severskými vodami Kanálu la Manche, nesmírnými přílivy oceánu a lahodnými vlnami Středozevního moře. Při tom však není do oceánu vysunuta tak, aby pozbývala jako Anglie pocitu své souvislosti s Evropou, naopak toto trojí moře dává tím více jejím obyvatelům cítit kompaktnost jejich země, právě tak asi jako v nás Čechův udržují hory, obklopující naši vlast, pocit jednoty a společenství. Evropou v malém je Francie už proto, že svým zeměpisným tvarem vyjadřuje v menším měřítku to, co je podstatou Evropy: útvar pevniny mezi severním a jižním mořem, jenž má neurčitou hranici k východu, přechází tu nenápadně do jiných oblastí, kdežto čím dále na západ, tím určitěji se vyhraňuje a svými tvrdými mysy rozráží na západě jako zobcem korábu výbojně vlny oceánu.

Jako však Španělsko do konce středověku a jako Anglie do Alžběty nemá Francie ještě ani do 18. století vědomí nějakého zámořského poslání. Tvář její není obrácena do dalek moře, bretaňské mysy nemají onoho významu, na jaký by dal tušit symbolický jejich tvar, neboť civilisace této země nehromadí se na západních březích, nýbrž spíše uvnitř, a to spíše ještě v severních a východních provinciích. Až do devatenáctého století je povaha francouzského života a jeho kultury daleko spíše vnitrozemská, nežli by to odpovídalo obrazu Francie na mapě; již sama Paříž je město, v němž není dost cítit blízkost moře. Poslání Francie, toť zjevně ze všech těchto okolností geografických, leží v Evropě, nikoli za oceánem.

Ale kde v Evropě? Za Rýnem či pod Alpami? Ni zde ani tam; tomuto národu nepůjde nikdy o to, aby podnikal výboje

přes hranice své země, tak pevně se cítí zasazen právě jen do jejího rámce. Do konce středověku má mnoho činit, aby z ní vypudil Angličany, za dob renaissance vede v Itálii sice válku se Španěly, ale když se Německo a střední Evropa propadají za třicetileté války do zkázy, hledí na to sice škodolibě chytrými Richelieuovými očima, ale spokojuje se, bez jakéhokoli válečného zakročení, ziskem, jenž mu sám sebou padá do klína. Když pak vojska Revoluce vpadala do Německa a Itálie, šlo tu právě o věc revoluce, nikoliv o nacionální zájem francouzský a Napoleonova touha po veliké evropské říši jest případ zcela osobní, jenž nikterak nevyplývá z povahy Francie a jejího vztahu k Evropě. Od bitvy u Lipska nevstoupilo francouzské vojsko do střední Evropy a ovládl-li ji francouzský vliv nyní v nástupnických státech, způsobila to kromobyčejná a jedinečná situace po skončení světové války, kdy po vyřazení Ruska a oddáleností Anglie a Ameriky zůstala Francie hlavním válečným vítězem v Evropě. Ale ani tato její dnešní vojenská hegemonie ani závazky vděčnosti, jež zanechala v osvobozených národech, nezmění nic na základních skutečnostech, daných staletým vývojem. Francie jest a zůstane z e m í z á p a d n í a neleží v její povaze, aby se cítila sváděna k výbojům ve střední a východnější Evropě. Její výboje jsou rázu jiného a ušlechtilějšího. Skvělá tradice její literatury, diktát ve věcech umění, vkusu a módy, rozšířenost jejího jazyka u národů východních, zeměpisně jí vzdálených, prestiž státu republikánského, v němž ideje spravedlnosti, svobody a kultury platí více nežli hrubé násilí — to všecko zjednálo Francii po celé Evropě morální převahu, která byla pro ni vždy cennější než by byly jakékoliv územní anekse.

Pod povrchem těchto politických věcí tají se hluboká a nezměnitelná skutečnost: Francii na Evropě nikdy v a l n ě n e z á l e ž í. Proč? Prostě proto, že se cítí s a m a E v r o p o u. V tom spočívá právě tajemství její kulturní bytosti i vysvětlení podivného a zarážejícího způsobu, jímž se dívá na národy, jež osud umístil dále na východ.

Bylo-li řečeno, že Francie je Evropou v malém, nutno dodat, že ona sama je si toho vědoma a toto vědomí že je u ní silné a až přehnaně vysoké. Až do 17. století čítal se Francouz k předním národům Evropy, ale od doby Ludvíka XIV. považuje se za nejpřednější vůbec, jak kulturou tak politickou mocí. Odkaz antiky přešel té doby již z Itálie do rukou Paříže, jím oplodněna zvedá se francouzská literatura na nejvyšší úroveň v Evropě, alespoň pokud jde o drama a o prósu a zcentralisování monarchie v rukou absolutistického krále je podnětem, obklopit jeho trůn a dvůr nejmocnějším leskem umění a ducha, jakého tato doba byla schopna. Kultura stává se tu opět jednou ž i v o t n í s k u t e č n o s t í, duch a půvab slouží k idealisaci řádu, jenž je sice nespravedlivý a záhy propadne hnilobě, ale poskytuje znamenitou příležitost k rozvinutí přepychu a ke hrám ducha. Ve stínu versailleského dvora vzniká salon, nevyčerpatelná to příležitost uvádět ducha a vzdělání v život, pěstovat umění slova a ohňostroje vtipu nikoli na papíře v chudé komůrce spisovatelově, nýbrž na výsluní společnosti, mezi nejlépe ustrojenými a vychovanými lidmi, jaké má Evropa té doby. Kulturní duch, ovládající ne-li celý národ, tedy alespoň vrstvy jeho aristokratů a vzdělců, vytváří v těchto stycích se životem něco převzácného, co platí za nejjemnější výkvět kultury: s t y l, styl života, styl slova, gesta, myšlenky. Až dosud v Evropě kdo měl v rukou moc, užíval jí jak uměl, po případě nevkusně a barbarsky. Ale „král slunce“ ukazuje, jak lze vládnout v duchu a kráse. Ovšem že kvete tato jemná kultura jen pro úzké kroužky aristokratů a od nich odvislých literátů a umělců, o tom, že by celý národ žil v její záři, nemůže být ani řeči, lid žije v temnotě a bídě, jen vrchol sociální pyramidy vznáší se v tomto lesku, ale již to stačí, aby versailleský dvůr se stal vzorem pro aristokratická střediska ostatní Evropy. Nelze ovšem přenášeti po celé pevnině jeho ducha, ale dosti je, že se šíří jeho jazyk. Platila-li dříve latina za jazyk lidí duchovních a učenných, bude nyní francouzština známkou vznešeného světác-

tví, jemnějšího vzdělání a vkusu, s ní nabude v očích všech Evropanů zvláštního svůdného lesku všecko, co má punc Versaillesů nebo Paříže, nechť to je kroj a úprava vlasů, či tanec, hovor v saloně, aforismus nebo pseudoklasická tragédie.

Tím počíná onen zvláštní vztah Evropy k hlavnímu městu Francie, z něhož mluví nejednou sice upřímný obdiv ke kultuře, jež jde daleko před ostatním naším kontinentem, ale v němž hlavní roli přece jen hraje snobism a marnivost, jak se to jeví až dodnes tím, že Paříž zůstává především ženským místem, odkud se jim neúprosně diktuje, jak se mají šatit, a jak upravovat vlasy a jak milovat. Ba právě v těchto podrobnostech životního povrchu jeví se vliv Francie na ostatní svět nejsilněji; čím více pak to Francouzové sami poznávají a jsou si toho vědomi, tím více vzrůstá jejich hrdost, pocit soběstačnosti, pohrdává lhostejnost ke všemu na východě. Francouzská kultura, jež byla ještě v 16. století prostě kulturou jednoho z hlavních národů západu, s níž se mohla anglická i německá dobře měřit, předstihuje během 17. století všechny tyto sousední útvary, překonává svou prestiží i Itálii a platí prostě za kulturu katexochen v Evropě té doby vůbec. Za toto postavení vděčí však nikoli svým básníkům nebo umělcům, ale životnímu stylu své vládnoucí vrstvy, jejímu způsobu žít, užívat rozkoší, milovat a mluvit — slovem tomu, že tato kultura je, jak nebyla žádná jiná ještě v Evropě, nikoli světem imaginace, nýbrž životní skutečností.

Nemnoho století před tím byla v této zemi jediným viditelným a velkolepým výtvozem kultury gotická katedrála. Odtud k slohu versailleského zámku, k veršům Racinových dramát a galanteriím rokoka vede dlouhá cesta vnitřní proměny; národ z ní vychází před revolucí s úplně jinou mentalitou, ba mohlo by se bezmála říci: s jiným složením krve. Ze všech prvků, z nichž je jeho krev smíšena, nabývá největší převahy prvek latinský. Gotická duše v něm úplně odumírá, jeho kulturní ideály jsou určovány klasicismem (to

jest ilusí, že jde ve stopách starých Řeků a Římanů), hlavní hybnou silou jeho kultury stává se rozum a logika jeho vášní, a tak celé toto ovzduší jeho kultury, ač oblast její sahá až do mlh Bretaně, k Holandsku a do Alp, je spíše jižní než severské, to jest suché a slunné. A tak se vytváří ostrá čára mezi touto kulturní oblastí a sousední německou a anglickou, v nichž základní prvek germánský dává vznik kulturnímu klimatu citovému, mlhavému, romantickému a vlhce sentimentálnímu. Poznáním těchto rozdílů vzrůstá pak tím ještě více hrdost Francie; ona je jedinou přímou nositelkou antického odkazu, do Paříže vede přímá čára vzdělanostního vývoje z Athén a Říma. Toto vědomí zůstane nejsilnějším podkladem její slavné kulturní tradice a k této klasicistické tradici bude se Francie vždy znovu zas vracet, i když na čas podlehne romantickým vznětům z jiných zemí.

Pravda je, že v této zemi, mimo vlastní zemi římskou, Itálii, v této staré Gallii Caesarově udrželo se a ožilo nejvíce z ducha a kultury římského imperia. Čára od antiky přes středověk k vlastní Evropě byla zde nejkratší, vývoj nejorganičtější. Vývojový směr od jihovýchodu k severozápadu, naraziv na příboje Atlantického oceánu, nerozptýlil se tak a neodcizil Evropě, jak se stalo za Kanálem la Manche. Když už se stává Británie vládkyní moří a pevnin, dávno ještě nemá Francie říše koloniální, moře jí nikdy neodlákalo od jejího posláním, jež leží v Evropě, či ještě lépe: právě jen v hranicích této země. Tímto posláním Francie je být v květem Evropy do určité doby, nejlépe vykrystalizovaným jejím kulturním a sociálním útvarem a od Revoluce její myšlenkovou avantgardou. Ale toto posláním neplní Francie tak, že by snad sbírala kulturní síly z celé Evropy a vytvářela jejich syntesu; nikoli, zakládá si na tom, že tyto síly vyvíjí sama ze sebe. Jsou doby, kdy vede Evropu, duševně i politicky, vede ji, ale při tom se o ni nezajímá. I tu, jako v Itálii jeví se sklon považovat za barbary všechny sousedy a cizince, kteří neměli štěstí pít tak přímo jako ona ze

zdrojů klasické vzdělanosti. Nač se zajímat o nižší stupně, jsme-li sami na nejvyšším? Toť asi devisa Francie v jejím vztahu k ostatní Evropě.

Pro základní úsilí evropské kultury, vyvíjet se cestou od Říma k břehům Atlantiku, znamená Francie, počítaje od sedmáctého století, dosažení cíle. Dále toto úsilí pro tu dobu nešlo; přeskočivši Kanál, vytvořilo sice v Anglii útvar, po stránce civilisační Francii rovnocenný, ba v mnohém ohledu ji předstihující, po stránce kultury umělecké a půvabnosti životního stylu však nikdy se jí nerovnající. Šťastná poloha Francie, vyplňující zde celou šíř Evropy a chránící ji mořem se tří stran; na jihu hradba Alp, takže jediná hranice, již třeba hájit, je toliko na severovýchodě, sousedství nejkulturnější země starší Evropy, Itálie, smísení národa ze tří hlavních ras evropského západu, keltské, latinské a germánské, brzké probuzení národního genia v zemi třeba politicky ještě nesjednocené, to všecko způsobilo, že úsilí o evropskou kulturu, narazivši na vlny, oceánu, neochablo ani se neroztránilo, ale rozlilo se po celé této veliké a krásně utvářené zemi a vykroužilo z ní za několik málo století vzdělanostní útvar, v němž jako by Evropa oddechovala, dosáhnuvši svého cíle — tak leží v kulturní bytosti francouzské snaha po definitivnosti, setrvání a zachování, otáčení se kolem stálé a pevné osy. Rys to, jenž se zdá být sice v rozporu s pohyblivým temperamentem tohoto národa a jeho touhou po politickém pokroku a změně; ale je-li v tomto rozporu cos paradoxního, pomáhá to tím více zesilovat osobitou tvářnost Francie a její postavení vůči ostatní Evropě.

Z Itálie tedy, dědičky antiky a země nejšťastnějšího pohnutí v Evropě, přenesena byla nejpokročilejší na tu dobu kultura do Francie a Anglie. Panovnícké dvory a aristokratické řády daly ještě více vyniknouti tomu, co leželo v samé podstatě těchto kulturních útvarů, totiž vtělení kultury přímo v život. Sociálně spočívá tato kultura západu až do konce osmnáctého století na základech velmi nespravedlivých,

je omezena jen na vrstvy a kroužky těch, kdož mají v rukou moc, bohatství a privileje. Slouží k okrase jejich existence, dává vznešený styl jejich povýšenému postavení, učí je umění žítí, zvyšuje jejich požitky, zbystruje duchaplností rozkoše lásky a zjemňuje neřesti. Žije se v atmosféře této kultury beze zvláštní námahy ducha, její radosti vdechují se jako vonný, lahodný vzduch. Pokud pak jde o skutečné úsilí ducha a bolesti tvorby, ty doléhají jen na bedra básníků, umělců, spisovatelů a filosofů, kteří slouží za ozdabu této společnosti a stojíce více či méně stranou, jsou nuceni ucházeti se o její přízeň. Síla a krása jejich výtvarů, pronikavost jejich idejí dobývá si vstupu až ke královským trůnům a do šlechtických salonů, jsou v módě, patří k bon tonu, mluvit o nich, jejich způsob nazírání a cítění vtiskuje celým těmto generacím formu pro hry ducha a prožívání erotiky, vliv jejich je nesporně veliký, ale přec celé jejich postavení není tomu přiměřené, ani jejich významu důstojné. Už to, že za tehdejšího nízkého stupně vzdělání nemají velikého obecnstva a vlastním jejich obecnstvem že jsou kruhy aristokratické, jež však, kdyby se sebe více obdivovaly jejich duchu, hledí sociálně přece jen na ně svrchu!

Spisovatel a myslitel je v této kultuře západní Evropy až do Revoluce především nositelem ducha, onoho, jemuž Francouzové říkají „esprit“. Pro ony hloubky a výšky tvorby, jež označují genia, není však v této kultuře dost porozumění. Tato kultura je pro Evropu nejskvělejším příkladem toho, jak vzdělání může se vtělit v životní skutečnost a proniknout všecek styl a požitek života, ale tato stránka vyniká čím dále tím více přes míru, dává v této kultuře odumírat citovým hloubkám a pravému pochopení života, takže vždy více vyniká v ní lesklý povrch, konvence v umění a myšlení, aristokratická ztrnulost, móda, etiketa a snobism ve vedení života. Tato kultura, jak ji zejména představuje francouzská společnost až do Revoluce, považuje se za vysoce povýšenu nad ostatní Evropu a je vskutku po celém kontinentě uznávána za vzor vkusu a vzdělání. Ale přes to

nadchází už její konec, a to ze sociálních a politických příčin. Nebýti však ani revoluce, která ji smetla, nemohla by ani kulturně udržeti svou supremacii nad Evropou v letech, kdy už žije Goethe a Beethoven.

*

Šestnáctým stoletím počínaje nutno čítat také exaktní vědu k významným prvkům evropské vzdělanosti a to právě těm, jimž ona děkuje za své vůdčí místo na zeměkouli. Pokud se vyskytují ve starých asijských kulturách náběhy k ní, ustrnuly v Egyptě a Chaldeji v samých svých počátcích a zanikly s rozvojem těchto civilizací. Jen v Číně pomáhaly po celá tisíciletí udržovat v chodu jistá technická zřízení, vyvolávající dojem racionelního vedení života a ovládnutí přírodních sil. Právě však ona země asijská, jejíž duch zná bezedné hloubky spekulace, Indie, měla nejméně podmínek pro vznik vědy, na to byl tento duch její příliš rozplývavý, tropicky vegetativní a snivý, než aby mohl dospět k pevným rozumovým řádům a metodám. Vznik a vypěstění exaktní vědy jest proto zásluhou a výsadou Evropy.*

Genialita Řeků spočívá v tom, že ji mohly již v tak dávnych dobách dát Evropě do vínku vedle dvou jiných věcí, jež tvoří od té doby základní pilíře evropské vzdělanosti, totiž vedle umění a filosofie. Řecká věda zůstala však pro Evropu na dlouhá staletí pouhým odkazem a slibem do daleké budoucnosti; pro celé jedno tisíciletí ji Evropa vyškrtla ze svého duševního života, protože by se vědecká kázeň ducha nebyla srovnávala s křesťanstvím, v němž od pádu říše římské až do objevení Ameriky spatřoval náš kontinent jediný pramen poznání a víry. Po tu celou dobu, možno říci, není na celé zeměkouli vědy, jež by vskutku žila, rozvíjela se a dávala růsti lidskému duchu k výbojům nad hmotou a příro-

* „— věda, naše věda, to jest nejvýraznější výtvar, nejjistější a nejosobitější sláva našeho ducha. Evropa je především tvůrkyní vědy. Byla umění ve všech zemích, ale právě vědy byly pouze v Evropě.“
Paul Valéry (z essaye „Krise ducha“).

dou. Čeho bylo do těch dob dosaženo, při tom se zůstávalo; Dante nevěděl o vesmíru a silách přírody nic více než čínští mandarini a středověký obyvatel Prahy stál, pokud šlo o úpravu života, hygienu, řemeslnou zručnost, znalost počtářství a užívání dopravních prostředků, na stejné asi úrovni jako obyvatel Bagdadu. Teprve poznatky evropských mořeplavců a hned po nich rychle následující objevy fysiků, hvězdářů a matematiků způsobují během 16. století onen epochálně mocný popud, který (ve spojení s koloniálními podniky Španělů, Portugalců a Angličanů) staví rázem Evropu v čelo všeho lidského poznání na zeměkouli. Ač stejně jako Asiaté vězí obyvatelé Evropy ještě úplně ve světovém názoru náboženském, počínají přec být podmaňováni jinými principy poznání, založenými na rozumu a empirii. Mají především něco, čeho tehdy ještě žádný jiný světadíl nezná; šerící se pojem, čili alespoň tuchu o kulatosti země a uspořádání jejího povrchu. Vědí již o jiných dílech světa, kdežto jiné díly světa vědí o Evropě málo nebo nic. Jen lodi Evropanů plaví se po všech oceánech, kdežto se nikdy dosud nestalo, že by k břehům Evropy zabloudila loď čínská nebo japonská. I značně civilisované tyto říše asijské nemají zájmů na poznání vzdálenějších kulturních světů. Zůstává proto od 16. století výsadou Evropy, že jediná dospívá k tomu, co bychom nazvali planetárním vědomím, to jest k zeměpisné znalosti zeměkoule alespoň v hrubých rysech.

S tím rukou v ruce jde pokrok ve znalostech přírody a všehomíra. Všecko, co od dob Koperníkových, Galileových a Newtonových až do konce osmnáctého století nahromadila věda na poznacích astronomických, fysikálních, chemických a přírodopiseckých, to všecko je dílem evropských mozků. Muži Franklinova typu připojuje se k tomuto pásmu pokroku i Amerika a průběhem 19. století stává se znenáhla věda společným statkem všeho civilisovaného lidstva, ale to teprv tehdy, když Evropa naplnila práci těchto dvou tří století své vůdčí poslání. Na antiku zůstávaly Evropanu před francouz-

skou revolucí jen blednoucí vzpomínky, klasicistickou literaturou uměle udržované; jeho křesťanského církevního dogmatu právě jeho duch setřásal, ale čím stál vysoko a nedostížen v očích tehdejších obyvatelů jiných dílů světa, to byla rozumová kázeň jeho ducha, umožňující mu chápat nejnovější objevy vědy, pronikat k zákonům hmoty a organické přírody a pomocí těchto znalostí vytvářet si nástroje pro mocenské výboje. Evropa počíná tehdy ovládat všechny oceány a pevniny globu nejen díky své vyšší a vůdčí kultuře, ale konkrétně vzato, protože jediná má dobře vystrojené koráby, pušky a děla, které Evropanu rázem dávají pyšné postavení pána a vládce nad kteroukoli zámořskou rasou, na jejíž břeh vystoupí.

Antika, křesťanství a exaktní věda, to jsou tři veliké události evropského ducha, tři hlavní jeho zážitky, tři světy, jimiž mu bylo projít, aby splnil své vůdčí poslání na zemi. Dokud antika kvetla, nebylo sice ještě Evropy, ale ze vzpomínek na ni se Evropa zrodila, odlišila od Asie a tyto vzpomínky stačily, aby z nich čerpala dvě tisíciletí. Tyto vzpomínky, byť vybledlé, skreslené a různými rukama prošlé, působí na Evropana středověku i renaissance, třebaže svým duchovým a morálním životem byl uzavřen do sféry křesťanství. Evropan novověku a naší doby má již antiku daleko sice za sebou, ale její tradice nepřestává tvořit základní prvek jeho uměleckého vzdělání a jeho pojmů o životní kultuře. Má za sebou již i křesťanství, alespoň jako dogmatické náboženství, a zařizuje si svůj život a práci podle vymožeností vědy, ale tyto dva světy upomínek, antika a křesťanská výchova, odlišují jej od lidí jiných pevnin, byť sebe civilisovanějších.* Není Evropanem, kdo nikdy nepocítil

* Japonci na př. pojali evropskou civilisaci jen po stránce její vědeckosti a technické civilisace, protože však jim chybí podklad antiky a křesťanství, působí to, co přijali od Evropy, jako pouhý vnější nátěr jejich života, jenž, pokud jde o hlubší duchovou kulturu, musí být doplňován tradicemi staré náboženské a rytířské kultury tohoto národa.

záchvív nejvyšší krásy při pohledu na řeckou Venuši, kdo nikdy nebyl v hlubinách svého lidství mysticky rozechvív osudem Ukřižovaného a kdo si neutvořil o světě obraz podle pouček vědy. Tyto tři světy se v duši dnešního Evropana prostupují, srážejí a spolu zápasí v nevyčerpatelné možnosti kombinací a subjektivních odstínů, ale ze všech tří musí v jeho bytosti zůstat alespoň něco, má-li platit za typického či aspoň průměrného příslušníka našeho dílu světa.*

* „Takovými se mi jeví tři podstatné podmínky, které, jak se mi zdá, vymezují pojem pravého Evropana, člověka, v němž může sídlit duch evropský ve své plnosti. Všude, kde jména César, Gaius, Trajan, Vergil, všude, kde jména Mojžíš a svatý Pavel, všude, kde jména Aristoteles, Plato a Euklides měla zároveň význam a autoritu, všude tam je Evropa. Každá rasa a každá země, která byla postupně poříštěna, pokřesťena a podrobena, jest naprosto evropská.“

Paul Valéry (tamtéž).

IV.

NĚMECKO A STŘEDNÍ EVROPA — EVROPA JAKO IDEA.

Až do konce osmnáctého století ční západ, a to jmenovitě Francie, jako vysoko položená plocha nad ostatní Evropou a žije svým vlastním životem. Kdo by se staral o pronárody za Rýnem, na Dunaji a Visle? Co mohou dát Paříži a Londýnu? Ale přece se již ukazují znamení, svědčící o tom, že soupeřkou západu se v brzku stane střední Evropa, či určitěji řečeno, alespoň západní její část.

Zde nemůže vedení připadnout jinému než Němcům. Jsou již svou početností hlavním národem evropského středu. Od Francouzů je dělí Rýn, od Vlachů hradba Alp; to jsou jediní sousedé, jež nad ně vynikají kulturou a historickými osudy. Všude však jinde, na severu, východě a jihovýchodě, jsou usazení národové menší, skandinávští a slovanskí, a do těchto jako klín vrazení Maďaři. Všichni tito národové přišli z dálek severu nebo východu a vstup jejich na evropské jeviště ztrácí se v šeru bájí; nemají ještě pravého evropského vědomí, protože v nich je příliš ještě zakořeněna vzpomínka na dalekou severní nebo východní pravlast. Přijali později křesťanství než národové západu a s ním hlavní prvky latinsko-germánské středověké kultury; protože od sídel západní kultury jsou však odděleni německou říší, jsou Němci pro ně prostředníky, nositeli a učiteli kultury. Německá ruka ovšem, jež je uvádí do oblastí evropské civilizace, není vždy přátelsky laskavá a zpravidla třímá tvrdě meč.

A tak se vyvíjí na východ od vysoko čnějícího kulturního útvaru západu zde ve středu Evropy útvar daleko ještě rozsáhlejší, zahrnující v sebe páteř pevniny a celou její šíř od Baltu až dolů k Adrii a Černému moři, ale jak po stránce duchovní kultury, tak i co do zevní civilizace o nějaký stupeň nižší. Tato úroveň se pak tím nápadněji snižuje, čím více se blížíme Karpatům, Sávě a Balkánu. Opírá-li se kultura západu o tři veliké, mocné a sebevědomé národy, Francouze, Angličany a Španěly, zde ve střední Evropě vyniká nápadně nepoměr mezi jedním velice početným a kulturně mocným národem, Němci, a ostatními, buď početně slabými anebo kulturně příliš zaostalými. Tento nepoměr zůstane osudovým rysem v obraze střední Evropy na celých tisíc let. Politicky sice bude vyrovnán porážkou Německa ve světové válce roku 1918, ale náležité rovnováhy ani tu nebude dosaženo a pokud jde o úroveň vzdělanostní, ani za celých těchto tisíc let nebude docíleno jednotné vzdělanostní plochy. Jen národové skandinávští na severu, z východních jen my Češi celou svou oblastí, a z části i Poláci, Maďaři, Chorvaté a Slovinci budeme pojeti ve sféru civilizace, jež se blíží úrovni západu, kdežto východnější Polsko, celé Uhry, Srbsko a Rumunsko setrvají na oněch nižších stupních, jež představují přechod k Rusku a Balkánu. Hranice těchto stupňů zůstávají však neurčity a sporny. Kdežto na západě lze říci, že střední Evropa počíná všude tam, kde místo francouzštiny nebo vlastiny nastupuje němčina, směrem k východu je těžko tvrdit, kde vlastně střední Evropa přestává, zda za Varšavou a Bukurešťí, či snad již za Vídní nebo Peští, neboť vzdělanostní průměr je těžko určitelný zde na východě, kde feudální aristokracie opíčí se po Paříži, zatím co lidé žijí beze škol v duševní temnotě a špině.

*

Tato poloha mezi vysoce kulturním západem a opozdilým východem, jakož i tato neohraňčenost vůči východu, určuje osudy největšího středoevropského národa a jeho kul-

turní úkoly, Německo není jako Francie nebo Anglie země, jejíž tvar je dán přírodou; na mapě Evropy nevyniká plasticky ani nemá význačného profilu, ba sama o sobě nemá dlouho těžiška. Je to prostě rovina nebo pahorkatina od Rýna na východ a od Alp na sever, ani moře na severu ji dost neohraničuje, protože břehy Baltu jsou dlouho osazeny Slovany, starými Prusy a Litevci, na východ od Labe pak ztrácí se německá oblast v nekonečných nížinách, jež ji lákají k výbojům a neustálému posouvání hranic na východ. Při pohledu na mapu Evropy by se dalo soudit, že jest to země neutrální a pasivní, určená k tomu, aby se po ní rozlévaly a křižovaly hlavní proudy evropského života mezi západem a východem, severem a jihem. Jen neobyčejná aktivita germánských kmenů, jež ji obsadily, způsobila, že byly překonány tyto nevýhody nepříznivého tvaru i nedostatečných hranic a že země tato byla vedena k tak velikým osudům.

Kdežto Frankové i Anglosasové našli v Gallii a Britanii základy civilisace, dané kolonizací římskou, Německo byla země panenská, kdež těchto předpokladů nebylo. Již proto setrvává na celé věky o nějaký stupeň pod západem, na všem tu dlouho zůstane stopa barbarské drsnosti, zato však všecko, co tu kulturně vyrostlo, bude samostatnější a také rasově čistší než na západě. Příslušnost k říši Karla Velikého způsobí ovšem, že se tu brzy vytvoří jako základ feudální zřízení, duchově ovládané římskou církví, společná to základna pro všechny země od Bretaně až k Vezeře, Labi a Dunaji. Toto feudální zřízení je u Němců složitější než kde jinde, alespoň pokud se týče sklonů k federalismu na jedné a poměrů malých státeků a lenní šlechty ke králi na druhé straně, jenž je volitelný a chtěl by být symbolem národní moci a jednoty, kteroužto ideu uskutečnit daří se mu jen skromnou měrou. Odkaz Karla Velikého, vzrůstající sebevědomí národa a blízkost Itálie udržuje v těchto králich touhu, dosáhnouti z ruky papežovy císařské koruny, jež by představovala jaksi obnovu starého římského imperia v duchu křesťanském a povýšila hlavu Německa nad ostatní panovníky tak, že by vedle

papeže jako duchovní hlavy představoval nejvyšší politickou moc v Evropě. Idea tato je vskutku široce evropská, usiluje o spojení románského jihu s germánským severem a zřízení jedné nejvyšší moci přes celou páteř pevniny, od moře Středozemního až k Severnímu. Pyšný tento nárok nemohou Němci ve středověku odvozovat ze svého kulturního díla — neboť to leželo ještě v počátcích a románští národové považovali Němce za barbary — ale čerpali jej zajisté ze svého položení jakožto hlavního národa evropského středu. Zároveň se však těmito touhami po vládě nad Itálií a těmito taženými přes Alpy, po většině bezvýslednými, projevují v povaze tohoto národa rysy, protichůdné oněm, jež jsme shledali ve vývoji Francie. Tam snaha po rovnováze a soustředění sil v daných hranicích — zde pocit neohraničenosti a z toho pochodící nepokoj, marné hledání těžiška, zírání přes hranice do cizích zemí, touha po expansi a výbojích. Z aspirací na uchvácení římského titulu císařského, jenž je původně záluškem barbara na kraje kulturně bohatší a šťastnější než jsou jeho severská lada a lesy, rodí se znenáhla jedna z nejcennějších pozdějších kulturních sil německé bytosti: schopnost vyjítí ze sebe a ukájetí kulturní touhy v jiném prostředí nežli je domácí — schopnost, jež Francouzovi a Anglosasu zůstane navždy cizí.

Na východě za Labem narážejí německé pudy výboje na Slovany, plémě málo odolné a Němci málo imponující, jež tím, čím se v náboženství a civilisaci opozdilo za západem, poskytuje snadný důvod, aby pod záminkou pokřesťení a zcivilisování bylo porobeno nebo vyhlazováno. Třetí směr, jenž láká německého ducha z mezi jeho země, jde po Dunaji k jihovýchodu. Je to stará cesta Nibelungů, po ní se dostane Německo k mírumilovnějšímu a kulturně plodnějšímu styku s východními národy, než byl onen s polabskými Slovany, zde si vytvoří ve Vídni důležité mocenské ohnisko, ba vedle vlastního Německa svou druhou středoevropskou říši; Rakousko.

Na západě Francie, jejíž hranice je ostře vytýčena a jež

nerada dává na sebe působit cizím vlivům, na severu moře, na jihu Alpy, pod nimiž se hledí na Němce jako na severní barbaru — kam jinam mají obracet svou touhu po výbojích a svůj přebytek sil než na východ a jihovýchod, k národům na nižších stupních civilisace, k nimž mohou přicházet jako učitelé a kolonisté? Kdežto tedy dělí Němce od evropského západu a jihu ostrá čára, na níž se cítí kulturně slabší, vůči východu mají všude pocit převahy a vysílají tam celé sítě paprsků, jimiž celou střední Evropu až k Benátkám a Sávě znenáhla pomáhají zcivilisovat, ale zároveň usilují si ji svému vlivu i politicky podmanit, což se jim ku podivu rychle zdaří, když se tohoto poslání ujme rod Habsburků.

Tak jsou položeny již před tisícem let základy k onomu složitému a pro západního člověka těžce srozumitelnému obrazu, jaký poskytovala střední Evropa až do nedávna. Vlastní Německo zatím hledá dlouho marně své těžiště. Sny o římsko-německém imperiu záhy se rozprchly, skutečná moc německých císařů je slabá a vždy více ochromovaná separatismem různých kmenů a rozbíjí mezi dynastií a státekky. Mimo to se již Itálie kulturně i nacionálně probouzí, země Danteova již nestrpí, aby byla pouhým objektem ctižádostivých snů pro barbaru za Alpami. Do feudální soustavy německé říše je pojat i s t á t č e s k ý a z poměru původně vasalského dospívá k takové moci, že téměř po celé čtrnácté století je Praha sídlem německých císařů — tedy až zde na Vltavě, v zemi slovanské, hledá Německo své politické těžiště! Zároveň je to doklad toho, jak Němci do hodnosti císaře římského vkládají jakýsi smysl nadnárodní a jak — na rozdíl od uzavřenosti Francouzů a ostrovanské povahy Angličanů — v politickém svém myšlení tvoří si o státu širší a obsáhlejší pojmy než by odpovídaly úzkému nacionalismu. A tak vidíme, jak tato neohraničenost římsko-německé říše umožňuje, že se k ní druží na Vltavě a Dunaji státní útvary, k ní přilehlé, ale přec samostatné a jak nositelé císařské hodnosti, nespokojeni s pouhou abstraktností tohoto titulu, snaží se založit si vlastní reální moc svých dy-

nastií i v zemích, které nejsou vždy německými. Na koncilu kostnickém na příklad představuje světskou moc vedle církevní Zikmund, syn Karla IV., císaře německého, ale ve skutečnosti jen krále českého, ale protože tento Zikmund není českým národem uznán za dědice trůnu, je jediný reálný mocenský nárok, s nímž na tomto shromáždění vystupuje, ten, že je králem uherským. Po Lucemburcích získají císařskou korunu Habsburkové a to podobně na základě državy, jež neleží ve vlastním Německu, nýbrž v bývalé hraniční její baště, východní marce na Dunaji. A tak vidíme, jak se po celý středověk i dlouho ještě potom táhne dějinami Německa tento nápadný protiklad mezi neobyčejně pyšným nárokem na prvenství v Evropě a mezi skutečnou slabostí politické ústřední moci. Vlastní říše je tak rozdrobena a vzájemnými rozbíjí ochromena, že titul císařský může být přenesen na východní její periferii, i mimo meze německé jazykové sféry, že se zde, v sídlech Habsburků, nejprve v Praze a později ve Vídni vytvoří nejsilnější mocenské středisko střední Evropy, zatím co východní vlastní Německo za Labem, to jest dnešní Prusko, je územím ještě civilisačně opoždilým, ani ne ještě zcela poněmčeným a Berlín bezvýznamnou osadou prostřed písčitých lad na Sprévě. A tak zatím co idea „svatě římské říše německého národa“ ztrácí se vždy více do mlhavé fantastiky a vznáší se nad politickými realitami jen jako dekorativní stín, vidíme, jak vlastní země Němců zvolna a těžce hledá si tvar a střed.

*

Kulturně vyvíjejí se Němci nejprv souběžně se západem a to tak, že mají vedle Francouzů stejný asi podíl na vzniku oněch feudálních řádů a oné latinsko-germánské kultury, jež vyrostla na troskách římské říše a představuje té doby to nejvyšší, čím severnější Evropa dovedla přispět k pokroku lidské vzdělanosti. Nelze si kulturu středověku představit bez podílu německého. Již tehdy se projevilo to, co zůstává i pro nás jednou ze základních skutečností: Francouzové a

Němci že jsou velikými vůdčími národy evropského kontinentu. Právě tam, kde se německá sféra stýkala s francouzskou, vykvetla nejbohatší civilisace a vládl nejslibnější kulturní ruch, na Rýně a v Nizozemí. V západním Německu vzrůstaly katedrály právě tak hojně jako ve Francii, gotika jejich je ovšem masivnější, těžkopádnější, méně vzdušná a půvabná. Protože však duchovní popudy oné doby byly jen náboženské a náboženství bylo pro celou Evropu až k hranicím Rusi jediné a universální, nelze dlouho, až do konce středověku, zejména za tehdejších dětských dob literatury, zjistit zvláštní nějaké, mohutně význačné rysy, jimiž by se německá kulturní bytost projevovала odlišně od vzdělanostního typu západu. Má sice v Nibelunzích velkolepý projev epický, odkazující na nordický původ rasy a starogermánské myty o bozích a hrdinech. Tento svět tvrdých obrovitých postav strmí z minulosti jako nakupenina severských skal a titanských osudů, připomíná, že tito kmenové mezi Alpami a Severním mořem vzpomínají na jiné východisko svých osudů nežli jejich sousedé ve Francii, v zemi, jež byla vzdělána římskými osadníky a v níž proto na všechny časy udržel se smysl pro úměrnost a jasný řád. Jinak však splývají první literární a umělecké projevy Němců téměř v jedno s útvary vzdělanosti, náboženství, mravů a vkusu, jak se vyvinuly na západě. Rytířská morálka cti, lenní poměr k panovníku, blouznivý kult ženy, jak se jeví na jednom pólu zbožněním Marie a na druhém erotikou velmi pozemskou, první básníci a překladatelé legend, formující spisovný jazyk z různých nářečí, minnesängři, obdobní troubérům románského jihu — stěží by se dalo nalézt něco nápadně význačného, co by odlišovalo tyto projevy středověké kultury východně od Rýna od oněch na západě. Leda snad že se v společenských mravech vytváří rozdíl, jenž bude vystupovat vždy určitěji v povahách obou národů: kdežto ve Francii spěje vývoj k společenské uhlazenosti a rytířství si tam uchovává rys skvělé dobrodružnosti, Němec zůstává drsnějším a těžkopádnějším, jako význačný rys vystupuje u něho boдрá pocti-

vost a hlavní ctností rytíře je věrnost, věrnost pánu i danému slovu.

Nezabíhejme však do podrobností; nepopíratelné je, že první, čím se projevuje samostatně a podnětně německý duch na evropské scéně, je Lutherova reformace. Přichází sto let po našem husitském hnutí, od něhož dojísta přijala některé popudy, přes to však vyvěrá z vlastního německého života a z německé bytosti. Zásahu, již si přisuzujeme my Češi jako národ, jenž razil svou reformací cestu duchovnímu pokroku, jsme proto nuceni přiznat i Němcům a to tím spíše, že jejich reformace neskončila jako naše tragicky, ale vedla k odtržení celého téměř germánského světa od římské církve. Duch její byl ovšem poněkud jiný než v Čechách; nehledíme-li ani k rozdílu mezi osobním zjevem Husovým a Lutherovým — což je věc spíše jen náhodná — shledáváme u našich husitů více mravního rozhořčení nad zkažeností kněžstva, kdežto u německých protestantů více odporu proti náboženskému formalismu a duchu papežství; zkrátka snahu po samostatnějším pojetí evangelia a po zvroucení a prohloubení osobního náboženského života oproti onomu povrchnímu a pohodlnému pojmání křesťanství, jak se ujalo u lehkověrných národů románského jihu. Němec ode dávných věků touží po Itálii a rád přijímá její kulturní dary, ale současně si zachovává onu nedůvěru ke všemu latinskému a jižnímu, již projevuje slovem „welsch“. Toto slovo si přeložili naši předkové na „vlašský“, je však zvláštní, že mu nedali onoho odmítavého přízvuku. Slovem, v reformaci lutherské staví německá bytost svou těžkopádnou solidnost a prostomyslnou poctivost proti macchiavellskému duchu papežství, proti jižní zálibě v náboženství barvitém a na smysly jdoucím a vůbec proti jakémukoli šarlatánství a světácké povrchnosti v náboženské praxi.

Tento zásah německého náboženského myšlení do osudů Evropy měl nesmírně dalekosáhlé účinky. Pojem křesťanstva, jenž až dosud zastupoval ideu evropanství, je od základu otřesen, jakmile stojí proti sobě dva tábory křesťanů:

jedni při papežském Římu a druzí proti němu. Samou páteří Evropy jde trhlina, jež z kulturních Evropanů činí vzájemné nepřátele, kteří si přejí navzájem zkázu jak tělesnou tak i věčnou a potírají se mečem a plamenem hranic. Stojí tu proti sobě pojednou nesmiřitelně dvě různé Evropy a vyrovnání mezi nimi je tím nesnadnější, že obě, katolická i protestantská, jsou kulturně, morálně i politicky asi stejně silné. Za Lutherovu reformaci staví se severní a větší část Německa i severní národové germánští, i Anglie vystupuje ze sféry římské církve. Jsou to dojista jisté společné rysy plemenné, jež třídí takto duchy, jakož není bez hlubší příčiny, proč to byl náš národ, jenž první se postavil do příkrého odboje proti Římu; ukazujet to na jistou příbuznost mezi Slovany a Germány v odporu proti jižnímu románskému typu náboženskému. Kam až jde tato příbuznost, bylo by se snad ukázalo při dalším náboženském vývoji Čech, kdyby Bílá hora nebyla vrhla znovu naši vlast do rukou katolicismu.

Lze tedy říci, že rozkol náboženský děje se podle plemen a jejich duševního typu. Naše hnutí husitské nedospělo sice k vytvoření takového národního typu náboženského, jenž by mohl platit za projev slovanského ducha proti papežskému Římu, neboť bylo záhy svedeno s jedné strany na cestu kompromisů a s druhé splynulo s luteránstvím. Ale ve světě germánském se vyhraňuje takovýto typ, princip protestantismu, usilující o zvniternění a zracionalisování náboženství, o křesťanství zbavené vnějších cetek, o hlubší individuální život ducha a srdce. Tento princip ve svých nejprůkrřejších výstřelcích vede k pochmurnému pojmání života, puritanismu a obrazoborectví. Projevuje se v Anglii a Skotsku právě tak jako v Německu, ve Švýcarech právě tak jako ve Skandinavii, tvoří proto velikou oblast na mapě Evropy, zahrnuje v sebe dobrou polovici vlastní Evropy i může být proto považován za další vývojovou stanicí evropského ducha. Ukazuje totiž, že dosavadní kultura evropská dostoupila již se severních zemí a tam že jsou

jejími nositeli germánské rasy, nikterak ochotné šablonovitě napodobit formy přejaté ze západu a jihu, ale nedočkavě uplatňující na hlavní otázce této duchovní kultury, to jest otázce náboženské, svou vlastní tvůrčí bytost a její výrazné schopnosti: chladnější krev a za to smysl pro rozumovou a výbojnou kritiku, cit náboženský, jenž se nedá ukájet jen leskem obřadů, ale jenž pramení z nitra a dává tušit takové hloubky svědomí a spekulace, jakých duše Evropy dosud nepoznala.

Zatím co jsou v šestnáctém a sedmnáctém století Itálie a Francie stále ještě svůdnými vzory kultury života, vkusu a krásy, po jiné stránce, duchovní a morální přechází vůdcovství znenáhla na severnější země a tvoří se tu nové řady hodnot, nový typ evropské kultury, jehož těžiště netkví v radostech smyslů a společenských formách, nýbrž v neviditelném světě imaginace. Trhlina, již vytvořila reformace mezi rasami severu a jihu, neznamená přese všechny bědy, jež přinesly náboženské války, pro celkový vývoj Evropy pohromu nebo úpadek, nýbrž je to krize, již prochází evropský duch, aby vyprostiv se ze středověké autority církevní a podrobiv kritice celý daný stav křesťanství, propracoval se k novým a pokročilejším formám duchovního života. Francie je jen lehce dotčena tímto novým duchem, hugenotství je pouhou epizodou v jejích dějinách, latinský živel v její povaze nabývá při tomto náboženském účtování vrchu. Zůstávajíc ve víře náboženské věrna katolickému Římu, zdůrazňuje zároveň ve svých kulturních touhách věrnost Římu antickému; čára, která ji dělí od Německa ve věcech vzdělání, umění a vkusu, stává se tedy po reformaci ještě ostřejší. Naproti tomu druhá veliká země západu, Anglie, dává se strhnout novými náboženskými snahami, ba vyvíjí puritánskou stránku protestantismu až do nepřekročitelných stupňů, aniž však je tím vyrušena ze své rovnováhy a vysoce vyvinuté své životní kultury. Životní styl, v němž její vládnoucí třídy zůstávají Evropě vzorem, stává se znenáhla výsledkem kompromisu mezi aristokratickým uměním

žítí a mezi požadavky moralisujícího protestantismu, ale v tomto kompromisu, věc podivuhodná, zdá se, že našla Anglie teprv sebe. Doba Alžbětina a Shakespearova alespoň jeví se, pozorována s hlediska těchto dalších vývojových stupňů, jako něco ne dost anglického, jako slavné ale ojedinělé dobrodružství tohoto národa ve světě slunné renaissance a bohatého, volného lidství, kterýžto svět je přec vlastní bytosti Angličana cizí.

Vlastním národem náboženské reformace zůstávají přece jen Němci, u nich vyvolává toto hnutí také nejplodnější účinky kulturní. Ne ovšem hned, dříve ještě jest jim projítí stoletou křížovou cestou a procítit všecku tragiku, již vzali na sebe se svým náboženským posláním. Jest to tatáž tragika, o níž mluvíme my Češi, připomínáme-li si, jak svou významnou roli v náboženském životě jsme byli nuceni zaplatit Bílou horou. Němci ji zaplatili třicetiletou válkou a zpuštěním, vysílením, kulturní stagnací své země na více než sto let. Zde se osudy jejich s našimi stýkají. Tento styk počal vlastně již na bojišti bělohorském, neboť tam šlo o věc německého ducha právě tak jako českého proti duchu španělskému a římskému. Je pravda, že země české propadaly po Bílé hoře germanisaci, ale závěr z toho odvozený, že tedy byl Němec v 17. a 18. století náš hlavní nepřítel a největším pro nás nebezpečím, by byl chybný, kdyby přičítal Němci zjevný úmysl nás poněmčít a vyhladit. Ve skutečnosti postupovala germanisace jen mechanicky, bez plánu a ideje, toliko mocí té okolnosti, že zlomený náš národ neměl tolik odolnosti, aby mohl čelit účinněji moci jazyka, jenž jej obklopoval se všech stran a byl fedrován vídeňskými panovníky. Ale Německo z doby po westfálském míru a před Bedřichem Velikým bylo vším, jen ne říší mocného a sebevědomého národa, jenž by mohl pomýšlet na výboje a ovládnutí cizích území. Rozdrobeno na malé státečky hůře než kdy před tím, ovládané trpasličími despoty, nemající stále ještě střediska ani hlavního města — v habsburské Vídni té doby nebylo zájmu o německou kulturu a u dvora se mlu-

vilo nejraději italsky a španělsky — tato největší země evropského středu nemá zorganizovaného a soustředěného kulturního života, básnictví její leží v nejhlubším úpadku, její jazyk je ponížěn a sféra jeho stlačena na vrstvy lidové a maloměstské, na dvorech panovníků a knížátek vládne francouzština, francouzský vkus i společenský mrav. Slovem, právě asi tak jako první naši buditelé kolem r. 1800 žalují na to, že český jazyk je v neváznosti a platí jen za jazyk sprostáčků, všude pak v lepší společnosti že vládne němčina, právě asi v podobném stavu shledává postavení svého jazyka německý vlastenec z roku 1700. Počátky českého probuzení proti nadvládě němčiny spadají do dob, kdy počíná v Německu obdobné probuzení národního citu proti kulturní a politické přemoci francouzské.

Tento dlouhý úpadek Německa je, jak již výše bylo ukázáno, jednou z příčin, proč Francie zatím nabyla skvělého postavení národa, jenž Evropu kulturně nejen vede, ale je nad ní tak povýšen, že může na ni hledět s pohrdavou lhostejností. V téže době vyrůstá Anglie na světovou říši koloniální, i malé Holandsko díky svým zámořským osadám stává se důležitým činitelem evropským, ale střed Evropy od Rýna až k Balkánu odpočívá v šeru bezvýznamnosti, bez velikých osudů, kulturně ochromen a téměř němý. Nic neprokazuje politickou malomoc Německa tak jako ten fakt, že sídlo Habsburků, kde se vládne ospale, bezduše a šlendriánsky, zůstává, ozářeno nimbem císařského titulu, jediným výrazem německé politické moci, ačkoli reálně se opírá tato moc o neněmecké země střední Evropy, hlavně Čechy a Uhry.

Čeho za oněch sto let Německo promeškalo, nedohonilo už nikdy. Nebylo při tom, když byl rozdělován svět a kladeny základy ke koloniálním říším. Nebralo podílu na tom, když evropská civilizace počala vyzařovati do dalek zeměkoule. Blízkost moře nepůsobila v ničem na jeho osudy a na povahu národa. V těchto dobách 18. století, kdy veliké obraty v postavení Evropy vůči zámořským pevninám přešly přes hlavy Němců bez jejich účasti a vlivu, bylo rozhodnuto

o tom, že svými osudem a určením zůstanou vázáni na Evropu. Budou centrálním národem naší pevniny, čímž již je naznačena odchylnost jejich polohy od Francie a Anglie, v jejichž kulturách je splněno a vyvrcholeno evropské úsilí o postup kultury k západnímu oceánu. Omeškavši se za těmito západními národy, zůstane Německo až dodnes za nimi v tom, co je pýchou a květem jejich kultury, v jejich stylu a řádu životním, v mravech jejich aristokracie, v umění žít vznešeně a půvabně, ve formách elegance, pronikajících od horních deseti tisíc do celého národa. V tom všem zůstanou Němci již žáky západu, ale za to vládnou jinými fondy a hodnotami jiného řádu, jimiž vbrzku, a to postupem neobyčejně a divuplně rychlým, obohatí kulturu Evropy a postoupí až do samého jejího popředí.

*

V polovici osmnáctého století je již cítit, jak v obrovském těle, politicky však tak malátném, počínají se dmout tvůrčí mízy. Roku 1749 narodil se Goethe. Lessing zahajuje svůj boj proti francouzskému dramatu, mladý Schiller zvedá bouřlivě odbojnou pěst proti tyranii panovníků, Herder proniká k poznání německé bytosti a jejího kulturního ducha. Pod jeho vlivem horuje mladý Goethe pro všecko staroněmecké, dává se inspirovat k „Faustu“ a zbožňuje s celou svou generací „Sturm und Drangu“ Shakespeara. Všecky projevy tohoto mladého pokolení jsou provokativním protestem proti francouzskému pojetí kultury, proti principům řádu, logiky, autority a úměrnosti. První, čím se projevuje německý duch významnějším způsobem a eruptivní silou, jsou tedy hesla umělecké svobody, kultu vášně a bezuzdného subjektivismu. V téže době činí kralovecký profesor Immanuel Kant z vlastního Já lidského páku, již vyvrací z kořene budovy dosavadní filosofie a klade naprosto nový základ k metafysickým spekulacím. A tak, zatím co ještě Německo politicky živoří v mizerii svých drobných státečků a co jediný jeho silný muž, pruský Bedřich II.,

zve k sobě Voltaira a pohrdá německou literaturou, představuje již tato literatura velikou potenci a německý duch jeví se již vyzbrojen vším tím, v čem bude jeho samorostlost a síla. Všichni vynikající lidé nadcházející slavné epochy německé kultury, básníci i myslitelé, hudebníci i estetikové, již žijí a buď již pracují na svém díle nebo se k němu připravují. Svět německé poesie, filosofie a hudby vynořuje se prostřed Evropy, tam, kde ještě před půlstoletím byla duševní poušť, jako nová neznámá pevnina, bující květy krásy a myšlenky, ale potrvá ještě dlouho, nežli světlo této kultury pronikne celým národem, natož než zazáří přes jeho hranice do ostatní Evropy. Kdyby měla takovou hojnost duchů geniálně založených tehdejší Francie, jak by se byla dala jimi strhnout a vést, a jak by se záře z jejich díla rozlila po veškeré Evropě! Stačí si jen připomenout, co pro celý náš kontinent té doby znamenala dvě jména, Voltaire a Rousseau, a přece to byli mužové, u nichž nelze mluvit o geniální tvůrčí síle. Proč nedosáhl hned podobných účinků mocný tvůrčí kvas německého ducha ani ve vlastní zemi? A proč nepronikl za hranice, takže když za třicet čtyřicet let se stane Napoleon pánem Německa, o německé kultuře téměř pranic neví?

Stalo se tak především z té příčiny, že tato německá kultura, přes divuplné bohatství svých vznětů i přes dalekosáhlost svého rozmachu, je skutečností více jen imaginární, nikoliv skutečností tak životní, jako jimi jsou pro své země kultura francouzská nebo anglická. Ve Francii stačí již instituce salonů a společenský ráz divadla, aby každému novému podnětu věnována byla pozornost, každý nový talent aby byl oceněn a úspěchem díla povzbuzen. Co však ví v Německu o mladých básnících a spekulacích filosofů serenismus ve svém rokokovém zámku, co jeho dvořané, co měšťák filistr u džbánu piva? Ne, že by tento národ nebyl dost vnímavý pro výtvořiny svých vynikajících duchů. Ale nesmyslný politický rámec, jež si vytvořil pro svůj život, hospodářská opozdilost za západem a z toho pochodící chudoba, skromnost a maloměšťácká úroveň brání tomu, aby ty

blesky ducha, jež šlehají v hlavách jeho básníků a ty titan-
ské perspektivy, jež mu otvírají jeho filosofové, přešly v jeho
život. Tento národ je duševně velmi hybný a pružný, schop-
ný nejšířších a nejhlubších koncepcí, ba v tomto ohledu není
předstížen žádným druhým evropským národem, ale tako-
vým je právě jen v kultuře. V politice naproti tomu je
národem poslušným svých panovníků, hluboko v krvi mu
vězí odkaz starých feudálních dob, ctí autority, snaží se být
loyální a ze všech národů Evropy je nejméně hotov dělat
politické revoluce. Kdežto Francouzovi nedá jeho smysl pro
logiku, aby každou novou ideu neuváděl hned v život, takže
celý jeho filosofický kvas a zápas za celé 18. století vyústí
nakonec v grandiosní čin Revoluce, Němec bude velkým jako
revolucionář jen v říši čistého ducha, a tento jeho
tvůrčí, prometheovský vzmach, toto kácení a hned zase bu-
dování celých světů, to zůstane dlouho v podivném a až gro-
teskním rozporu s jeho životním habitem, daným jeho poli-
tickou skromností a těsnou sociální základnou jeho existence.

O tomto rozporu vypráví nám životopis téměř každého
vynikajícího muže německé kultury v těch dobách. Vždycky
se tu opakují jisté typické situace: veliký talent vyrůstá
v malém městě, bouřlivý duch si tříští hlavu o tvrdou stěnu
daných poměrů, mladý člověk s rysem genia zakrňuje nebo
hyne, protože nenalézá porozumění a ohlasu. Nad sebou má
německý básník absolutistického potentáta a jeho dvůr, zpra-
vidla pofrancouzštělý; kolem sebe má drsné a bodré šosáčky
s úzkým obzorem. Na západě dovede elegance nahradit vzdě-
lání a umožnit nehluboký sice, ale příjemný styk společenský.
V Německu před r. 1800 jsou vzdělanci roztroušeni a osamo-
ceni, ale není také větších středisek společnosti, kde by se žilo a mluvilo v duchu vlastního národa, to jest
v životním stylu německém. Pokud se dá o něm mluvit, je
m a l o m ě s t s k ý a neodpovídá duševní úrovni národa; střē-
diska politické moci nejsou, až na prařídké výjimky, střē-
disky kulturního a společenského německého života, nýbrž
jakýmisi koloniemi cizího ducha a jazyka. Ani bohatá a

mocná Vídeň Habsburků pro německou kulturu té doby
mnoho neznamena. Slavnou výjimkou je ovšem V ý m a r,
díků té náhodné okolnosti, že mladý velkovévoda je bílou vra-
nou mezi německými knížaty a shromažďuje kolem sebe vy-
nikající básníky, ale právě tato okolnost, že závisí jen na
vůli panovníka, má-li se stát jeho residence kulturním ohnis-
kem a že město, menší a tišší nežli jsou naše Budějovice, je
pro tak veliký národ dějištěm nejslavnější kapitoly jeho lite-
rárních dějin, právě tato zvláštnost případu potvrzuje jen
to, co bylo řečeno o skromném životním údělu vynikajících
německých duchů i o jejich závislosti na mocných tohoto
světa. I to, co Výmar nejvíce proslavilo, totiž to, že umožnil
největšímu německému básníku existenci tak nadprůměrně
skvělou, je výjimka, která dotvrzuje pravidlo. Právě tato vý-
jimečnost případu způsobila, že k postavě a životu G o e t h o-
v u obracely se zraky celého národa s daleko větší pozorností,
než kdyby byl jako jiní žil na obvyklém skromném průměru;
povýšena nad tento průměr nabývá teprv jeho osobnost tak
významného a okouzujícího profilu, takže se stává tento
šťastný básník svému národu učitelem životní kultury, která
Němcům chybí, ale ovšem právě tím jim také citelně připo-
míná tento nedostatek. Goethe sám, ač dvořan a ministr, ne-
byl tak nebetyčně povznesen nad mizerii skutečného němec-
kého života, i on trpěl rozporem mezi vnitřním životem bás-
níka a maloměstským prostředím, i jemu chyběla širší ži-
votní sféra a ona atmosféra, plná denních vzruchů a vznětů,
jakou nalézá dnes básnický duch v každém velkém středisku
života, společnosti a politiky. S hlediska dnešního musí se
nám už dokonce jeho život jevit chudým. Jak bolestně však
intelektuální Němci pociťovali nesoulad mezi svým životem
vnitřním a vnějším, o tom právě nic lépe nesvědčí, nežli to,
jak si z denního programu starého básníka, v němž vlastní
tvorbu literární vystřídávalo studium přírodovědy a společ-
enské povinnosti, vybájlili ideál životní kultury a moudrosti.
V té době už, po roce 1800 bylo nahromaděno v Německu
tolik tvorby básnické a myšlenkové, že to tvoří prostředí

Evropy celý veliký duchovní svět, od jiných kulturních sfér přesně ohraničený. Svět tak bohatý, tak sršící mocnými individuálními vzněty, tak rozsáhlý svým obzorem a tak hluboký silou metafysické spekulace, že úroveň jeho nezůstává již pod úrovní západu. Francie a Anglie nemají již práva shlížet s vysoka na střední Evropu; za jednu, dvě generace dohonilo Německo, oč se opozdilo — ale ovšem jen duševně. Stává se „zemí básníků a myslitelů“, ale tito kulturní tvůrcové žijí roztroušení a zapadlí, aniž dovedou atmosféře celé země vtisknout pečeť svého ducha; ve skutečnosti a na zevní pohled je to stále jak byla země bodrých maloměšťáků a provinciálních inteligentů, mnoha panovnických dvorů, země vojáků a pedantických byrokratů. Sem nepřicházejí z ostatní Evropy se učit jemným mravům nebo hledat mondénní požitky, pokud o něčem takovém lze tu mluvit, je to jen ohlas Paříže. Němci sami nemají dlouho svého vlastního společenského života, kde by měli příležitost vyjádřiti konkrétně svou národní bytost. Všecko, co na jejich půdě oslňuje leskem, bohatstvím nebo rozkošnictvím, osvojuje si cizí styl, není v tom vlastních německých rysů. Průměr německého života je velmi prostřední, typický Němec žije asi tak, jak jsme zvykli to vídat na našich buditelích: v životě skromný, k zemi přitlačený, odškodňuje se večer při knihách, básnění a filosofování za tuto chudobu své vnější existence. Celý ten imponující svět poesie a myšlenky, jenž tu tak rychle vyrostl od polovice 18. století, žije toliko v imaginaci a na papíře; kultura německá je a zůstane především k n i ž n í.

Všude tam, kde je kultura životní skutečností, hraje v ní velikou úlohu ž e n a, neboť ze vztahu k ní vyrůstají nejpoe-tičtější vášně, především kolem ní utváří se ovzduší dobrodružství, rozkošnictví, románovitosti. Ženy nahrazují světá-kům rafinovaných životních kultur studium a četbu básní — nač číst verše, vzdychající po ženách, když celý skutečný život je pásmem románů, se ženami prožitých? V aristokratických kulturách evropského jihu a západu se mnoho ne-čte, ale za to se žije. A výkvětem života je tu žena, u Fran-

couzů P a ř í ž a n k a. Vtěluje se v typ, původně velmi svůd-ný, ale později již jen konvenční, podle něhož se formují erotické ideály bezmála celé Evropy. Podobně se dostává poetické idealisace Vlašce, Španělce a Angličance. Nikde však se neshledáváme v těch dobách s podobně svůdnou představou Němkyně jako veliké milenky nebo skvělé románové hrdinky; na evropském obzoru literárním žije toliko ve dvou známých postavách, Wertherově Lottě, ženě úřed-níka, jež krájí chléb svým sourozencům, a chudé švadlence Markétě, jež všecka trne, osloví-li ji tak veliký pán, jakým je omládlý Faust. Typická Němka žije zkrátka v téže maloměš-tácké sféře jako typický Němec, i ačkoli půvabem nestojí za svými sestrami z románských ras, ba inteligencí a citovou svěžestí je zpravidla předčí, zůstává v kulturních tradicích Evropy stále v tomto skromném postavení, prostě proto, že její národ neměl v nejslavnější době své literatury tolik ži-votní kultury, aby si ji zidealisoval ve skvělém lesku takové kultury. Francouzové mají vysoce vyvinuté ars amandí, Ně-mec a Němkyně milují se nejraději ve verších. Ale neusmí-vejme se tomu, nebylo-li až do nedávna podobně tomu u nás? Právě v těchto věcech jsme měli osud s Němci společný, pro-tože mocí událostí, na něž jsme nemohli mít vlivu, jsme byli zahrnuti, společně s jinými národy střední Evropy, do jejich kulturní a životní sféry.

*

Kdybychom z toho bohatství umělecké a myšlenkové tvorby, jež je slávou Německa na rozhraní dvou staletí, měli vyvodit jisté společné rysy a postavit tak německý typ kul-tury a vzdělání proti francouzskému, nesměli bychom se za-stavit u určitých literárních škol nebo směrů, nesených je-dinou generací, nýbrž musili bychom hledati něco hlubšího a trvalejšího pod povrchem těchto změn. Shledali bychom pak, jak přese všecko, co dělí Lessingovo osvícenství od Klopstockova rozplývavého lyrismu, Goetha ze Sturm und Drang-u od pozdějšího Goetha vyrovaného a klasickým ide-

álům oddaného, pathetického Schillera od démonicky zatíženého Kleista, že jest to především fond hlubší a vášnivější citovosti, než jaký u vynikajícího básníka by byl připustil vkus, vládnoucí na západ od Rýna. Rousseauovská móda nesmí nás zmýlit, autor „Nové Heloisy“ sám nebyl čistým Francouzem, nýbrž Švýcarem, ovanutým germánským kulturním duchem a jeho vliv na Francii je spíše známkou dekadence celé předrevoluční epochy nežli výrazem pravé francouzské bytosti. Tím je naopak kult Voltairův, jasný rozum, břitký esprit, smysl pro řád a logiku vyznačují francouzskou kulturu až do revoluce a pronikají i do jejího kvasu i do jejích výstředností a omylů, citový anarchismus Rousseauův naproti tomu lépe odpovídal mentalitě tehdejších mladých Němců. Jediným německým románem té doby, jehož si všimla celá Evropa, je „Utrpení mladého Werthera“ a čím ji zaplavila tato kniha, toť vlna sladcebolné sentimentality. Podobná vlna přicházela i z anglické románové literatury i z Ossiana, ale tam záhy opadla a zůstala nejvýš příznakem anglosaského žentství, v Německu však je wertherovská sentimentalita jen dobovým výstřelkem citovosti, která však zůstane jedním z praživlů jeho kultury. Tím není ovšem řečeno, že by Francouzové jako lidé měli méně citu než Němci, průměrná lidská psychologie je asi ve všech národech bílé rasy stejná, stejný je asi celkem poměr mezi rozumem, citem, vůlí a fantasií v životní praxi; nás však zde zajímá, který z těchto prvků duševního života staví který národ do popředí své kulturní tvorby. Kdežto u Francouzů jest to rozum, jakožto princip řádu a kázně, jenž drží na uzdě cit a fantasií, u Němců nelze říci, že by to neplatilo (vždyť právě tento rys vyznačuje duchovní ústrojí jejich největšího básníka, Goetha), ale platí to v jiné míře a jiném stupni: pod slovem „rozum“ představuje si Němec něco jiného než Francouz, připouští v básnických dílech větší volnost citů a filosofuje-li, tedy není logika jeho tak chladná a realistická jako u Francouze, ale je zvedána křídly metafysické obraznosti. Více nežli vtipné hry espritu cení abstraktní po-

mysly, vytvořené na onom nejvyšším stupni rozumové činnosti, již nazývá „Vernunft“. I on, jako všichni kulturní Evropané osmnáctého století, vyvažuje své nejvyšší kulturní ideály z antiky, k nim obracejí se záhy oba největší němečtí básníci Goethe i Schiller, jakmile prošli obdobím mladistvého titanismu, ale německé pojetí antiky zůstane vždy jiné než francouzské, jak to už je dáno tím, že Francouz, syn latinské rasy, cítí s klasickým starověkem přímou vnitřní spojitost, kdežto u Germána za Alpami má obraz řeckořímské kultury na slunném jihu spíše ráz snu, v němž se kocháme a na němž ukájíme své touhy. Nelze však říci, že by poměr k antice byl dělítkem mezi kulturami obou národů. Až do devatenáctého století jsou největší literární duchové tam i zde klasicisté, s tím však rozdílem, že pro Francouze je klasicismus celým jejich estetickým názorem, jedinou soustavou norem a hodnot, od Corneille až k Voltairovi a spisovatelům a řečníkům Revoluce, kdežto v Německu básník, platicí za klasika a cítěle antiky, dovede být při tom zároveň romantikem. Platí to především zase o Goethovi; střídání živlů, jež (ať již správně či nikoli) nazýváme klasickými a romantickými, tvoří osobitý rytmus v jeho tvorbě a dodává jí nesmírně mocného rozpětí — jaká propast celých světů zeje mezi prvním dílem Fausta a Ifigenií! To, co nazýváme romantickým, toť právě ono volnější a chaotičtější proudění citu, zmitání touhy, bouření vášně, kroužení fantasmie, míchání uměleckých prvků a forem, které odlišuje Němce od představitelů kultur románských a které jej v jejich očích činí stále ještě jakýmsi barbarem. Bytost kulturního Francouze vyniká rovnováhou a úměrností, vkus je vytríben, všecko jasně vyhraněno, ale právě proto až příliš vyhraněno, ustálené normy a konvenční pojmy pomáhají přenést se přes nebezpečné hlubiny nitra; životní kultura dovede udržet pod přísnou kázní kulturu uměleckou. V Německu této životní kultury není, žije se tu skromněji, ale také nedbaleji, zato však bohatším a volnějším vnitřním životem. Těžiště života básníkovy nebo myslitelovy neleží v jeho společenském postavení nebo stycích s lidmi,

nýbrž v něm samém, v rozvoji jeho nitra. City tu rozkvétají bohatěji a odstíněněji než na západě, je tu více místa pro duchy samotářské a podivínské, ve Francii je umělec příliš hned zařaděn do společenského rámce a spoután svou společenskou rolí, zde však může žít v nedbalkách a hýřit při tom fantastickým sněním jako postavy Jeana Paula. Zpravidla chud, odkázán na maloměstské prostředí, neznaje vnějších úspěchů, stává se zhusta nedůtklivým a podivínsky citlivým při styku s lidmi, vědom však své vnitřní ceny, zachovává si hrdost tvůrce a vytváří si tak vznešené pojmy o svém poslání. Tak vzniká v Německu pojem a kult genia, založený na rozporu umělce s jeho životním prostředím, kult tak význačný pro celé devatenácté století, zejména když se ho zmocní estetika romantismu.

Že však zde, v národě evropského středu, vyrůstá jiný typ kultury a vzdělání, než jaký dosud ovládal Evropu od západu, není jen dílem umělců a filosofů, ani vrstev vzdělanců. Leží to v povaze celého národa, i jeho lid tvoří pro vzrůst této kultury zcela jinou prst než na západě lid francouzský a anglický. Tam je mocná aristokracie výkvětem národa a s hlediska své vybrané životní kultury brání silám lidovým uplatnit se v kultuře — až dlouho do samého devatenáctého století vystupují v románech a dramatech západních literatur jen lidé vznešení a urození a duch těchto děl je určován panskou morálkou šlechty. Ani Revoluce na tom mnoho nezmění, takže Evropa neví, jak žije a cítí vlastní francouzský a anglický lid a jakými typy se projevuje v kultuře. V Německu však dlouho nemá aristokracie národní pýchy, opíjí se po západě, nositelem kulturního života jsou tu proto střední vrstvy a lid. Mohli bychom dodat: asi tak jako u nás v Čechách za dob probuzení — i v tom máme pro svůj kulturní vývoj společně s Němci východisko. Ve Francii je kultura zcentralisována, Versailles a Paříž přitahují k sobě všechny síly země a dávají vznik atmosféře, příznivé pro tvorbu a výměnu idejí. Německo nemá takového lákavého střediska, kulturní síly jsou rozloženy federativně po

celé jeho oblasti a zůstávají svými kořeny hluboko v lidové půdě; z lidu nebo středních stavů pochází zpravidla básník, profesor a pastor — tyto tři typické postavy německého vzdělání. Protože je tu básník blíže lidu než na západě, dovede se spíše vcítit v jeho duši a chápat jeho primitivní poesii. Tento lid je hudebný, má zpěvnou duši a nahromadil si celé poklady citové vroucnosti ve svých písních. Německo je proto vlastní písně, vykvetlé z podzemních zřidel lidového básnění, a to písně jak útvaru veršového, tak i jako formy muzikální; rozdíl důležitý, povážíme-li, že Francie nemá lidových písní či při nejmenším, že její kultura neměla zájmu o to, aby byly povýšeny na vyšší úroveň uměleckou. Nearistokratický, široce lidový podklad německé kultury má i jinak vliv na útvary a obsah německé literatury. Bude na příklad trvat ještě řadu generací, nežli tato literatura dospěje k elegantnímu mondénnímu románu; od Werthera až k novelám Gottfrieda Kellera bude svět německé prosy zalidněn především postavami z úřednických a pastorských rodin, řemeslníků a sedláků a nedobude si proto tak hned místa na širokém fóru evropském, kde vítězí romanciéři aristokratických prostředí, líčící život v přepychu a poetických vášních. Dílům německé kultury dlouho bude chybět to, co bychom nazvali světskou svůdností, bude to chybět tak dlouho, pokud se tento národ nedomůže politické moci a hospodářského bohatství a dokud si následkem toho nevytvoří i svou sféru luxu a životní kultury. Ale přece ještě v době jeho politické slabosti a maloměstského života je mu dáno něco, čím dovede Evropu uchvátit, umění, v němž na celých dalších sto let si udrží vedení a jež je nejbohatším květem jeho niternosti: hudba.

*

Hudební umění je jednou z výsad Evropy. Nebylo alespoň mimo ni kulturní sféry, jež by v hudbě vytvořila něco pozoruhodného. Všecko si mohou zámořští národové a exotické rasy spíše od Evropy vypůjčit, i filosofii a literární formy, nemluvě ani o exaktních vědách a vymoženostech zevní civilizace.

sace, jen tajemství hudby jim zůstává uzavřeno. Japonec na příklad žije tak civilisovaně jako Evropan, ale sluchu jeho stačí hudba velmi primitivní, přímo barbarská, o tisíc let za našim uměním tónů opozdilá. V evropských dějinách kultury je hudba nejprve doprovodem křesťanského kultu a následkem mezinárodního řádu církve všem národům společná. Teprv koncem středověku počíná diferenciaci; na jedné straně hudba náboženská dospívá k budování vždy vyšších a složitějších útvarů polyfonických a kontrapunktických, na druhé vyvíjí se k vyšší umělecké úrovni hudba světská, jež žila dosud jen v lehkých útvarech tanečních a písňových. Těto je příznivější podnebí jihu, kdežto oné sever.

Kolem roku 1600 se již katolická chrámová hudba dále nevyvíjí, zato dává vážné hudbě mocnou novou inspiraci německý protestantismus a v Itálii u renesančních dvorů znějí první arie z oper, komponovaných na mythologické látky antiky. Jako na tolik jiných věcí, má i na hudbu renesanční Itálie pro celou Evropu monopol; ještě po celé 17. století není téměř jiné hudby než italská. Pod jejím vlivem si vytváří Francie lehčí formy, zejména taneční, odpovídající společenským potřebám jejich aristokratických kruhů. Celkem však zůstává hudba záležitostí lehkou a podružnou, pokud je pěstována temperamentem románským. Až se tu pojednou otevrou nedohledné hlubiny a vyvstane celý nový svět tónů — lze snadno uhadnout, že je míněn Jan Sebastian Bach. Německo se hlásí o svůj podíl a je to hned podíl vůdčí; jen to samo, co tento lipský kantor vybudoval, je obrovská budova z tónů, vniterný a imaginární protějšek ke gotickým katedrálám středověku. Hudba přestává tu být hrou forem a požitkem sluchu, za ní se otvírá celý svět duševního života, nálad, nové citovosti, a to z části ještě na půdě náboženské, ale z většiny už mimo ni. V osmnáctém století už počíná být vůdčí úloha Němců uznávána a jejich hudebníci nabývají evropského významu: Haendel svými úspěchy v Londýně, Gluck v Paříži. Všude však narážejí na italský monopol, s jeho přemocí bude těžce zápasit ještě Mozart. Ale tento spor

mezi hudbou vlašskou a německou je už záležitostí celé Evropy, Francie, v hudbě jinak málo tvůrčí, dává sice hudebnímu vývoji nejskvělejší arénu, totiž pařížskou operu, ale tradici této scény zůstane už jednou pro vždy, že bude otevřena každému cizímu umění, již proto, že francouzské by na ni nestačilo. Tak se stává hudba jedním z prvních projevů evropského kulturního společenství v době, kdy národové ještě neznají literatury ani svých nejbližších sousedů a kdy se do cizích jazyků překládá nejvyšší několik největších básníků. Když pak nastane německé hudbě doba nejslavnější její tvorby, v habsburské Vídni, bude možno říci, že klasická její díla budou prvním výtvozem německého ducha, jemuž vzdá čest západní Evropa, jež jinak ještě všechno, co je za Rýnem, ignoruje.

Hudební Vídeň je protějškem k básnickému Výmaru, geniové tu vyrůstají s podivuhodně bujnou rychlostí, jména Haydn, Mozart, Beethoven a Schubert stačí, aby postavila německou hudbu rázem nad italskou a dala jí význam universální, evropský a všelidský. Italská hudba zůstane vždy italskou, tak je obzor její zúžen hranicemi národa a rasové krve; německá hudba však, to h u d b a v ů b e c, národnostní rysy v ní ani nápadně nevystupují, ani jejímu chápání nevadí, stane se proto pro všechny Evropany synonymem klasického hudebního umění, právě asi tak, jako ve výtvarných uměních vytvořili staří Řekové klasický ideál, jenž byl uznáván za absolutní a všem kulturním národům společný. Jak snadno lze při poslouchání Mozartovy hudby zapomenout, že byl Němcem, tím spíše, že jeho díla jsou šťastnou syntésou německé vroucnosti, italské hudební techniky a francouzského rokoka. Beethoven pak je pro německou hudební kulturu tím, čím je pro literární Goethe. Kdežto však je tento svým životním postavením, jak už dříve bylo řečeno, mezi básníky německými šťastnou výjimkou, je Beethoven přímo exemplárním příkladem, tragicky velkolepým prototypem pro to, čemu říkají Němci „des Künstlers Erdenwallen“, totiž pro výše naznačený rozpor mezi obřimi rozmachy

tvůrčí síly a těsnosti vnější existence. Beethoven je také nejmohutnějším do té doby vtělením germánského ducha v umění a lze na něm přímo demonstrovat všechny znaky, jimiž se tento duch liší od francouzského: titanské bouření, hluboké vzrývání propastí nitra, romantický lyrismus, všechny bolesti světa, nesené silou hrdinné osobnosti — ale ovšem, genius jeho hudby dovede všechny tyto vzpurné živly spoutat kouzlem tónů a zachránit celé slavné toto dílo před rozervaností a anarchií. Proto právem platí Beethoven za prototyp genia ve smyslu romantickém, to jest genia jako heroického tvůrce, zápasníka a mučenníka, pojem to, jehož evropská kultura až dosud v tak velkolepém obrysu neznala. Francouzové hleděli na své duchovní vůdce střízlivěji, pouhé „un bon écrivain“ mohlo zde platit za největší chválu, ale dávají-li Němci na přelomu století Evropě Goetha a Beethovena, nejsou to pro ně jen velcí tvůrci, ale zároveň uskutečnění pojmu genia, jak jej vytvořila jejich filosofie a estetika. Pojem tento přejde znenáhla v myšlení celé Evropy, objeví se pak ve francouzské škole romantické a kolem něho se bude točit po celé devatenácté století všechna kultura hudební, neboť kult hudby, to bude především uctívání a vzývání geniů.

Na tom však má již podíl nejen Německo, ale střední Evropa vůbec. Vídeň leží mimo vlastní oblast německou, na její ovzduší působí i vlivy slovanské, i ačkoli jí v Berlíně vzrůstá nebezpečný politický soupeř, zůstává pro všechnu německou sféru, jakožto sídlo císařského dvora a shromaždiště aristokracie z celé střední Evropy, jediným pozoruhodným místem jemnější životní kultury. Rozkvět hudby zde byl proto určen nejen melodickým naturelem Rakušanů, ale i těmito místními společenskými okolnostmi. Beethoven vůbec nebyl Rakušan, nýbrž Severoněmec, snad Flám, ale přišel sem, přiváben výhodami tohoto střediska; hmotná jeho existence byla udržována podporami z pokladen, nechtě císařské či šlechtické, do nichž plynuly výnosy ze zemí po většině neněmeckých. Tak přispíval i náš český lid k zmrvení té

prsti, z níž vyrůstala slavná klasická epocha hudební Vídně. Hudba je sice nejvniternější a nejudnější ze všech umění, ale zvláštní paradox života ji odsuzuje k tomu, aby více než které jiné se vystavovala davům; nemůže žít bez obecnosti a k vyšším útvarům může se vyvinout jen v prostředí společenského luxu. Takové prostředí má z tehdejších německých měst toliko Vídeň a její význam pro dějiny hudby můžeme si proto vyložit také tak, že sem tíhly všechny hudební síly a touhy národa, vedle Italů nejhudebnějšího v Evropě, jemuž však pro dokonalý rozkvět hudby chyběly společenské podmínky. Ve Vídni je nalezl a tím je dán podnět k vývoji životní kultury německé, jak se vyvine během devatenáctého století, až pomine panovnický absolutismus a privilegiované postavení šlechty. Zbohatlé a politicky vítězné měšťanstvo ve spojení s tím vším, čemu Němci říkají vrstvy vzdělanců, „gebildete Stände“, vytvoří si kolem chrámů hudby svá ohniska intenzivně duševní atmosféry, svá prostředí přepychu a životního požitku. Čím je Paříži salon, tím bude Němcům operní scéna a koncertní síň, čím byl Francouzům Versailles, tím jim bude Bayreuth.

*

Řekne-li se, že francouzská kultura až do devatenáctého století má ráz více klasický (či lépe klasicistický), kdežto německá romantický, je to označení příliš povšechné a zběžné, jež se nekryje se všemi podrobnostmi skutečného vývoje. Nicméně můžeme při něm setrvat tam, kde jde o to, vystihnout a odlišit od sebe poměr Francouzů a Němců k jiným národům a k evropskému celku. Francie přispěla k vývoji evropské kulturní solidarity tím, že v době, kdy počínal klesat universální význam latiny, ovládla elitu všech evropských národů ne-li svým duchem, tedy alespoň svým vkusem, životním stylem a jazykem. Jako tvořili ve středověku lidé, rozumějící latinsky, svět nejvlastnější Evropy přes hranice států a národů, tak vyznačuje se po r. 1700 dobrý Evropan tím, že mluví francouzsky, a je-li šlechticem nebo pro-

slulým učencem nebo filosofem, jsou mu otevřeny salony a vědecké akademie od břehů Atlantiku až do Petrohradu. Tehdy, za dob Pascalových, Leibnizových a Voltairových, mluví se o „republice učenců“ nebo „republice duchů“, čímž je míněno společenství intelektuálních lidí bez rozdílu národnosti. Vědomí evropské duchovní pospolitosti je tedy už velmi silné a solidarita osvícených vzdělanců nahrazuje někdejší společný zájem křesťanský; katolická církev již pobyvá svého mezinárodního poslání a tito osvícenci jsou jejími odpůrci a útočí na ni a na bojovný její orgán, Jesuity, ve jménu jiného zájmu mezinárodního a všelidského, to jest v zájmu s v o b o d n é m y š l e n k y, d u š e v n í h o s v ě t l a, r o z u m u.

Tato jejich evropská solidarita má však přízvuk kastovní hrdosti. Učenec německý nebo italský hledá pomocí latiny nebo francouzštiny dorozumění s učencem francouzským, protože potřebuje styků s lidmi stejné úrovně — své krajany, lid vlastního svého národa považuje totiž za nevzdělaný. Tento typ kulturního evropanství nemá zájmu o jazyky a kultury národů menších a východnějších. K duševnímu sjednocení směřuje se velmi jednoduše a přímočaře, hledá se dorozumění pomocí jednotného jazyka vzdělanců a propasti, jež zejí mezi jednotlivými zeměmi, se prostě přeskočí. Proto také slouží tento způsob evropanství pokroku filosofie a věd, oborů, u nichž národní zabarvení nepadá na váhu, ale přináší málo prospěchu literatuře, poesii a umění, to jest projevům vlastního ducha národního. Co má z toho německá kultura, že Bedřich II. zve k sobě Voltaira anebo co ruská z toho, že si carevna Kateřina dopisuje s francouzskými encyklopedisty?

Naproti tomu měli Němci již tím, že tímto stavem trpěli a byli stlačeni na národ inferiorní, důvod, aby hledali jiné cesty k evropskému dorozumění. Francouz, uzavřený do své klasicky vyhraněné země, jež má více mořských břehů než hranic s jinými zeměmi, odmítá pyšně vlivy cizích národů, jež ho nezajímají a jež cítí pod svou úrovní. Němec pocituje s jed-

né strany trpce tuto pýchu, s níž na něho shlíží západ, ale zároveň se cítí vklíněn mezi národy nejružnějších ras, jazyků a kulturních typů, kteří podobně jako on usilují projevit kulturní bytost a hrát svůj part v evropském koncertu. Pocit, že je vysunut z Evropy daleko na západ a že jeho země je Evropou v malém, vytvořil ve Francouzovi pocit hrdé soběstačnosti. Pocit, že žije ve středu Evropy, obklopen na všech stranách sousedy, vzbudil naproti tomu v Němci zájem o všechno, co je kolem něho; neohrazenost jeho země lákala k e x p a n s i všemi směry a k touze, rozšířití obzor a žítí co možno životem celého kontinentu. Tato touha vtělila se u Němců nejprve v tak zvanou romantickou školu, pojmy romantiků o národní bytosti a kultuře vyvíjejí se z idejí Herderových a vtěleny jednak v inspiraci básníků, jednak v pilnou práci literárních historiků, estetiků a filologů, dávají na přechodu do devatenáctého století Němcům tak široký evropský obzor, jakého nemá té doby ještě žádný jiný národ.

Německá romantika předchází časově romantismu v moderní literatuře francouzské a anglické. Kdežto je v těchto dvou západních literaturách romantism představován vynikajícími básníky, není síla německé romantické školy ani tak ve velikých básnických individualitách jako spíše ve filosofech literatury a poesie a ve vědeckých pracovnících, jež uvádějí její estetické koncepce v život tím, že studují bytost vlastního národa, ale vedle toho projevují zájem, do té doby v Evropě neznámý, i o národy jiné. Vracejí se do středověku nebo do dob starogermánských, hledají německého ducha v nejvlastnějších jeho projevech, vyzvedají po dvou stáletích klasicismu opět význam gotiky, ale současně projevují neobyčejnou vnímavost a chápavost pro kulturní projevy jiných národů a to nikoli jen největších a pro historii lidstva nejdůležitějších. Byl-li už před tím uveden do Německa Shakespeare a zdomácněl-li tam tak, že my ve střední Evropě vidíme tohoto básníka básníků nikoli očima jeho

vlastních krajanů, nýbrž skly německými, dochází u roman- tiků na kult všech hlavních literatur evropských, na příklad španělské, ba dokonce i slovanským národům je věnováno trochu pozornosti, po prvé, co žije bílé plémě v Evropě! I zde dává hlavní podnět Herder a Goethův pokus o překlad „Kytice“ z rukopisu Královédvorského, jenž nechýbí v žádném vydání jeho básnických spisů, svědčí o tom, jak i tento patriarcha německé literatury, přes to, že tím nejvyšším v umění jsou mu ideály antiky, sdílí tuto německou touhu po rozšíření obzoru a pochopení cizích kultur, což projevil nejvýznamněji tím, jak vítal do literatury mladého Byrona i mladé francouzské romantiky, ba i jak dal na sebe působit vlivům exotickým, orientálním, ba i čínským. Od něho pocházejí také známé a často citované výroky o „Weltliteratur“. Tedy již světová literatura tanula tehdy Němcům na mysli jakožto symfonie, do níž každý národ uvádí svůj tón, zatím co francouzský vzdělanec těch dob nečetl než francouzsky a vzdělaný Angličan nepřečetl za celý život jediného díla německé literatury. A tak, když války Revoluce a Napoleona obracejí Evropu na ruby a uvádějí její národy v nepoznané dosud blízký styk, je tu nevyčerpatelná příležitost pozorovat různost těchto dvou kulturních typů. Němci vědí o Francouzích téměř všechno, Francouzové nevědí o Němcích téměř nic. Napoleon stojí před Goethem, ale neví kdo to vlastně je, zná ho toliko jako autora Wertherových strastí. Celá Evropa se zvedá proti francouzské nadvládě, ale při tom nepřestává uznávat převahu francouzské životní kultury — proti Napoleonovi se bojuje, ale k Francii necítí nikdo nenávisť, obdiv a úcta k její kultuře je silnější. Tak trvá stále ještě hegemonie francouzského mravu a vkusu, i když už francouzská literatura a filosofie nemá, čím by Evropu ovládala a když už duševní úroveň Paříže je předstížena bohatým a tvůrčím duševním životem v nevelikých městech německých. Ale Paříž o tom nemá tušení; paní Staělová, když pro ni píše svou knihu o Německu, odhaluje svým krajanům zcela nový a jim po většině nepochopitelný svět, ale ovšem

tato jedna kniha nestačí, aby odklidila předsudky a neznalosti, nahromaděné za dlouhá staletí. Ještě méně se podařilo později Carlylovi vyvolat v Anglii zájem o německé básníky a myslitele; zděděná a do šablony ztuhlá dogmata o vlastní výši i o tom, že netřeba věnovat pozornost tomu, co se děje v evropské kultuře na východ od Rýna, potrvá v průměrně vzdělaných lidech těchto dvou západních národů ještě po celé devatenácté století.

Ovšem, platil-li Němec za dob napoleonských ještě za národ poddajný, politicky neschopný a honící se v oblacích poesie a abstrakce, přetvoří se během devatenáctého století na národ politicky a vojensky dobře zorganizovaný, stane se od dob Bismarckových obávaným činitelem, i dokonce, pokud se týče praktických záležitostí, hospodářství, průmyslu, obchodu, metodické práce, nejmocnějším národem evropské pevniny. Nejen Francii, ale i anglosaskému panství na moři vyroste v něm nebezpečný soupeř, což vede k tomu, že roku 1914 stanou tyto dva velcí národové západu proti Německu tváří v tvář jako nepřátelé. Ale třebaže toto Německo, které strhlo Evropu do světové války, se zdá být zcela jiné než byla ona maloměstácká a v politice ospalá země básníků a filosofů z roku 1800, v podstatných rysech svého kulturního typu mnoho nezměnilo.

*

Tento typ dorostl za posledních sto let nepopíratelně k téže výši a k téměř kulturnímu bohatství, jakými se honí typ francouzský a anglosaský a představuje vedle nich a s nimi tři vrcholné útvary evropské vzdělanosti. Vedle nich zapadají starší kultury románské, italská a španělská do minulosti; typ, jež vytvoří národové slovanští, jest ještě otázkou budoucnosti. Hlavní slovo v evropské jak kultuře tak i politice mají dodnes Francie, Velká Británie a Německo, ale toto poslední, nejvyšší, průběhem věku uzralé slovo zní se rtů každého z těchto národů jinak. Především třeba Anglii z tohoto posláni napolo vy-

loučit, neboť si zvolila nové: zplodila ze sebe anglosaskou Ameriku a stala se světovou britskou říší. Kultura její není již v nejvlastnějším slova smyslu evropská, podíl na evropských záležitostech nemůže stačit již národu, jenž vidí svůj úkol v zcivilisování zeměkoule svým duchem a způsobem. Britský ostrov je toliko už zeměpisnou součástí Evropy, ale mocí politickou a rozpětím své civilizace naši pevninu dávno přerostl. Pocitujeme jej v blízkosti svého kontinentu jako celý zvláštní svět, jsme často jako v jeho stínu, dopadá na nás jeho politický a hospodářský vliv, ale konec konců celý anglosaský svět je pro nás v nitru Evropy vzdálenou sférou, něčím mimo náš životní obzor.

Tou měrou ovšem, jakou stará Anglie vyrostla na britské imperium, byla utvrzena ve své povýšenosti a lhostejnosti k střední a východnější Evropě. V té věci zůstává stále s Francií na stejném asi hledisku. Oba tito národové mají společné vědomí, že představují Západ, to jest dosažený cíl tisíciletého vývoje, poslední a vrcholné vymoženosti Evropy, nejvyšší uskutečnění evropského principu kulturní kvality, tedy Evropu par excellence, vůči níž všechna ostatní Evropa zeměpisná je stupnicí, po níž se schází vždy níž, čím dále se jde k jihovýchodu. Zde u nás na západě byla uskutečněna idea Evropy nejhodnotnějším způsobem, duch její kultury a životní styl vybroušen do nejjemnějších hrotů a vyhnán do nejvonnějších výkvětů — proč by nás mělo zajímat všechno dále na východ, co nedorostlo naší výše? Jsme-li my sami Evropou, není naší věcí, abychom se od ostatního kontinentu učili, naopak, je jeho věcí, aby se nám, pokud může, přiblížil, nemá-li zůstat pouze geografickým naším přívěskem.

Tak asi hleděl již po dvě století evropský západ na střed a východ našeho dílu světa. Ale tento střed nezůstal dlouho za západem a za něj počíná po celé uplynulé století mluvit Němec. Má právo dovolávat se své klasické epochy kulturní kolem roku 1800, již nejen že dohonil Západ, ale v některých směrech jej předstihl. Literatura jeho je tak bohatá jako francouzská a anglická, ale vedle toho může se honosit dvěma

celými světy kulturních hodnot, v nichž mu náleží prvenství: filosofií a hudbou. Německá filosofie, třebaže přísloušně abstraktní, do metafysických přediv zamotaná a mimo život neplodně bující, zůstává přece jen světem nejzávratnějších soustav, jež si vybudoval spekulativní duch Evropy po odumření náboženské víry. Otvírajíc svým tvůrcům a stoupcům nekonečné ráje myslitelské rozkoše a abstraktního snění, a hovic zejména nenasytnému subjektivismu duchů, kteří se cítí nositeli celých duchových světů v náhradu za tu skromnou roli, již jim je se spokojit ve světě realit, zůstává tato filosofická kultura po celé generace nejvyšší útěchou vzdělanstva v národě, jehož životní kultura je v plenkách a nemůže jim poskytnout tolik reálných požitků, jakým se těší vrstvy aristokratické a intelektuální na západě. Druhou takovou vznešenou útěchou a jedinečnou pýchou německé vzdělanosti je hudba, umění, jímž ukájejí nejhlubší touhy své vniternosti, svou potřebu citových a snových rozkoší. I tento svět jejich hudby je jim bohatým odškodněním za maloměstáckou stísněnost jejich skutečného života, a je-li kult filosofie omezen jen na elitu jejich vzdělanců a učenců, stává se hudba během devatenáctého století velikou a přímo životní záležitostí jejich středních, ba i lidových vrstev. A tak se vyvíjí od počátků devatenáctého století mezi Severním mořem a Alpami zvláštní kulturní sféra, ostře se odrážející od suché latinské racionalistické a klasicistické atmosféry francouzské, i od chladnokrevného, empiristicky a prakticky založeného typu anglosaského. Tato německá kulturní sféra liší se od těchto západních tím, čím se náš středoevropský les odlišuje od středomořského pobřeží nebo skalnatých a zamlžených břehů Anglie. Vládne tu kouzlo vlhkého šera, romantických stínů, zní tu píseň, všechno šumí hudbou, temná lůna lesa lákají k hlubokému zadumání a mezi poetickými obrysy stromů svítí hvězdy, lákajíce metafysickou touhu k smělým rozletům. Není to jen atmosféra německá, ona odpovídá i potřebám slovanské duše a slovanští národové, s Němci sousedící, přispívají k ní znenáhla také svým podí-

lem, takže se tu vytváří širší typ středoevropský, přesahující z pouhých mezí německví. Ale ovšem, Němci sami nechtějí toho dost vidět a zvyklí nadvládě nad Slovany, považující je za plémě nižší a nezajímající se o projevy jejich kulturní bytosti, vidí ve vši civilisaci od Baltického moře až na Balkán i v duševním životě těchto zemí jen výsledky svého kulturního vlivu a své kolonizační práce.

Napoleonské války obrátily jednou zas po dlouhých dobách k střední Evropě pozornost světa. Jejím dobytím a trvalým ovládnutím byl by snad dal Napoleon základ k evropské politické jednotě, ale ovšem za jiných předpokladů, nežli z jakých vycházel. Dnes po více než stu let je kde komu zjevný jeho velký omyl: vládce Francie a syn latinské rasy pyšně přehlížel německou kulturu a neznaje německé duše, tím méně jiných menších středoevropských národů, neviděl v těchto územích mezi Francií a Ruskem nic víc než materiál pro vznik vasalských států nebo spolku knížat mu oddaných, kde hranice byly strženy čistě libovolně bez nejmenšího zřetele na cítění a práva národů. Zatím však, když u Waterloo jeho plány definitivně ztroskotaly, měla Francie již v Německu nejen soupeře kulturního, ale i politického, národ básníků a filosofů se mění v národ Bismarckův a Hohenzollernů a pyšní národové Západu jsou nuceni jednou provždy vzdát se nároku na ovládnutí střední Evropy. Což znamená ve světě evropské kultury, že kulturní typ západoevropský je nucen uzavírat se vždy více do svých hranic a stávat se vždy exklusivnějším a francouzská kulturní hegemonie nad Evropou že mizí tou měrou, jakou Němci nabývají národního sebevědomí a jakou se mezi oběma národy na Rýně vyhlubuje propast vzájemné politické nenávisti.

*

To jsou však již vzájemné vztahy a situace, jak je vytvořilo uplynulé století. Bylo to století velikých pokroků ve všeobecném vzdělání, století vědy, techniky a jiných sil, které stírají zvláštní barvu národních kultur a pomáhají niveliso-

vat duševní život v celé Evropě na přibližně stejnou úroveň. Jde-li nám však o to, vyznačit hlavní typy evropské kultury, a to zvláště v tomto případě postavit typ německý proti západnímu francouzsko-anglickému, jest nejlépe, zůstaneme-li při době, kdy tyto typy stojí proti sobě v celé ještě své čistotě a vyhraněnosti, totiž na počátku devatenáctého století, kdy žijí ještě Goethe a Beethoven a kdy základní klasická tradice francouzské kultury není ještě porušena vpádem romantismu.

Pozorován v té době, vynikne také co nejčistěji vztah k Evropě a evropanství u každého z těchto nacionálních typů. Francouz a Angličan hledí s pohrdavou lhostejností na vše, co kulturně žije a kvete mimo jejich sféru. Evropa, to jsou oni, nejen nejvyšší výkvět jejího ducha, ale i jejího reálného života a politické moci. Co je mimo ně, to jsou nižší stupně, o něž nepotřebuje se zajímat ten, kdo dospěl výše. Kultura těchto dvou velikých západních národů vzniká, jak dříve bylo širě ukázáno, tím, že se vtělila v životní skutečnost. Jejím dílem nejsou jen knihy, nýbrž především život sám, ovládnutý zvláštním řádem krásy, půvabu a požitku. Sociálním jejím podkladem jsou vrstvy aristokracie a později bohaté buržoasie; život, zvyky, mravy a módy těchto vrstev na západě stanou se vzorem pro celý svět evropské civilizace. Není důvodů, proč by se v Paříži nebo Londýně pocítoval zvláštní zájem o poznání vlastní Evropy. My sami, s tímto základním vědomím se tam žije, my sami jsme Evropa a být dokonalým Francouzem nebo Angličanem znamená již samo sebou dosáhnout nejvyšší úrovně evropanství, skutečná geografická Evropa tam dále na východ, là-bas, je pouhým přívěskem, kolonií naší vzdělanostní sféry. Své evropanství cítí proto tito západní národové nejlépe, když všechno vztahují na sebe, uzavírají se do sebe, žijí ze svých vlastních fondů, uzavrou-li se nedůtklivě do svých hranic, učiní-li se ve svém vědomí střediskem vzdělanosti celého světa.

Zcela jinak je u Němce. Pocit, že je teprv v druhé řadě,

stranou od hlavní cesty evropského kulturního vývoje, bez souvislosti s antikou, v očích Latinců tedy potomek barbarů, činí jej řevnivým vůči západu. Cítí k němu obdiv, smíšený se závistí. Snaha vyrovnat se mu, zbystřuje jeho chápavost vůči těmto vynikajícím kulturám, jako zas právě naopak přílišná pýcha a pocit soběstačnosti činí Francouze a Angličana vůči ostatní Evropě nechápavým anebo v nazírání na ni povrchním. Znalost francouzské a anglické literatury je v Německu věcí běžnou, ba nezbytnou povinností vzdělance, znalost německé literatury ve Francii a Anglii platí za zvláštní odbornictví. Kromě s Francouzi sousedí Němec s tolika jinými národy, že nemůže v něm vzniknout onen pocit, že vlast je zároveň svět, jako u západních národů, kteří jsou vysunuti do moře a mají pocit, že Evropu mají za zády. Čilé styky s těmito sousedy různých ras a kultur vyvinuly v Němci smysl pro národní osobitost a nejrůznější kulturní typy. Ne snad, že by se jimi se zvláštním zájmem zabýval; to činí jen, pokud jde o souseda francouzského a italského; ostatní sousedy považuje za kulturně nižší sebe a přezírá je pyšně právě tak, jako Francouzové a Angličané přezírají jeho. Ale všude na ně naráží při své centrální poloze a z této polohy vyvozuje své historické poslání, být těmto východnějším národům učitelem kultury a při tom je i politicky ovládnout. Výbojné pudy moci lákají k e x p a n s i kulturní i naopak.

Evropa se jeví proto Němci jako veliký r ů z n o t v á r n ý c e l e k, v němž on sám může nabýti vůdčího vlivu a moci, jen když bude co možno otevřenýma očima tento celek obzírát. To jest, když na rozdíl od exklusivního Francouze a Angličana otevře svou bytost proudům a vlivům celého kontinentu a dovede-li se mezi nimi co nejlépe orientovat. Hledí se tedy zmocnit Evropy duchem, Evropa je pro něho idea, již třeba uskutečnit poznáním a věděním. Kdežto člověk západu nepřipustí, že by vývoj Evropy mohl jít nad něho a hledí na kulturní soutěž národů s povýšeným klidem toho, jenž je sám o sobě přesvědčen, že nebude nikým předstížen, Němci a s nimi středoevropští ná-

rodové, v téže kulturní sféře s nimi žijící, hledí na západ řevnivě a dychtivě, usilující o to, aby jej dohonili nebo nezůstali daleko za ním. Celý program našeho českého obrození leží v hesle našich buditelů: snažiti se, a bychom se vyrovnali nejpokročilejším národům. U Němců, když nabyli politické moci a vytvořili si novou říši, zvrhlo se toto úsilí, nezůstat v ničem za západem, v opojení a zaslepenost pýchy nad dosaženými výsledky a z těchto jejich ressentimentů podceňovaného a přezíraného, jenž se chce stůj co stůj vyrovnat těm, kdož ho podceňovali a přezírali, vznikly u nich ony neblahé duševní stavy, jež vedly k světové válce.

Pro Francouze a Angličana, viděli jsme, jsou nejbohatší a nejjemnější výkvěty evropské kultury skutečností, v níž on prostě žije, prostě a samozřejmě podle staletých svých tradic. Nepotřebuje blouznit o Evropě, protože sám se cítí na výšinách Evropy. Být dokonalým Evropanem, to znamená pro Pařížana být co nejdokonalejším Francouzem, k tomu nepotřebuje ani znalosti jiných jazyků, stačí mu k tomu mateřština. Těchto pocitů nezná ani nejsebevědomější Němec; i tam, kde dostupuje nejvyšších stupňů kulturnosti, stále hledí na západ, srovnává a měří, do jaké míry se mu vyrovnal nebo jej předstihl. Evropa je pro něho něco, co má být teprv uskutečněno, idea, již třeba naplnit obsahem. Tím spíše ještě platí to o menších národech za německou sférou — ti, protože jsou ještě dále od vlastní tisícileté cesty evropské kultury, vztahují tím dychtivěji po Evropě ruce, chtějí být Evropě známi, do ní zařazeni, k sféře západní civilizace přičtení. Čím dále jim je nejvlastnější Evropa, tím více jim je pouhou p ř e d s t a v o u, s n ě m, c í l e m t o u h y. Znaří ji z knih a cest po případě lépe než průměrní lidé, kteří v prostředí západní civilizace žijí, podobně asi tak jako maloměšťák zná často velké město líp než jeho vlastní obyvatelé, protože na ně příliš myslí, podle něho se zařizuje a činí si z něho normu a ideál.

O tom všem bude tu mluveno ještě častěji už proto, že

jest to ono hledisko na Evropu, jež také vyznačuje nás Čechy. Ale základy tohoto vztahu k západu jsou především dány tím, čím třetí typ evropské vzdělanosti, německý, se odlišuje od francouzského a anglosaského. Kultura u něho má ráz více knižní, k evropanství se tu postupuje spíše studiem než životem, poznáváním jiných národů a jejich kultur, pružností vnímání, šířkou rozhledu. Je-li Francouz (či byl-li až do devatenáctého století) nejlepším vtělením kulturního Evropana, lze o Němci naproti tomu říci, že Evropu nejlépe zná. Narážíme tu, sledující tyto věci až ke kořenům, na konec vždy na rozdíl mezi „vědět“ a „být“. Na krásné ženě nežadáme, aby mnoho věděla, kouzlo její je v tom, čím prostě je s t. Tomu se podobá případ Francie, i ona okouzluje svět lehce, bez námahy, pouhým půvabem svých instinktů a elegancí životních forem — rádo se jí odpouští, že je slabá v zeměpise a že nezná cizích jazyků. Proti tomu živlu ženskému představuje německá kultura spíše p r i n c i p m u ž s k ý: oč je v životě méně půvabu, tím více třeba nahradit si jej úsilím ducha, metodickou prací, hojností poznatků a všeobsáhlým gestem abstrakce. Která postava je v očích celého světa nejvýraznějším projevem Francie, jejím výkvětem ale i po případě karikaturou? Bez odporu P a ř í ž a n k a. A která figura platí podobně v očích světa za prototyp a karikaturu německví, alespoň v dřívějších klasických dobách jeho vzdělanosti? Zajisté že n ě m e c k ý p r o f e s o r. A tak i tyto nejběžnější a mohlo by se říci nejpovrchnější představy (které jsou však výsledkem zkušeností a pozorování mnohých generací) potvrzují to, co zde bylo řečeno o povaze a vzájemném rozdílu dvou hlavních vzdělanostních typů, jež vytvořil evropský kontinent od konce středověku.

V.

ČEŠTUVÍ.

Po těchto dalekých oklikách vede nás cesta domů. Těchto rozhledů po vývoji evropské kultury bylo třeba, máme-li si ujasnit, kdo jsme my Češi a jaké je naše místo v tomto díle světa. Jako u velikých národů, o nichž byla řeč, je i nám dán základní pocit naší národnosti n a š í z e m ě p i s n o u p o l o h o u. Jsme národ vnitrozemský, mající stejně daleko k moři Severnímu jako k Jaderskému a cítíme se v samém středu Evropy, více ještě nežli Němci, jejichž nížiny náležejí k severní oblasti kontinentu. Vody z Čech tekou k severu, ale moravské k jihu, k severnímu sousedu řadíme se svou úrovní hospodářství a kultury, ale směry pro expansi našich sil byly jih a jihovýchod, z jihu jsme byli také po staletí ovládnáni. Jugoslavie a severní Italie se nám zdá, následkem dějinných našich zkušeností, bližší než Hamburk a baltické přístavy. Oba směry se celkem asi vyrovnávají; smíme říci, že jsme v s a m ě m s t ř e d u E v r o p y. O našem postavení mezi evropským západem a východem to ovšem s toužou jistotou říci nelze, protože je těžko stanovit, kde přestává západ a počíná východ. Francouzům se může zdát, že jsme již v oblasti východní, ale my sami se zřetelem k svému slovanskému původu cítíme se vysunuti silně na západ.

Protože jsme národ neveliký a uzavřený do zemí, obklopených horami, za nimiž již se mluví cizím jazykem, cítíme se obstoupeni jinými národy více ještě než Němci, před nimiž se na severu otevírá volné moře. Jsme vedle nich druhým národem evropského středu, n á r o d e m c e n t r á l n í m

v nejvlastnějším slova smyslu — tím už je naznačeno, kolik máme s nimi společného ve svých osudech i své kulturní bytosti. Celek Evropy cítíme prostírat se všude kolem sebe, ke všem čtyřem stranám světa, při čemž oproti jiným národům evropské civilizace jsme ještě v té výhodě, že blízkost východu nepocítujeme jako něco temného, barbarského, nebezpečného, neboť tento východ, toť Slovanstvo, náš svět mateřský, jehož duši přese všecku svou kulturní výchovu západoevropskou rozumíme mocí rasového spříznění. Evropa proto u nás nekončí hned za Karpaty a mezi svými vztahy k západu a k východu pocítujeme takovou rovnováhu, jako snad žádný jiný evropský národ. Jsme nakloněni vyvozovat z toho jakési zprostředkovatelské poslání mezi západem a východem a oceňujeme veliké výhody své zeměpisné polohy, rádi nazýváme svou zemi srdcem Evropy.

Zdali právem, bude dále ukázáno, ale jisto je, že tato rovnováha není klidná a zabezpečená, nýbrž že se spíše podobá trvalému a dosud nikdy ještě nevyrovnanému napětí. Neboť jsme národ slovanský, jenž nejdále pronikl do Evropy a nejvíce se vzdálil svého prastarého východiska. Závažné však je, že nepronikl mezi národy menší, stejně s ním silné nebo slabší, takže by je mohl ovládnout, jako na př. Maďaři své sousedy v Uhrách. Nejnápadnější zvláštností naší polohy je, že jsme vnikli klínovitě přímo do těla největšího národa střední Evropy, Němců, a že jsme po dlouhá staletí byli ohroženi jejich obrovskou přesilou. Ovšem, klín do těla německví jsme netvořili vždy; je-li pravda, jak se nejnověji tvrdí, že naše země byly osídleny Slovany již v dobách před Kristem, měli jsme dlouho oporu v Slovanech polabských na severu a v Slovanech pod Alpami na jihu, takže jsme stáli právě asi na polednicích, jež dělily svět slovanský od germánského. Ale posily na severu a jihu zmizely, jakmile se německví prodralo po Dunaji na východ a založilo tu svou marku, Rakousy, a když na severu Slované mezi námi a Baltem byli buď vyhubeni nebo zatlačeni na východ. Tehdy, asi před tisícem let, počínají nabývat Čechy povahy

poslední výspy, již třeba uhájit a pocit tísně z toho a vědomí tohoto poslání vryly se již asi tehdy velmi hluboko do duše našich předků a byly význačným psychologickým podkladem pro náš pojem národnosti. Již od těch dob má pocit češství tento charakteristický přízvuk: je nás málo proti Němcům, ale nedáme se!

Nejzápadnější výspa slovanská se držela opravdu statečně již v dobách, kdy její obyvatelé neznali ještě měst, žili jako zemědělci a měli těžké postavení proti prvním německým králům a feudálnímu jejich rytířstvu. Nikdy se nestalo, aby německá přemoc zaplavila zemi a ohrožovala samo bytí slovanských kmenů mezi Krkonoši a Šumavou. Třeba mítí také na mysli, že byli-li před tím v Čechách a na Moravě mimo Slovany také kmenové germánští (Markomané), nebo dokonce keltští (Bojové), v dobách prvních Přemyslovců už jich tu nebylo a protože oblast našeho jazyka sahala ještě až po pohraniční hory, možno říci, že Čechy byly tehdy češtější než jsou dnes a zápas o obranu národní existence nebyl přece jen asi tak krutý, jak se nám zdá dnes, kteří známe z dějin jen léta válek a situace kritické, přehlédli jsme však dlouhá období míru, kdy, jak se zdá, snášeli se naši předkové s Němci jako dobří sousedé. Jako vyslovené nepřátelství nemohl být vzájemný poměr obou národů pocítován už proto, že státoprávně byl poměr tento řešen kompromisem; čeští panovníci vcházeli ve vasalský poměr k německé říši; tím zaručovali své zemi bezpečí, ale zároveň vzrůstala politická váha jejich země, že z vasalů stávali se znenáhla důležitými činiteli v říši samé, voliteli císařů a později i samotnými nositeli císařské koruny.

Postavení našich předků vůči přesile německé nesmíme si představovat tak patheticky heroické, jak se jeví zjednodušující a idealisující optice historiků. Nejzápadnější bašta slovanství byla tedy uhájena v nejnebezpečnějších dobách barbarského středověku, kdy naši předkové neměli k opoře svého národního vědomí ještě literatury ani jiných prostředků kultury a kdy panovníkům německým by žádná moc v Evro-

pě a na světě nebyla mohla v tom zabránit, kdyby byli chtěli podniknout proti Čechům výpravy na vyhlazení jako proti slovanským kmenům na severu.

Naše postavení mezi národy se tím však nestalo bezpečnějším, naopak postupem dějin se jen zhoršuje. Slované po labšti mizí zatím z dějin a Slované v Alpách podlehají moci Vídňě — nyní teprv se stávají Čechy vskutku klínem do těla německví, osamělou výspou, na niž naráží německý příboj nejen z předu, ale se tří stran. Jen politická síla země a její hospodářské bohatství zaručuje jí neodvislost vždy větší v rámci německé říše, ba činí ji na čas, za Luxemburků, jejím těžištěm. Čistě slovanský ráz země se však stírá, když čeští králové povolávají Němce k zakládání měst a již za doby Karlovy pocítuje instinkt národa to, co se později stane osudovým paradoxem našich dějin: čím více civilizace v naší zemi, tím více jsme ohroženi na svém bytí, tím více je nám ustupovati před cizinci! Na hrozící nebezpečí reaguje husitství svým hrotem proti Němcům a důrazem, jež klade na obranu jazyka a národnosti. Tento rozmach národní síly zaplašuje nebezpečí germanisace, ale jen na čas; povoláním Habsburků na český trůn vyrůstá nebezpečí znovu, němčina se hrozivě rozmáhá, Němci se stávají druhou národností v zemi, a to čistě mechanickou silou své zahraniční přemoci, aniž lze říci, že by germanisace Čech byla plánem těchto prvých Habsburků, jejichž duch byl přec více španělský než německý. Situace byla hrozivá, když hrad českých králů byl sídlem panovníků, jimž zájem českého národa neležel v nejmenším na srdci, ba kteří byli v duchu jeho nepřáteli a neznali ani jeho jazyka, ale přes to nebyla to situace pro bytí a nebytí národa tak kritická, aby se bylo dalo tušit, že z ní může vzejít katastrofa tak nesmírná, jakou přivodila Bílá hora.

Tato katastrofa stojí mimo základní logiku českých dějin a poskytuje paradoxní obraz: považujeme-li severoněmecké protestanty za lepší představitele tehdejšího německého ducha než katolické Bavorsy a Rakušany, musíme přiznat,

že německý duch byl na bělohorském bojišti spojencem protestantského a husitského ducha českého proti Habsburkům, to jest proti exponentům Říma a Španěl. Není tedy tato porážka českých pánů nějakým dramatickým vyvrcholením našeho starého zápasu s německvím, fronta našeho národa je právě, když jde o samo jeho bytí, obrácena jinam. Ovšem že se zpupnost vítězů projevila v naší zemi zesílením německého živlu a předností, jež byla dána němčině nad domácím jazykem, ale to nemá co činit s příčinami Bílé Hory, toť pouze její následek. Úpadek pobělohorský spočíval především v tom, že národ nekatolický byl poroben panovníkem absolutistickým a katolickým, o jazyk a samu národnost by nemusilo při tom jít, kdyby náš národ byl býval početně silnější a neměl tak cizácké šlechty a tolik Němců v zemi. Protože však měly vládnoucí vrstvy a státní správa nátěr německý, pronikala všude němčina oním vlivem, jež má moc a bohatství, a stlačila češtinu na jazyk lidí chudších a bezprávných. Na štěstí při tom ještě bylo Německo, jak již dříve bylo ukázáno, samo v této době po třicetileté válce tak rozvráceno a zeslabeno, že prožívalo také svůj těžký úpadek a že nebylo v něm nějaké jednotné vůle a promyšlené snahy nás odnárodnit. Ta nastupuje — opět jeden z paradoxů našich dějin! — teprv později, a to v letech, kdy tlak absolutismu a náboženského fanatismu ustal a kdy se počíná volněji dýchat: za vlády Marie Terezie a Josefa II. Nikdy, od nejstarších dob, nebylo většího pro nás nebezpečí, že budeme pohlceni německvím, než tehdy, ale toto nebezpečí nám nehrozilo z vlastního Německa, nýbrž z Vídňě a pohnutkou těchto germanisáčnických snah nebyla snad německá nenávisť k našemu národu, nýbrž snaha tak zvaného osvíceného absolutismu zjednodušit správu rakouských zemí zavedením německé státní řeči. Ale ve chvíli nejhorší už nastává obrat s naší strany: první buditelé se ozývají, český lid, zbaven nejhorší poroby, zvedá hlavu, proces národního obrození záhy je v proudu.

Tak jsme zachránili do devatenáctého století jazyk a ná-

rodnost z nejhorších pohrom, tím však ani zdaleka jsme neměli vyhráno. Dospěli-li jsme k novému vědomí národnímu, staly se uvědomělejšími a cílevědomějšími také síly nám nepřátelské. Vídeňský absolutismus, jenž býval před Marií Terzií ospale konservativním a neměl vyslovených snah germanisačních, stal se za Metternicha, po zkušenostech s Revolucí a Napoleonem, příkře reakčním a naše národní snahy zjevně potíral jako podezřelé a ve své podstatě revoluční. Jeho administrativní aparát v zcentralisované říši nás také více dusil nežli tomu bylo dříve za feudálního režimu v korných zemích. Tento aparát byl nositelem němčiny a germanisace, ale nejohroživější ze všeho bylo, že tato němčina nebyla už jen jazykem, jenž se zdál vídeňským centralistům nejvhodnějším pro ovládnutí říše, ale že byla zároveň jazykem Němectva, procitlého od válek proti Napoleonovi k vědomí své moci, toužícího po politickém sjednocení a projevu vůči všemu slovanskému to, čeho dřívější věky v takové síle a příkrosti neznaly: povýšenost, pohrdání, nenávisť. Tedy nikoli za dob knížete Václava, ani za posledních Přemyslovců a Lucemburků, ani v bojích husitských, ani na bělohorském bojišti, ale teprve od roku 1848 vstupuje naše obrana proti němectví do nejkritičtějšího stadia. Jazyk jsme sice zachránili, ale všech práv na státní samostatnost v očích Vídně a Němců pozbyli, sílili jsme po celé toto století hospodářsky a kulturně, vytvořili jsme si svou literaturu a hudbu, své organisace na uhájení národnosti, ano, ale oč ještě mocněji zorganizovalo a sjednocovalo všechny své síly Německo v Rakousku a v říši! Měli jsme proti sobě nejen vídeňský dvůr Habsburků, ale i Vídeň občanskou, jakožto sídlo německo-rakouského liberalismu a neměli-li Němci v nové své říši přímo zájmu na našem vyhlazení, přece pocítovali v nás překážku při svých plánech na ovládnutí střední Evropy.

*

Po Sedanu a dokonce pak ještě později za vlády Viléma II. byl náš poměr k Německu tak nebezpečně přiosřen, jak

tomu nebylo za celá staletí, k čemuž ještě přistoupila ta nová a velmi zlá okolnost, že nejlítější nepřítel nám vyvstal ve vlastní naší zemi, to jest v Němcích obývajících naše pohraniční kraje. Nepocítovali jsme dost tohoto nebezpečí, spolehajíce na svou vlastní sílu a utěšování svými pokroky ve všech oborech kultury; mimo to jsme měli na své straně ne-li ještě sympatie Evropy — nebot Západ o nás nevěděl — tedy alespoň sympatie příbuzných slovanských národů a Vídně jsme se přestali bát, vidouce, jak rakousko-uherská monarchie propadá rozkladu. Až teprve vypuknutí světové války nám připomnělo celé nesmírné nebezpečí našeho postavení, jak je dáno zeměpisnými okolnostmi a sousedstvím Německa. Toto Německo, jehož armády ohrožovaly Paříž, to bylo již jiné Německo, než za Karla IV. a prvých Habsburků, než ten slabý rozháraný konglomerát státčků, jenž nám nemohl nahánět hrůzu. Nyní tu stálo jako nejmocnější a nejstrašněji vyzbrojený národ pevniny, sjednocený ve své státní správě i ve své vůli zvítězit a stát se rozhodujícím činitelem evropského kontinentu — velmoc tak hrozivě zorganizovaná, že i ta světovládná Anglie se cítila nucena napjati všechny své síly, aby proti ní ochránila své břehy. Co by v případě jejího vítězství mohlo čekat nás, národ neveliký, tak hluboko vsazený do její sféry, přímo mezi Berlín a Vídeň? Až dosud nás chránila příslušnost k Rakousku před tlakem vlastního Německa v říši; všechno nebezpečí pro nás odtud bylo vlastně jen imaginární, ale do říše imaginace možno dnes také odkázati všechny tehdejší sny o Všeněmecku a jeho postupu na Balkán a do Orientu. Srovnáváme-li to však s nebezpečím, jehož těžký mrak se stahoval r. 1620 nad Bílou Horou, vidíme, jak situace stojí zcela opáčně a představuje nový paradox v našem osudu. Tehdy stál za námi protestantský duch Německa jako spojenec proti duchu Říma a Španěl, jež představovali Habsburkové. Po roce 1900 jest to naopak zájem Habsburků, abychom nepropadli moci nového sjednoceného Německa — duch Německa, militaristického a výbojného je tentokrát proti nám. Habsburkové by se však v případě ví-

tězství centrálních mocností stali vasaly Hohenzollernů a všecko Německo, rakouské i říšské, spojené v jedinou ohromnou masu bylo by nás sevřelo v drtivém objetí. Jistě bychom byli i pod jeho nadvládou uhájili jakž takž jazyk a kulturní samobytnost národa, sotva však více. S nároky na samostatný život politický anebo dokonce na státní samostatnost bylo by nám navždy se loučit. Všecko tisícileté úsilí o zachování svérázného národního bytí ukázalo by se marným; nejzápadnější výspa slovanská byla by nakonec přece zaplavena německým mořem.

Jsme tedy z těch národů, o jejichž celé bytí a nebytí se hrálo v oněch strašlivých čtyřech letech. Nikdy nebylo v našich dějinách chvíle podobné. Do našeho zápasu proti germanisaci nikdy ještě nezasáhly vyšší síly evropské v náš prospěch, naopak za válek husitských i na Bílé hoře bojovali proti nám lidé, mluvící i románskými jazyky. Velicí národové západu byli poslední, s jejichž ochranou a pomocí jsme mohli počítat, proto také jejich sympatie hrály tak malou úlohu ve výpočtech a nadějích našich buditelů. Až teď, po prvé v dějinách, závisel náš osud na osudu Francie a Anglie! Nejen však to, naše zeměpisná poloha a naše prastaré tradice zápasu s německým, nabyly pojednou zvláštní ceny a mohli jsme poukazem na ně vykonávat aktivní vliv na mocnosti, s Německem válčící, a státi se důležitou položkou v jejich válečných rozpočtech. Který je první národ za Německem na východ a jaké postavení zaujímá ve válce? Tuto otázku si musila klásti celá Francie, ale nebyla by sama našla k ní odpověď — neboť o nás téměř nevěděla — kdyby ji včas nebyla slyšela z úst Masaryka, Beneše a Štefánika. Nastala chvíle, jaké nebylo v našich dějinách; po prvé jsme se celým srdcem a všemi nadějemi přihlásili k těm, kdož vedli válku s Německem a Rakouskem; po prvé jsme vstoupili v společenství zájmů se západem, což znamenalo též i společný zájem ostatního Slovanstva. Teď nebo nikdy, věděli jsme, může být zlomena nadvláda Německa ve střední Evropě. Celá naše situace, jak byla dána geografickými okol-

nostmi a historickými upomínkami, celý náš tisíciletý vztah k Německu, tu klidný, jindy zas napjatý anebo nepřátelský, všecko to napětí, po staletí nahromaděné, vyvrcholilo v těchto osudových čtyřech letech.

Jako tolik národů, hodili jsme i my svůj osud do krvavé hry, ale vsadili jsme na kartu šťastnou. Vyšli jsme z války jako spojenci vítězů, dostalo se nám od nich státního osamostatnění, ale jakou cestou? Tím, že jsme jim pomohli porážet Německo? Nikoli, tím že jsme rozbili Rakousko. Oficiálně se ustavení československého státu německé říše netýká; proto mohla hned v prvních dnech svým zástupcem v Praze prohlásit, že jej uznává. Hranice naše s Německem zůstala — až na připojení Hlučínska — taková, jaká byla asi od dob našich Lucemburků a vůči pruskému Slezsku od dob Bedřicha II. Již tento pohled na mapu svědčí o tom, že jsme svou výspu uhájili skvěle, zůstala nám nejen prastará bašta pohraničních hor, ale i Cheb a Aš. Ovšem že by naše osvobození od Rakouska nebylo možno, kdyby našim sousedem byla německá říše tak výbojná a mocná, jako byla Bismarckova a Viléma II. Že byla její moc zlomena na francouzských bojištích, bylo proto základní podmínkou a předpokladem pro znovuzřízení našeho státu. Osud náš proto závisel na osudu Německa, jeho porážka byla podle logiky dějin našim vítězstvím, ale nepřátelský poměr, jenž vzešel z této protichůdnosti zájmů, vybíjel se především jen politickým jednáním našich zástupců za hranicemi a na bojištích jen vystoupením francouzských legií (ruské legie utkaly se s Němci jen u Zborova a Bachmače), k skutečným projevům válečného nepřátelství mezi lidem českým a německým na naší půdě nikde, nedošlo. Nezůstává proto mezi námi a Němci krvavá propast, k jejímuž zahlazení by bylo třeba delšího času a jež by šířila jedovaté výpary nenávisti. Němcům v říši náš stát nepřekáží. Zvykli sice v minulosti čítat český stát do rámce své římské říše, ale vždycky věděli, že je to stát našeho národa a že české země patří Čechům — to mají tak vryto ve svou historickou paměť, že ani myšlenka na odtržení

německých území od Čech nenalézají u nich půdy. Ani to, že máme hlavní podíl na zničení druhého jejich velikého státu, Rakouska, nemůže být příčinou k nenávisti. Jednak se přesevřdčili za války sami, jak je habsburská monarchie slabá a sešlá, a pak tou měrou, jakou si národové střední Evropy zvykají žít v nových poměrech a jakou nastupují do života nové generace, ubývá těch, kdož by rozpadnutí habsburské říše litovali.

Štěstí, jehož se nám dostalo tím, že jsme z nejtěžší válečné krise, jaká kdy zmítala Evropou, vyšli nejen neotřesení v základech svého bytí, ale že nám těžké a nebezpečné postavení nebránilo nabytí znovu státní samostatnosti, toto štěstí je dovršeno tedy ještě tím, že národ, jehož porážka tento obrat v našem osudu umožnila, nemá příčiny být proti nám proto popuzen a dychtit, aby vzal na nás odvetu. Nejsou to naše hranice s Německem, kde by se udržovalo nepřátelské napětí a hromadila látka pro příští konflikty. Kdyby přes to ještě někdy německá přemoc ohrožovala naši existenci, mohlo by se to státi jen zase za okolností, podobných oněm z roku 1914, kde by totiž v dále, nad našimi hlavami a mimo oblast našich bezprostředních zájmů, vzplanula opět veliká evropská válka, tu by pak vítězné Německo bylo pro nás ovšem velikým nebezpečím. Ale pro případ, že by se Evropa dopustila tohoto šílenství a vrhla se sebevraždě do takovéto války, který menší národ by jí nebyl ohrožen na svém bytí a konečně, který i veliký národ by směl si být jist, že jí šťastně přečká?

Každá úvaha o našem postavení nevelikého slovanského národa, nejdále na západ posunutého a nebezpečně vklíněného do německé oblasti, mohla by proto končit závěrem, že tato naše poloha ve středu Evropy, mezi Berlínem a Vídní, není tak docela zlá a nebezpečná, když mohla, právě asi tisíc let po kompromisech knížete Václava s německým králem Jindřichem Ptáčníkem, umožnit nám slavné vzkříšení z úpadku a založení nového státu, a to československého, to jest společně s větví slovenskou, k níž jsme se po

celý ten tisíc let nesměli státoprávně hlásit. Jedinou usazeninou, jež zůstává ze staletého našeho zápasu, styků a závodění s německým, jsou tři miliony Němců v hranicích našeho státu. Bilance přímo tedy skvělá, vykazující značnou plus proti starému českému státu, vpletenému neurčitě do rámce staré německé říše a ovládanému cizími dynastiemi. K tomu ještě přistupuje opora, již nalézáme ve Francii, sympatie anglosaského světa, jakož vůbec to, že svět už o nás ví a že naše osvobození bylo jedním z hlavních případů, na nichž se konkrétně uskutečňoval nový pokrok v mravním pokroku lidstva: sebeurčení národů. Co by se musilo v Evropě stát a kam až hluboko nazpět by musil celý svět klesnout, měl-li by být tento princip opuštěn a my vydáni znovu, jako po Bílé Hoře, všanc násilí za lhostejnosti ostatní Evropy! Naděje, že to, čeho jsme po tolika zápasech, protiventstvích a tragických zvratech osudu konečně dosáhli, to že již udržíme, tato naděje je neodlučně spojena s vírou, že dějiny Evropy nejsou beze smyslu a že učinilo-li lidstvo krok k lepšímu, nevrátí se už k překonaným bludům a násilnictvím.

*

Tak smíme mluvit dnes, dvanáct let po prohlášení naší republiky. Ideologie, jimiž byl ještě včera — to jest do světové války — podepírán smysl a obsah národnosti, pozbyly proto platnosti tam, kde za hlavní vzpruhu našeho národního života prohlašují naši obavu před germanisací a úsilí, čelit ve všech oborech života, práce a kultury Němcům a tím se jim ubránit. Bylo to hledisko příliš negativní a tím jednostranné a chudé. Již dnes nevidí generace, vyrůstající na půdě svobody a s hrdostí poznávající naše místo v Evropě a ve světě, proč by úzkostný pohled na německého souseda měl být měřítkem všeho, co konáme a oč se snažíme.

Přes to však je dnešní naše postavení příliš ještě nové, než aby potěšitelné z něho závěry mohly proniknout do všech vrstev národa a podložit ideologii naší národnosti novými skutečnostmi. Pokud se starší buditelské vlastenectví změ-

nilo na půdě státní samostatnosti v politický nacionalism, můžeme pozorovat, jak tento nacionalism žije zase jen z odporu k německému a z obavy, že budeme-li liknaví a vlažní, podlehneme svému „odvěkému nepříteli“ — pocit tísně a napětí je tedy pro nejhrolivější a nejnedůtklivější strážce národních zájmů stále ještě hlavní vzpruhou a hybnou silou češství. Onen pojem „odvěkého nepřítel“ je pro ně závěrem, jež si odnášejí z povšechného obrazu našich dějin, závěr právě tak příliš povšechný a přímočarý, jaký jest tento obraz, neboť je vyvozen jen z oněch dramatických bodů naší minulosti a dob napětí, kde německá přemoc nám byla opravdu nebezpečím, ale přehlíží jiné doby, kdy celé generace žily s Němci v klidném a dobrém sousedství a důvěrném promíšení. Naproti tomu tento smířlivější názor na spolužití obou národů nepřesel příslušníkům našeho národa ještě dost do krve, vlastně se teprv vyvíjí, a to zvolna a nedůvěřivě, nenalezl ještě dost významného a kladného výrazu, projevuje se spíše jen jako negace a korektura přehnaného nacionalismu na obou stranách a neměl proto dost času vytvořit si tradici.

Hledáme-li proto hlavní rysy, charakterisující smysl a obsah češství, tak jako jsme před tím si z takových rysů zkonstruovali kulturní typ západoevropský a po něm německý, nemůžeme dost vycházeti z dnešní skutečnosti, která je příliš ještě nová, nýbrž jsme nuceni mít na mysli ideje, city, snahy a útvary vzdělání, které vyznačují dřívější české generace a mají tradici alespoň stoletou, to jest od počátku našeho obrození. Právě tak jsme nehledali základní rysy francouzského ducha v plitkém lesku pařížských boulevardů anebo v literárních zjevech uplynulého století, jako jsou romantikové, Zola a dekadenti, ale zůstali jsme především při klasické době v 17. a 18. století, která formuje jednou pro vždy povahu francouzské kultury a její poměr k Evropě. Podobně jsme nečinili závěrů o povaze německého ducha a vzdělání z kultury moderního Berlína, z pruského militarismu a z ducha nové hohenzollernské říše, nýbrž podkladem všech těchto úvah zůstává nám staré kulturní Německo z dob kol r. 1800,

země básníků, filosofů a hudebních geniů, žijících a tvořících v maloměstském prostředí a v provinciálních střediscích. Oba tyto velcí národové se od těch dob značně změnili, politické obraty a vývoj moderního kapitalistického hospodářství daly jim nové státní formy a jinou sociální tvářnost, na povrchu byly potaženy oním nátěrem kulturního kosmopolitismu, jenž činí všechny země s pokročilejší civilizací zdánlivě si sobě podobnými. Přes to však rozdíl obou typů, jak byly vytvořeny do počátků devatenáctého století, zůstávají dodnes stejně ostrými a význačnými. V Německu se točí všechna literární kultura stále ještě kolem Goetha a kult hudby je stále ještě nejskvělejším uměleckým projevem tohoto národa. Ve Francii stojí všechna výchova stále ještě na klasicismu, za dobu nejčistších projevů francouzského ducha platí stále ještě 17. století, divadelní tradice zůstává neporušena až do ztrnulosti a v onom velkopanském poměru, s nímž shlížela Francie let napoleonských na kultury jiných evropských národů, změnilo se dodnes pramálo, i přese všechny změny, jež způsobila ve francouzské mentalitě světová válka. Podobně proto nemůžeme, hledající základní prvky pro životní pocit češství, vyvozovati jej ze skutečností, trvajících sotva dvanáct let. Jsme nuceni počítat s pojmy, obavami, předsudky a citlivostmi, které se dědily v českých duších od století ke století a pod jejichž vlivem se utvářela psychologie naší národnosti. Nejsilnější z nich je vědomí naší nebezpečné polohy v hrozícím objetí Německva. Tato obava, že neodoláme jeho převaze, nenapneme-li všechny síly, tato úzkost, že nás mocný soused může sevřít zpředu i z obou boků a že nikdy není dost ostražitosti, abychom tomuto nebezpečí předešli, to byla základní vzpruha české bytosti k životu, zápasu a práci.

*

Naše poloha ve středu Evropy je nebezpečná, ale také čestná. Může nám být podnětem k hrdosti, že jsme uhládili svou posici po tisíc let v poměru k tak mocnému sou-

sedu, v poměru, jež jedni mohou pojímat jako nepřátelství, jiní jen jako soutěž a vzájemné se prostupování, ale v němž i za dob nejkolidnějšího soužití zůstávalo vždy cosi napjatého a nerozřešeného. Nejen to však, ze svého položení ve středu kontinentu, mezi západem a východem, odvozovali jsme rádi zvláštní jakés pozitivní evropské poslání — odtud oblíbené rčení, že jsme s r d c e m Evropy.

Zastavme se u tohoto rčení; může být poučno, srovnati je s tím, co tu bylo dříve řečeno o drahách evropského kulturního vývoje a o rozložení hlavních kulturních typů na kontinentě. Ujasníme-li si hned na počátku tuto věc, předejdeme dalším omylům a nedorozuměním. Má Evropa vůbec nějakou zemi, jež by mohla být zvána jejím srdcem a jsme tím srdcem my?

Když už bychom chtěli zůstat při tomto přirovnání k orgánu lidského těla, mohli bychom říci, že k tomu svádí sám tvar Evropy. Není třeba velké fantazie, abychom při pohledu na mapu viděli v Evropě ženskou postavu, tyčící se od východu k západu; hlavu by bylo pak třeba hledat nejdále na západě, kdežto Rusko by tvořilo širokou sukni, splývající s asijskou základnou, na níž celá postava stojí. Ale která země by pak byla hlavou Evropy? Španělsko. Tu už podobnost kulhá, jakož celé toto přirovnání bylo by dětinské a vedlo by k absurdnostem.

Nemíníme proto srdcem Evropy Čechy ani tak ve smyslu zeměpisném, jako kulturním a duševním. Jsme v nejhlubším lůně kontinentu, kam stékají vlivy se všech jeho stran, cítíme se obklopeni všemi evropskými národy, ne-li přímo, tedy alespoň díky imaginativní síle kulturních vytvořů, říkáme si proto, že jsme na křižovatce duševních proudů a že z toho vyplývá naše poslání zprostředkovat, a to hlavně zprostředkovat mezi západem a východem. Naše kulturní snahy jsou určovány tímto základním pocitem naší centrální polohy jako u Němců, jsme však oproti nim v té výhodě, že jsme S l o v a n é a že tedy vůči typu jejich a typu západoevropskému stojíme na stano-

visku třetího, jež nenáleží k prvému ani druhému. O to, že rasou a citem jsme poutáni k slovanskému východu, jsou také prvky našeho pocitu národnosti složitější a bohatší a náš evropský rozhled širší. Neveliký slovanský národ, jež cítí za sebou mocnou rodinu slovanských bratří, jež vysunut do německé oblasti získal z ní, co jen bylo možno, pro svůj osobitý kulturní život, jež však civilisací a politickými ideály chce se řadit ke skupině nejpokročilejších národů západní Evropy a u největších národů západu získal si sympatií i politické opory — tato poloha, po věky tak nebezpečná, není-li konec konců dnes vlastně šťastná a nečiní-li z Prahy jednu z nejdůležitějších pozorovacích stanic pro obzírání a živění ducha Evropy? Jeden z nejcitlivějších nervových uzlů, kde se křižují a vzájemně prostupují záchvěvy duše nejen jedné nebo dvou, ale t ř í r a s, tří hlavních plemenných a kulturních typů, na nichž stojí život a vzdělanost Evropy, germánského, románského a slovanského? Není jiné země v Evropě, o níž by toto poslední tak platilo jako o naší vlasti.

Ano, ale stačí to, abychom směli říci, že jsme srdcem Evropy? K tomu by bylo při nejmenším třeba, abychom se děli na hlavní tepně, kudy se od staletí a tisíciletí bral vývoj její kultury. Ale tato tepna šla již od starověku daleko od nás, od jižních území Evropy k nejzápadnějším, byla to ona nejslavnější dráha lidské kultury, dráha od Athén přes Řím k Paříži a Londýnu. Tato dráha se nedotkla vůbec sféry slovanských národů, a my Češi, ač jsme z nich nejdále na západ, byli jsme od ní odděleni Alpami a celou rozsáhlou sférou německou. Představuje-li onen směr od Říma k Paříži a Londýnu nejzákladnější a nejvyvinutější pásmo evropského vývoje, představuje oblast německé kultury pásmo druhé, a my, ještě dále na východ položení, jsme již v pásmu třetím, jež bychom snad mohli nazvat západně středoevropské. Naprosto to však není poloha, jež by nás byla opravňovala k nároku považovat se za duševní centrum Evropy, za její citlivé srdce, neboť neprožili jsme největších dějů, obrátů a pokroků evropské vzdělanosti, odehrávajících se

v oněch jmenovaných dvou západních pásmech, s přímou účastí, nýbrž jen v povzdálí, zachycující jen jejich vlivy a ozvěny. Kořeny své národní bytosti pocítovali jsme vždy na východě, ve světě slovanském; pokud jde o západ, nemá paměť našeho národa o velikého a pro nás dalekosáhlého tam by se zachytila. Vždyť i první popudy k obratu, jenž nás definitivně přiřadil ke kulturní Evropě, to jest k přijetí křesťanství, přišly k nám ze sféry byzantské, nikoliv ze západní.

Ovšem lze namítnout, to že je dávná minulost, od těch dob že se celý obraz evropského kulturního seskupení úplně změnil, ona tepna od jihu k severozápadu dávno že již pozbyla svého vůdčího významu, kulturní oblast německá že se vyrovnává již se západem a v mnohém jej i předstihuje, slovanští národové že nastupují dědictví po starších západních, zkrátka, že osa Evropy dávno již nejde od Říma k Paříži a Londýnu, nýbrž že dnes jde po délce kontinentu ze západu na východ, tedy z Paříže přes Berlín na Moskvu. Přes Berlín na Moskvu — můžeme však říci, že přes Prahu? Ovšem, že leží Čechy v samé blízkosti této hlavní osy a samy svými dnešními vztahy k Francii na jedné a svými vztahy k slovanskému východu představují osu druhou, zvláštní, s onou Paříž—Berlín—Moskva rovnoběžnou, ale není to hlavní proud evropských styků mezi západem a východem, na němž tu stojíme, dokonce ne styků nejrealnějších, totiž hospodářských, nýbrž jen tenké pásmo sympatií, po výtce literárních a platonických, jež jsme tu utkávali s úmyslem býti „prostředníky mezi západem a východem“. Daleko větší význam, a to reálný, politický a hospodářský měla a má dosud jiná důležitá dráha evropských styků, nedaleko od nás na jih, totiž po říči Dunaje, spojující evropský západ s Balkánem. Přiblížili jsme se k ní osvobozením Slovenska a nabyli jsme dokonce přímo na Dunaji své posice získáním Bratislavy, ale to má zase naopak pro nás význam jen úzce hospodářský a nikoliv ideový, neboť Maďaři ani Rumuni v nás nějakého zprostředkovatele mezi sebou a západem nevidí. O nějakém našem zprostředkovatel-

ském významu ve větších rysech nemůže být tedy ani řeči. Když se po prvé důvěrněji politicky sblížil evropský západ s východem, to jest francouzská republika s carským Ruskem; stalo se to přes hlavu Německa a proti němu, ale o nás se při tom ani nevědělo a s námi a slovanskými národy v Rakousku vůbec se při tom nepočítalo. K prvému velikému duševnímu a kulturnímu sblížení mezi západem a východem došlo koncem devatenáctého století, když Rusko oplátilo to, co na kultuře z Evropy přijalo a se naučilo (a to především prostřednictvím Německa) mohutným vlivem svých velikých spisovatelů. Ale kdo by u nás směl říci, že jsme hráli sebe menší roli při tom, když si na západě a zejména ve světě anglosaském učinili z Tolstého velikého duševního vůdce lidstva anebo když se literární Berlín naučil zbožňovati Dostojevského? Je nepopíratelné, že již od dob buditelů jsme požívali vážnosti jako národ zprostředkující — ale jen mezi Slovy. Praha tak nabyla zvláštního významu jako duševního centra slovanské vzájemnosti, měla široký a láskyplný zájem pro každý příbuzný slovanský národ, působila na vyrovnání sporu mezi nimi a dojistá že s hlediska východních a jižních Slovanů je považována za ohnisko, v němž se slovanský duch intensivně prostupuje se západoevropským, ale to všecko jen ze zorného úhlu slovanského, Evropa o tom až do nedávna nevěděla a proto nemohla od nás výsledky našeho zprostředkovatelství přijímat.

A tu jsme u nejbolestnější stránky věci, u oné, o níž se nejpříkřeji rozbíjí jakákoliv iluze, že bychom byli srdcem Evropy. Evropa o nás tři sta let nevěděla. Po Bílé Hoře bylo naše jméno smazáno s vědomí Evropy a bylo-li tam nyní znovu vepsáno událostmi našeho osvobození, je to data příliš ještě čerstvého, než aby to mohlo proniknout do všech vrstev vůdčích kulturních národů. Ve velikých masách lidu britského a francouzského jsme dosud neznámi anebo při nejmenším zůstává jim pojem Československa čímsi neurčitým, podivným, exoticky zbarveným. Těžko a jen zvolna se překonávají následky toho nejhlubšího ponížení, jež může ná-

rod stihnout, toho, že svět nezná ani jeho jména a že je urážlivě zaměňuje s čímsi jiným, jak se nám dělo, když krásné jméno naší vlasti Bohemia, Bohème, bylo uváděno v pokřující pro nás souvislost s cikánstvím. My na vlastním těle nejtrpčeji jsme procítili tu pohrdavou přezíravost, již zachovává západ vůči všemu, co je na východ od jeho vlastní civilizační sféry. Ačkoli je od Štrasburku do Domažlic právě jen tak asi daleko jako ze Štrasburku do Paříže, nenapadlo celou řadu generací francouzských ptát se, jaký je to národ, jenž hledí k nim přes hradbu Německa, právě tak jako Napoleona nezajímalo, jakým jazykem se mluví v kraji, kde mu vzešlo slunce slavkovské a jako spousty Anglosasů, zdržujících se v Karlových Varech, odjížděly odtud, aniž zvěděly o existenci našeho národa.

Bylo za těchto okolností možno, abychom se směli považovat za srdce Evropy? Srdce, o němž celek organismu neví, jehož tlukotu necítí! Zeměpisné naše centrální položení mnoho tu neznamena, když přece — jak ze všeho dříve uvedené — nebylo a není dosud tendencí evropského vývoje soustředit síly pevniny do jejího středu a nejnitrajšího lůna; když naopak pro Evropu vždycky byl důležitější mořský břeh než vnitrozemí, když všecka podstata a světově vůdčí moc její kultury vycházela z její poloostrovní anebo ostrovní povahy, počínaje starým Řeckem a konče moderní britskou říší. Útvary dílů světa mají, srovnány s logikou dějin a organizací lidské kultury, ráz náhodný, neboť jsou výsledky přírodních procesů, geologických změn a katastrof. Nesmíme se dát proto svádět, abychom do jejich tvaru vkládali pojmy, přenesené z biologie a anatomie a přisuzovali jejich páteři a středu onen význam, jaký mají centrální orgány, k nimž náleží právě srdce, pro organism lidský nebo zvířecí. Ani pro jeden z pěti dílů světa nejsou území jejich zeměpisného středu zvláště důležitá. Střed mateřského kontinentu lidské kultury, Asie, zůstává stále nezbadanou pustinou, kdežto všechny její útvary civilizační vznikly a vzkvétaly na periferii, to jest březích

moře. My Češi sami, ježto sedíme ve středu Evropy, jsme pronikli pocitem této centrální polohy a žijeme v domněni, že celá Evropa na nás se všech stran hledí. Ve skutečnosti však hledí na sebe jen velicí národové ze západu na východ a naopak, přes hlavu menších, a vždycky s živějším zájmem o to, co se děje na březích moře, kde jsou důležité posice světového obchodu a politické moci, nežli o to, jak jsou rozloženi v nesrozumitelné pro ně strakatíně menší národové a úlomky národů ve středu Evropy.

Je nepopiratelné, že Čechy jsou důležitou křižovatkou evropských proudů kulturních a politických, tím však není řečeno, že by tato křižovatka musila vzbuzovat pozornost celé Evropy. Jsou křižovatky, u nichž si nevšímáme, jsouce zaujati toliko pohybem v křížících se směrech, kdo na křižovatce stojí a jak ji udržuje v činnosti. Je na příklad u nás v Čechách nádražní stanice Velký Osek, v níž se protínají dva důležité železniční směry: jeden z Prahy ke Hradci Králové a do Pruského Slezska, druhý ze Saska na Znojmo a Vídeň. Před válkou jezdily tudy důležité rychlíky, spojující Vídeň s Berlínem, jezdili tudy nejmocnější lidé obou říší, ale kdy kdo z nich věnoval pozornost obyčejné vesnici Velký Osek, jejíž jméno nese tato důležitá křižovatka? Takovým Velkým Osekem v síti evropských duševních drah a proudění sil bývaly Čechy. Nad jejich půdou, jaksi ve vzduchu, táhly a vespolek se srážely větry nejvýznamnějších evropských hnutí, nejzávažnější mocenské zájmy se tu srážely, hlavní světy evropské kultury se tu mísily; krev z bitev, kde se rozhodovalo o panství nad Německem a střední Evropou, pila nejednou česká půda, ale pro Evropu na to zirájící činila naše země při tom vždy jen dojem nahodilé scény, jak toho nejtýpčtějším příkladem zůstane význam Sadové, prvního asi českého slova, jež byla nucena vyslovovat celá Evropa devatenáctého století. Evropa po většině ani nevěděla, že je to jméno české, důležitá pro ni bylo jen to, že u této vesnice byl vyřízen spor Habsburkův s Hohenzollerny o vedení Německa.

Jak vidět tedy, ze své polohy v nejvlastnějším středu Evropy nemohli jsme vyvozovat nárok tak dalekosáhlý a vznešeně znějící, jaký vyjadřuje ono rčení o srdci Evropy. Ostatně zůstalo toto rčení vždycky jen obrazným a smíme říci, že z něho nebyl nikdy odvozován pro naše poslání v Evropě program snad příliš domyšlivý — pohled na skutečnost udržoval nás v mezích rozumné skromnosti. Leda, že Palacký a jiní stanovitelé našich národních úkolů hlásali, vedení tímto zřetelem k našemu centrálnímu položení, že máme se snažit, a bychom se vyrovnali nejpokročilejším národům. Nejen tedy, vyrovnat se jakž takž s Evropou, nezústat za ní příliš pozadu, jak to pocítují jako svůj úkol národové, kteří hledí na západoevropskou civilizaci z povzdálí, Rusové, Maďaři, balkánští Slované. Nikoli, ale vyrovnat se přímo nejpokročilejším národům! Tento požadavek plyne ze srdce každého Čecha, už proto že každý i nejprostší člověk u nás cítí, třeba si to myšlenkově neformuloval, že nepotřebujeme za Evropou pokulhávat, že jsme v její nejvlastnější oblasti, evropanství že je pro nás něco samozřejmého, co máme v krvi. Každé ocenění pak naší úrovně vzdělanostní, naší práce, hospodářského vývoje a kulturní organizace mohlo vést k přesvědčení, že k tomu, a bychom se vyrovnali nejpokročilejším národům, nemáme tak příliš daleko, jak by se zdálo při naší malé početnosti a politické malomoci.

Rčení o srdci Evropy pochází ze starších vlasteneckých dob. Tehdy neodpovídalo ani zdaleka skutečnosti. Dnes již, po šťastném obratu v našem osudu, nabývá reálnějšího smyslu. Záleží především na nás, aby nezůstalo jen obrazným rčením. Nemohli jsme být srdcem Evropy, pokud Evropa nevěděla, že takové srdce má, a pokud vůbec zeměpisný střed kontinentu neměl valné pro ni důležitosti. Dnes, kdy se těžiště evropského mocenského seskupení i kulturního života posunulo značně k východu, kdy s přezrálými kulturami západními vchází v soutěž mladší, svěží síly střední Evropy a kdy slovanské kmeny stávají se samostatnými činiteli v rodině

evropských národů, teprv nyní nabývá neobyčejné důležitosti ohnisko slovanského ducha mezi Vídní a Berlínem, jen málo vzdálené francouzských hranic, uskutečňující v samostatném svém státním životě vymoženosti západní demokracie. Evropa neměla až dosud svého srdce, ale má-li je mít, budeme snad mít větší než kterýkoli jiný národ právo, o tento čestný název se ucházet.

*

Slovanský národ, vysunutý tak daleko do Evropy, že nejzápadnější jeho území leží na polednicích středního Německa a benátských nížin, nebyl by obstál ve svém těžkém postavení, kdyby se nebyl včas přiznal k Evropě. To jest ke křesťanství; pojmu ani slova „Evropa“ tehdy ještě nebylo, nejbližším pojmem mu odpovídajícím byl však „svět křesťanský“. Přihlásit se k Evropě znamenalo tedy přijmout víru Kristovu. Svět křesťanský však byl tehdy dvojitý, jeden ovládaný z Říma, druhý z Byzance. K onomu středisku měli naši předkové blíže svou zeměpisnou polohou a probouzejícími se u nich evropskými kulturními sklony. K tomuto je vábily vzpomínky na slovanský východ, kde toto křesťanství s pečeti Byzance vyznávají národové, rasou a jazykem příbuzní. Tak stojí česká duše, hned při prvním kroku z mlžných dob bájí do světa reálné historie, na rozcestí mezi západem a východem a způsob, jímž se rozhodla, to jest, jak a odkud přijala křesťanství, zůstane pro ni význačný a určuje její postavení mezi kulturami evropských národů na celé tisíciletí.

První ochotný krok, jež v tom směru učinila, byl tedy, že se přiklonila k víře Kristově, když ji přišli k nám hlásat Cyril a Methoděj. Jisté že již před tím pronikalo k nám křesťanství ze západu, ale těmto jeho věrozvěstům se česká duše asi dlouho vzpírala, protože z jejich úst znělo evangelium německy, jazykem nebezpečného, protože příliš mocného souseda. Ale soluňští bratři tlumočili je slovanským jazykem, i slovanské písmo našim předkům přinesli, základ tedy sa-

mobytné národní slovesné kultury, a už původ jejich i směr, jimž přišli, i mírumilovné vystupování byly zárukou, že z přijetí nové víry nehrozí zhouba bytí a samostatnosti národa, ba naopak, že tímto skutkem octne se v duchové souvislosti s příbuznými národy na východě a může v nich nalézt oporu. A přece tím ještě nebylo o vítězství křesťanství v Čechách a na Moravě rozhodnuto, neboť kořeny, jež tu zapustilo dílo Cyrila a Methoděje, neukázaly se tak silné, aby se udržely na dlouho; hlavní proud křesťanství, jenž se rozlil po našich zemích, přišel ze západu, to jest z Němec a z působení Cyrila a Methoděje zůstala jen slabá tradice, projevující se občas pokusy oživit staroslovanský církevní jazyk.

První tento historicky významný podnět, sloučiti východní Slovanstvo se západním společným poutem duchovním, to jest náboženským a ochránit tak v poslední hodině nejzápadnější národ slovanský před přijetím křesťanství z rukou cizích a ne právě přátelských, tento pokus minul se zdarem. Jednak proto, že jednotlivé větve slovanské měly k sobě zeměpisně příliš daleko a nízká úroveň civilisace, na níž žily, nedávala jim dost prostředků, aby udržovaly mezi sebou tuhou spojitost. Hlavně však proto, že mezi ně vnikl náhle nepřítel, jenž je rozdělil a rozrazil dosavadní seskupení Slovanstva ve střední Evropě jako ostrý klín. Byl to jiný nepřítel než Němci, byli to M a ď a ř i, kmen neevropský, svým původem v urálsko finské oblasti rasové se ztrácející, jenž vpadl do dolních nížin dunajských starou cestou Hunů a Avarů a rozvrátiv říši velkomoravskou, odtrhl Čechy od Podunají a jeho slovanských příbuzných kmenů, posunul tak obyvatele Čech v jejich vědomí dále na západ a rozdělil je na tisíc let od nejbližších jejich soukmenovců pod Tatrami. Teprv tím stala se situace našeho národa tak krutě těžkou a nebezpečnou na celé další věky, až teprve rok 1918 zcelil znovu, co tehdy bylo rozděleno a sjednotil opět v jeden národ Čechy a Moravany, stojící dokonale na úrovni západní civilisace, se Slováky, kteří uvázli na tisíc let ve sféře oné polocivilisace,

do níž náležely Uhry a v níž se staly sousedy balkánských národů, ba i na dlouhý čas přímými sousedy Turků.

Tak se tehdy stalo, že z celé veliké skupiny kmenů slovanských, která vybíhala kdysi na severozápad přes Rudohoří daleko do Saska a Durynska, na sever až k dnešnímu Berlínu, zabírala i celé staré Slezsko, na jihu dotýkala se snad až Vídně a k níž patřila asi celá severní polovice Uher, že z ní nevznikl tak veliký národ jako jsou Poláci, kteří ve své východnější poloze a rozsáhlé rovinné oblasti měli výhodnější podmínky, aby se v takovýto národ slíli a zcentralisovali. Jako jediný a aktivně dějinný a mocenský činitel tu zůstávají Čechy, s pasivnějšími přívěsky Moravou a Slezskem, a to spíše ještě jako z země než jako národ, protože zvláštní útvar půdy, čtverce ohraničeného lesnatými horami, činí tuto zemi přímo stvořenu, aby byla baštou, tvrdě trčící do oblastí německé a vzdorující útokům, jimiž ona na ni naráží se tří stran. Země, lze říci v tomto případě, zachránila národ. Kdyby nebylo tohoto jejího útvaru pevné bašty, nebyl by slovanské kmeny na Vltavě a Labi asi minul osud polabských Slovanů; tato bašta pak kryla i slovanské obyvatelstvo Moravy a Slezska a zůstala tak pevná, že se nikdy nepodařilo Němcům a Maďarům obejít ji ze zadu a přervati toto tuhé slovanské pásmo na jeho méně chráněných místech mezi Opavou a Vídní nebo nynější Bratislavou. Pokud trvala říše velkomoravská, trvala mezi těmito kmeny slovanskými jakási společná solidarita v obraně proti Němcům, ale nemohl to ještě být společný pocit češství, naopak lze si představit, že Moravané se mohli vyvyšovat nad Čechy, protože jejich říše byla mocnější a na Němcích nezávislejší. Tehdy teprv, koncem devátého století po Kristu, když říše Svatoplukova byla rozkotána a jediným soustřeďujícím bodem této slovanské oblasti zůstával hrad Přemyslovců nad Vltavou, tu teprv mohl se vyvíjet onen pocit, jenž je dán zeměpisnou a politickou polohou a jenž až do našich dob tvořil základní pocit češství, onen psychologický podklad pro naše národní vědomí, jež lze vyjádřit asi slovy: jsme nejzá-

padnější slovanský národ, nebezpečně vysunutý do německé oblasti, ale země naše je pevná tvrz, v níž doufáme uhájiti své bytí; země tato nás chrání hradbami svých hor se tří stran proti německé přesile, na straně čtvrté za sebou k východu a jihovýchodu cítíme se volni a kryti svými zálohami na Moravě, Slezsku, ba i Slovensku, právě tak jako ony se cítí zabezpečeny tím, že my za ně bojujeme a odoláváme na své české baště. Udržet pevné spojení s nimi, alespoň vědomím a kulturou, je pro nás nejdůležitější životní otázkou, vytvořit s nimi samostatný státní celek nejvyšší touhou, posledním slovem národního programu, ba snad jen pouhým snem!

Takto se to cítilo v Čechách za všech dob, od Přemyslovců, Lucemburků a husitských válek až do panování Františka Josefa. Tento základní pocit češství byl vskutku houževnatě tuhý, vytrvalý a aby se neměnil, o to se postaral osud. Ale tak se cítilo především v Čechách; čím dále na východ, na Moravě a ve Slezsku bývalo toto napětí národního citu a národního úsilí slabší, ba lhostejnost k společnému osudu sváděla mnohdy obyvatele těchto zemí k separatistické nechuti vůči Čechům. Slovensko pod jhem maďarským se dokonce společně národní věci tak odcizilo, že si vytvořilo svůj vlastní spisovný jazyk a literaturu a že ještě po dnech osvobození mohlo být pochybováno o tom, tvoříme-li s ním skutečně jeden národ. To jsou ovšem věci minulé, na štěstí, Moravan se neliší od Čecha už politickou mentalitou, leda jen některými krajovými zvláštnostmi, a v Ostravě se pocituje češství právě asi tím způsobem jako na českém severu. Jen mezi historickými zeměmi a Slovenskem zůstává trhlina, jejíž zacelení nutno ponechat časem a vystrídání generací. Ale z oněch někdejších rozdílů a vzájemných odcizení, které dávaly našim utiskovatelům důvod, aby s námi nejednali jako s jednotným národem, ba aby na příklad vůči Moravě neužívali ani pojmu „český jazyk“, z toho všeho zůstala nám jedna všeobecně známá představa, třeba neurčitá a jasně dosud neformulovaná: češství že je něco jako elektrina, jejíž nej-

prudší napětí hromadí se v zemi nejzápadnější, německým nejvíce ohrožené a historickými upomínkami povolané k úkolu vůdčímu; nejmocnějším akumulátorem této elektriny že je Praha, ale čím dále za Českomoravskou vysočinou, tím více že toto dramatické napětí ochabuje, souvislost s Prahou slábne a s tím i národní uvědomení, úsilí a energie. A s tím je sdruženo mínění, že oč jsou — či vlastně bývali — naši soukmenovci v poříčí Moravy a Odry nebo Váhu politicky pasivnější a flegmatictější, o to že si zachovali ryzejší slovanský charakter než my v Čechách, jak se to jeví v měkkosti jejich povahy, lidových zvyčích, krojích a písních. Čímž se nepřímou přiznává, že „slovanská povaha“ je něco, co by nám v zápasech s Němci a Maďary nebylo šlo k duhu a že my v Čechách, kteří stojíme tisíc let čelem proti německé přesile, abychom uhájili svou národnost, byli jsme nuceni vytrhnout se z tohoto měkkého uspávajícího slovanství a osvojit si vlastnosti, jimiž bychom mohli Němcům nejlépe čelit, totiž větší tvrdost, bojovnost a především inteligenci, kulturu. Tedy vesměs vlastnosti a hodnoty, jimiž Němci vládli, tím jsme se jim však připodobili, zápasili s nimi stejnými zbraněmi, takže původní zápas změnil se nakonec v soutěž na poli hospodářském a duševním. Tomu tedy, že my v Čechách jsme odrostli z onoho měkkého, politicky beztvárného slovanství, které vyznačuje naše příbuzné kmeny na východě a že jsme si osvojili vlastnosti, jimiž se podobáme Germánům, získali jsme síly a prostředků, abychom ubránili svou vysunutou pozici mezi Vídní a Berlínem a zaštitili tak i existenci našich soukmenovců na Moravě a pod Karpaty — tento závěr, hodně paradoxní, plyne z běžných těchto představ, opírajících se o dlouhé zkušenosti naší historie.

Odtud pak je jen jediný krok k dalšímu závěru, velmi důležitému pro vystižení toho, co nazýváme češtvím: češtvím je něco, co se plasticky zvedlo z měkké a neurčité masy východnějšího slovanství a vypracovalo si své tvrdé a charakteristické rysy ve výhni těžkých zápasů a soutěží s ně-

mectvím, nejen však v těchto stycích s německým sou-
sedem, ale i pod vlivem západu, k němuž máme blízko a
k němuž upíráme po staletí zrak.

*

Dějinné nutnosti tedy způsobily, že těžiště slovanských
kmenů od Šumavy až k Tatrám, které se počalo tvořit ve
velkomoravské říši, bylo přeneseno na západ do Čech a
udrželo se tam již. Oč bylo zde slovanství ohroženější, o to
byl útvar země příznivější k jeho uhájení, její ráz bašty, vy-
sunuté strážě, pronikl životním pocitem celého národa a z to-
hoto pocitu on si stanovil své poslání. Uhájit se proti německé
přesile, uchovat si věrně svou slovanskou bytost, vyrovnat se
co možno nejpokročilejším národům západu — to jsou tři
hlavní body tohoto poslání. Uhájit se proti německé
přesile, to se podařilo, nebezpečí je nyní ztenčeno na nej-
menší míru, ale výsledkem staletých styků a zápasů s něme-
ctvím zůstávají více než tři miliony Němců v našich zemích.
Uchovat si věrně slovanskou bytost bylo úko-
lem, jehož plnění ztěžovaly státoprávní poměry, jež nás od-
trhly od východní sféry slovanské a vtáhly do sféry německé
říše a kultury — zdali to byla ztráta či zisk, může být sporno,
podle toho, co si kdo představuje slovem „slovanská bytost“
a klade-li větší váhu na naši příslušnost k západní Evropě či
k oblasti východní. Vyrovnat se co nejlépe po-
kročilým národům západu, to byla hlavní pru-
žina našeho znovuzrození, vlastní obsah všeho našeho civi-
lizačního vzestupu a tato snaha vyrovnat se západu co do
demokratických forem státu a organisace kultury, co do tem-
pa práce a hospodářského vývoje, tot nejhlavnější zřetel, jenž
ovládá všecken náš život a naši práci na půdě obnovené státní
samostatnosti. Zřetel opravdu nejdůležitější v této době, kdy
zápas s němectvím již nenapíná tolik naše síly a kdy stav
Ruska nám nedovoluje, abychom ze svých vztahů k Slovan-
stvu mohli odvozovat praktické důsledky pro svůj život a po-
litiku.

Jsme dnes národ, jenž se snaží prací a kulturou dokázat
Evropě, že náleží k její nejpokročilejší civili-
sační oblasti a tím potvrdit svůj nárok na samostatný
státní život. Ze tří jmenovaných hlavních bodů našeho po-
slání ve světě nabyl pro tu dobu tento největší závažnosti.
Zde také docílujeme nejlepších výsledků a nejpevněji zabez-
pečujeme svou budoucnost. Kdežto koncepce, založené na
slovanské vzájemnosti, staré to ideji našich buditelů, jen stěží
vykročují z mezí pouhé literárnosti a mlhavé citovosti, je
naše přiřazení k západoevropským demokra-
ciím nejdůležitějším obratem, jež nám přineslo naše osvo-
bození a také pro naše postavení největším z něho ziskem.
Nejde tu jen o důvěrný vztah k Francii, zcela novou a veli-
kou věc v našich dějinách, a nejen o to, že jsme získali si
zájem a sympatie anglosaského světa, ale protože k západ-
ním velikým demokraciím dlužno nyní počítati i republikán-
ské Německo, stali jsme se součástí skupiny demo-
kratických států, které se vyznačují zároveň nejvy-
spělejší civilizací, nejvyvinutější duchovní kulturou a nejbo-
hatším hospodářským rozvojem. Skupina tato zahrnuje
v sebe Francii, Velkou Britanii, Německo, Belgie, Holland,
Švýcarsko, Rakousko a státy skandinávské. Že se k ní smíme
hlásiti, je nesporno; nemůže však být pochyby, že se k ní
nemůže čítat Polsko, Maďarsko a Jugoslavie, ježto tyto
země ani svým sociálním rozvojem ani kulturní výší svého
průměru obyvatelstva neodpovídají západoevropské úrovni.
Že však ne-li celá naše republika, tedy aspoň my Češi na ní
stojíme, nemůže nám upřít ani náš nejhorší nepřítel. Naše
příslušnost k uvedené skupině národů svobodných a duševně
i hospodářsky nejvyvinutějších, to jest k nejvlastnějším
Evropě, tot fakt, jenž už sám místo všeho jiného ukazuje,
na kolik se nám podařilo od skromných počátků našeho ob-
rození uskutečniti jedno z hesel jeho duševních vůdců: vy-
rovnat se nejpokročilejším národům.

To však není jen výsledkem práce tohoto jednoho století,
je to výsledek celých našich dějin, ideových pohnutek jejich

hlavních událostí i hmotné práce nesčetných generací. Touha vyrovnat se západu žila v české mysli od prvých dob naší historie a byla jednou z jejich hlavních hybných sil. Dojista že naši panovníci a šlechtici z dvanáctého a třináctého století, přijímali-li mravy, kroje a záliby z Němec, nečinili to z nějaké zvláštní lásky k Němcům, ale prostě proto, že nechtěli platit za barbary, nýbrž za Evropany — třeba to nevyjadřovali právě těmito slovy. Ale nebýt ani toho, i kdyby se nebyli k Evropě cítili přitahování lidé, byla by se dřív či později ocitla ve sféře západní vzdělanosti na š e z e m ě. Poloha Čech a jejich úrvar, vedle toho však také jejich přírodní bohatství uzpůsobovalo je, aby vešly ve styk se západní civilizací dříve než jiné země na těchže polednicích. Lesnaté hory je sice chránily před útoky nepřátel, nejsou však tak vysoké, aby je uzavíraly před ostatním světem; na západě trčely české kraje do německé oblasti, již ve středověku značně kultivované, kde z jihu se projevoval vliv Řezna, ze západu Norimberka, ze severu durynských měst, odkudž není již příliš daleko k Porýní. Země tak blízká nejpokročilejšímu té doby pásmu evropské kultury nemohla zůstat tak dlouho v onom primitivním stavu jako sousední Polsko nebo Uhry, bez měst, škol a slovesné kultury, a byla by bývala pojata záhy do sféry západní Evropy i kdyby nebyla obydlena kmeny jinými než slovanským, ba naopak, lze soudit, že by byla přijala západní středověkou civilizaci ještě rychleji a snadněji, ježto slovanská bytost, jazyk, obava z poněmčení a vůbec všecko, co naše předky lišilo od Němců, zdržovalo tento civilizační postup. Přírodní bohatství země pak, lákajíc do ní cizí kolonisty, bylo ekonomickým podnětem k tomu, že otevřela brzy široce brány vlivům nejpokročilejší té doby vzdělanosti. Jako dnes šel i tehdy kolonista do země ještě panenské jen za svým prospěchem, aby z ní těžil, ale mimoděk, beze zvláštních programových úmyslů přinášel tam zvyky, řemesla, umění a životní formy pokročilejších národů. U nás tento úkol kolonistů z Němec, volání do Čech posledními přemy-

slovskými panovníky, aby zakládali města a zejména aby učili těžit z nesmírného bohatství drahého kovu v české půdě. Vlastenecké dějepisceví nechce v tom vidět než pokárání hodnou chabost národního vědomí, ve skutečnosti to byl však proces, jemuž se naše země při své ústřední poloze v Evropě nemohla ubránit, když naši předkové sami, buď vinou své pasivnější slovanské povahy a nepodnikavosti či prostě jen z toho důvodu, že jakožto národ východnější se opozdili za tempem života na západě, se nechopili těchto prací sami dříve než tyto zdroje bohatství a hospodářské moci byly obsazeny cizinci. Lze tedy vlastně říci, že z e m ě č e s k á se počala přiřazovat k západoevropské civilizaci dříve než národ český — co bylo sem ve 13. století přeneseno ze západní vzdělanosti, to bylo představováno Němci. A byl již také nejvyšší čas, aby Čechy se otevřely proudům evropské vzdělanosti. „Srdce Evropy“, které nemělo ještě většiny dnešních svých měst a městského stavu ani tři staletí po přijetí křesťanství, v letech, kdy v Itálii již žil Dante a kdy blízko za hranicemi kvetla na dvorech německých knížat poesie minnesängerů! Ale ovšem na sever odtud, na těchže polednicích, tedy na území nynějšího Pruska a Berlína, nebylo té doby ani zdaleka tolik kultury jako u nás, neprobuzeny ještě k plnému historickému životu, byly tyto rozsáhlé nížiny — dnes jádro německé moci — jen dějištěm pro zápas germánské a slovanské rasy, v němž tato byla vyhlazována křížem a mečem dříve než se mohla náležitě zorganizovat k obraně, to jest vypůjčit si z Evropy ony prostředky moci, jimiž vládli její odpůrci. V tom je právě naše štěstí proti osudu severních Slovanů: nás Čechy uchránil před poněmčením nejen útvar naší země, její ráz pevné bašty, ale i zvláštní smysl našich předků osvojití si v pravý čas vymoženosti Evropy, přijmouti je sice od Němců, ale obrátit je pak k obraně proti nim.

Celkem však lze opakovat, že Čechy jako země byly do roku 1300 evropštější než Čechové jako národ; slovanský lid

této země upíval houževnatě při primitivních selských formách svého života, uctíval Krista v malých románských kostelících, dával se duševně vést kněžími a mnichy, jimž poroučeli hierarchové z Mohuče a Řezna, a ponechával pánům a rytířům, aby na svých hradech zaváděli jemnější mrav a pěstovali vedle turnajů i záliby slovesné a hudební, v čemž všem se projevovaly jiskry kultury zalétlé sem sice až z Itálie a Francie, ale beroucí u nás na sebe podobu německou. Tito Rosenberkové, Šternberkové, Falkenštejnové zaslужují vedle mnoha anonymních kněží a klášterníků jména prvních kulturních Evropanů v našem národě té doby; jestliže sluhové církve udržovali a šířili u nás duchovní kulturu tehdejší Evropy, tito aristokraté byli první, kteří se pokoušeli přesadit na naši půdu květy evropské kultury životní.

Rozpor mezi touto tenkou vrstvou evropanství a tím, co bychom mohli zvat staroslovanským konservatismem v jádře národa, nevedl však k prudším konfliktům a byl znenáhla vyrovnáván tou měrou, jakou celý národ až do posledních zátek byl vtahován do sféry feudální středověké kultury. Leda že bychom snad v tom nedůvěřivém pohledu, s nímž prostý český rolník sledoval náhlý rozmach cizích panských mravů kolem sebe, vládu cizího jazyka, odumírání prostého a poctivého mravu, a vzrůstající rozmařilost a prostopášnost, spatřovali první zárodek pozdějšího husitství. Celkem však jako náš národ přijal ochotně křesťanství, otevřel svého ducha bez prudších reakcí duchu evropské civilizace té doby, čehož důkazem je rychlý a přímo skvělý rozvoj této civilizace na české půdě v následujícím čtrnáctém století. Za vlády Lucemburků nelze už poměr obou národností v zemi vyjádřit tak, jako by na jedné straně byli kolonisté z Německa, kteří jsou nositeli kultury a na druhé straně opozdílý národ, jenž kulturu tuto přijímá; rozdíl tento je vyrovnán, češství má už i svůj městský živel, své školství v duchu tehdejší doby, své základy literatury, ba dokonce první universita střední Evropy je zřízena pro jeho duševní po-

třeby. V době Karlově už je náš národ zralý, aby se aktivně, vlastními hodnotami kulturními připojil k západní Evropě, není to už národ východnějšího pásma, jež třeba kolonizovat. Praha má tehdy své přímé vztahy k Paříži, universita pražská je zřízena po vzoru pařížské, ve stylu francouzské gothiky je budována prvá naše kathedrála. Právě tedy prvě dalekosáhlé kulturní a umělecké činy na naší půdě vymykají se dosavadnímu pravidlu, že všechny vymoženosti západní civilizace přicházejí k nám z Němce anebo německým prostřednictvím. Pyšným a smělym gestem přenáší Karel IV. k nám přes celou sféru Německa kus francouzské kultury, ani na to burgundské víno nezapomíná, a protože to je gesto císaře, má vznešený rozmach a co vytváří, má svou velkolepost a lesk. Nejsou to francouzské ideje ani knihy, jež přesazuje tento panovník na naši půdu, nic tedy čistě duchovního a imaginárního, nýbrž útvary kultury viditelné, stavby, skvostné výtvořy náboženského umění, mravy západoevropských dvorů, slovem něco z těch význačných hodnot francouzské kultury, jež jsme v kapitole jí věnované charakterizovali jako kulturu životní. Jeví se to už v tom, že zakladatelská a podnětná činnost tohoto panovníka zasáhla tak jako nic podobného do viditelné reality naší země, dalat jí totiž překrásně malebné středisko, o b r a z P r a h y 's mostem, jakého nebylo té doby v celé Evropě, s hradčanskou kathedrálou, s celým oním novým vznešeným profilem, který z ní od té doby činí město nejen královské, ale císařské a z jehož krásy a slávy bude pak národ i v nejhorsích dobách čerpat pýchu a naději.

Tyto činy nevzešly ovšem z vlastního českého ducha; jež mohly být vykonány, za to vděčíme především hospodářskému rozkvětu naší země, ano, z e m ě jest to stále, jež svým přírodním bohatstvím a prací svých obyvatel stojí už v tomto 14. století na úrovni západu, kdežto národ ještě nestačí rychlému tempu tohoto vývoje a musí o prvenství svého jazyka, o svá práva na radnicích a na universitě zápasit s Němci. Či jinými slovy: země česká dík svému ekonomickému rozvoji

a svému státnímu významu pro německou říši a střední Evropu zevropštěla rychleji než mentalita českého národa, a tento rozpor mezi prostou a panenskou ještě duší českého lidu a neřestmi tehdejší civilisace, jak se jevily hlavně zne-mravnělostí kněžstva, nabýval takové příkrosti, že nemohl být na konec vyrovnán než hnutím nábožensky i sociálně tak revolučním jako bylo h u s i t s t v í. Na Husově při v Kostnici možno měřit, jak té doby již pokročila evropská solidarita národů na poli náboženském; česká záležitost je tu dána Evropě na přetřes, tribunálu, jenž už zvláštní shodou míst může se člověku dnešní doby zdát předchůdcem Společnosti národů, rokující na březích jiného švýcarského jezera. Hus na koncilu je vtělením č e s k é h o d u c h a, po prvé vstupujícího, a to hned odbojně a výbojně, na arénu evropského myšlení. Husitství jako prvé veliké hnutí za očistu křesťanství má význam evropský, ale přec v jeho tendencích jest i cosi p r o t i e v r o p s k é h o, v tom, jak jest náboženskou reformou výlučně českou, nacionálním odporem k německví zabarvenou, v jeho obrazoborectví, obracejícím se proti vy-moženostem jemnější civilisace a umělecké kultury na naší půdě, v jistém jeho spodním proudu slovanského cítění, jenž ukazuje spíše k východnímu než k západnímu pojmání Kri-stova učení. Mělo také celou Evropu proti sobě a tenkrát to nebyla jen vojska německy mluvící, proti nimž bylo nutno bojovat o udržení nejzápadnější vysunuté slovanské bašty.

Zápas s církví a feudálními řády skončil kompromisy; ne-byli jsme národ početně tak silný, abychom mohli do Evropy vyzývavě trčet jako okázalá výjimka z jejich náboženských a sociálních řádů. Ale toto bouřlivé naše husitské vystoupení a dlouhé vyrovnávání se s Římem a německou říší upozor-nilo na nás Evropu a nás s ní sblížilo; vždy více byli jsme vplétáni do jejich všeobecných zájmů a otázek. Jak široce evropsky se tehdy na pražském hradě mysli-lo a jaký tu byl rozhled po celém kontinentě, o tom nejlépe svědčí poselství, jež vypravil král Jiří z Poděbrad k francouzskému dvoru s návrhem, aby k zamezení válek byl zřízen s v a z

e v r o p s k ý c h s t á t ů, jejichž zástupci by se pravidelně scházeli jako parlament za vedení francouzského krále. Tedy myšlenka, předcházející téměř o půl tisíciletí dnešní Svaz národů, a o níž lze říci, že je dílem českého ducha, ježto vznikla v hlavě jediného našeho krále z čistě české krve, v le-tech, kdy vliv německý byl u nás co nejmenší. Rozbila se o odpor církve, jež by nebyla snesla mezinárodní organizaci Evropy světského rázu bez papežského vedení, ale svědčí o tom, jak široké zájmy kontinentální zaměstnávaly již tehdy naše politiky a jaká se u nich jevila snaha dorozumět se přes hradbu německví přímo s evropským západem. Tento skvělý projev českého evropského ducha v politice zůstal pohřchu osamělým podnětem, jakož vůbec pouhou epizodou v našich dějinách je celá tato doba od smrti Husovy, kdy náš národ, setřev německý nátěr v civilisaci naší země, je samojediný odpověden za její politický i duševní život. Na český trůn zasedají opět cizinci, trvale se pak on stává doménou H a b s - b u r k ů, o svých osudech nerozhoduje už národ sám, nýbrž stává se jen složkou v dynastickém soustátí, v državě Habs-burků, o níž tito opírají svůj nárok na císařskou hodnost v Německu a která pojímá v sebe i rakouské země a Uhry. Význam české koruny v této směsi zemí a národních kmenů není ovšem podřízený, ba je přímo vůdčí; jsouť její země nejbohatší, co do civilisace nejvyspělejší, Praha zůstává také přes celé 16. století sídlem těchto císařů. Nebylo za těch okolností jinak možno, nežli že u našich předbělohorských předků se vyvinula jakási s t r e d o e v r o p s k á s o l i d a - r i t a, jak se to už jevilo společným zájmem proti Turkům. Český stát přestal být národním, stavové čeští měli tolik či-nit s císaři německé krve, s jejich rádci, s představiteli uher-ských a rakouských zemí, že jejich politické vědomí se tím šířilo a že onen pathetický pocit češství jakožto bojovné po-sice na ohrožené baště pozbýval na své napjatosti. Nebylo třeba obracet se frontou k Německu, do jehož státoprávního rámce jsme patřili a jehož císařové byli na Hradčanech na-sími králi, zato však se vyvíjely těsné svazky se zeměmi

alpskými a uherskými, slovem: čím více slevovalo české národní vědomí ze své vypjatosti, tím více hrozilo mu rozplynout se ve vědomí širšího státního svazku, jímž bude Rakousko.

Znovu se pak opakuje v šestnáctém století to, co bylo možno pozorovat přede dvěma sty lety za Karla IV.: význam národa ustupuje významu, jaký má pro ostatní Evropu země. Habsburkům je náš národ lhostejný a protivný, ale zemi českou uznávají za nejcennější pilíř své moci. Proto sídlí na pražském hradě a mohli by právě tak sídlit v městě kterékoli jiné své země. Má-li pak jeden z nich, Rudolf, povahu jakéhos kulturního labužníka oné evropské epochy, to jest renaissanční, a projevuje-li se to u něho podivínskými a fantastickými zálibami, stává se tak Praha — bez jakékoli souvislosti s životem země a duchem národa — nejen stanicí nejvyspělejších té doby útvarů evropské kultury, ale i křižovatkou, kde se prohánějí všeliké bizarní zrůdy této vzdělanostní epochy, alchymisté, kouzelníci, šarlatáni všeho druhu. Nad českým duchem pudy vzniká těžká vrstva cizího kulturního nánosu, Praha dvora Rudolfova, jak ji zná Evropa, je jednou ze stanic kulturního kosmopolitismu tehdy již vznikajícího, a český živel v tomto kuriozním obraze tvoří jen bezvýrazné pozadí. Jsou v něm ovšem také zjevy, jež dodávají tehdejší Praze vážného kulturního významu, vědci jako Kepler a Tycho de Brahe, italští umělci, kteří do panoramatu Prahy vnášejí živel renaissance a baroka. Útvary kultury viditelné, životní mají tu vůbec převahu nad kulturou imaginární, slovesnou; ač zaplaveny bohatstvím cizích kultur, nemají Čechy ještě v této době, v době Shakespearově, svého básníka.

Tak se stává Praha koncem šestnáctého století takým nakupením a křižovatkou kulturních proudů, jakých nemá té doby Německo a celá střední Evropa; ani na sever k Baltu ani na jih až k Benátkám není města, jež by se jí mohlo rovnat. Ale je to jen náhodné nakupení kulturních zjevů, nikoliv jejich ohnisko, této době Rudolfově chybí tvůrčí kvas a

proto nedala ona nic Evropě ani národu, jenž svou politickou mocí byl jejím nositelem. Ba nejen to, byla předvečerem národních katastrof, pod těžkým leskem jejich renaissančních brokářů prokmitají zlověstné stíny nastávající zkázy.

*

Bělohorskou pohromu uvalil na sebe náš národ tím, že v duchu své husitské minulosti se postavil za věc náboženské reformace, tudíž evropského duchovního pokroku. Změnil při tom pozoruhodným způsobem frontu, nejzápadnější slovanská bašta není té doby obrácena proti německví, ba naopak nalézá v něm spojence a oporu, svou frontou ční na jih do světa katolického, představovaného Vídní, Římem a se Španělskem v pozadí. Tedy dočasné spojenství slovanského národa se severními Němci proti národům povýtce románským; nikoli německý, ale španělský duch jest té doby nejúhlavnějším nepřítelem českých zájmů. Španělsko proti Čechám — již z tohoto vztahu mezi zeměmi, které si jsou zeměpisně tak vzdáleny, že před tím žádného vztahu mezi nimi nebylo, lze měřit rozšíření společných evropských zájmů, třebaž že především stále jen náboženských. Křesťanství bylo, co od středověku slučovalo evropské národy, křesťanstvím však projela nyní trhlina, stojí proti sobě dvojí Evropa, katolická a protestantská, dlouhý zápas mezi nimi hubí střední Evropu, ale přispívá také k tomu, že národové se blíže poznávají, mísí a prostupují. Uvědomují si takto na vlastní kůži a krvi, že jsou vlastně členy jedné rodiny a jejich vzájemné rozbroje že jsou na škodu zájmům celku. Není možno, aby se po sjednání westfálského míru necítilo už něco podobného tomu, co cítila celá Evropa o dvě stě sedmdesát let později po skoncování míru versailleského.

Čechy byly při vypuknutí třicetileté války nejnebezpečněji exponovanou baštou reformace. První byly strženy do boje a prohrály v něm věc svého národa; nová Evropa po míru westfálském, Evropa vybojované náboženské tolerance

a počínajícího osvícenství, už o něm neví, vymazán je z řady kulturně živých a politických národů. A přece se ještě obrací posledním svým významným slovem k rodině národů na naší pevnině: K o m e n s k ý, jeho poslední vynikající muž, je jedním z prvých velikých Evropanů, kteří počínají hlásat světlo a lepší lidství přes hranice států a jazyků.

Národ český je smazán z řady živoucích národů, ale ovšem tím není z e m ě č e s k á smazána s mapy Evropy. Uchovává si místo, jehož v ní nabyla minulou civilizační prací svého českého i německého obyvatelstva a přes těžké rány, které jí zasadila třicetiletá válka, zůstávají země její koruny hlavním zdrojem habsburské moci. Tato moc Habsburků připoutává naše země k svazku německé říše a dává jim ráz zemí německých; nemůže již být váhání mezi západem a východem, všechny vztahy k Slovanstvu jsou dávno přervány, a třebaž država habsburská pojímá v sebe i národy polocivilisované a hraničí s Balkánem, země české s rakouskými představují v ní živel rozhodně z á p a d o e v r o p s k ý, s kulturní a hospodářskou výší odpovídající asi Německu.

Tento rozdíl mezi osudy národa a osudy země lze nejlépe sledovati na rozvoji jejich hlavního města. Praha jako středisko češství neznamena v 17. a 18. století nic, ale co znamená naproti tomu jako největší město habsburské državy a sídlo bohaté a mocné šlechty! Vítězové bělohorští ji naplnili množstvím paláců a nových chrámů, přeplněných výtvořů vlašské malby a skulptury. Teprv nyní dostavěli na Hradčanech skvělý císařský hrad, tvrdé gotické profily Prahy změkčili barokními kupolemi. Po všech změnách, jež přinesly věky obrazu Prahy, dali mu poslední pečeť, jež už na něm dodnes zůstává: pečeť p o z d n í r e n a i s s a n c e a b a r o k a, tedy pečeť ducha italského a španělského, jež působí ovšem cizokrajně pod českým nebem, ale dává Praze, zejména ve spojení s četnými zahradami, rys jižního půvabu. Žádné jiné město Evropy na naší zeměpisné šířce, vyjímaje snad Drážďany, nemá tohoto barokně románského prvku ve svém profilu; po této stránce jsme tu právě asi na hranici

jižní stavitelské sféry proti strohým slohům protestantského severu. Zvítězil-li na Bílé hoře duch románského katolicismu proti slovansko-germánskému duchu našich zemí, projevuje a oslavuje své vítězství honosnými výtvořů své kultury, která chce být — jak jsme na počátku ukázali — viditelnou životní skutečností. V těchto kupolích nových chrámů, v těchto bohatě vyšperkovaných průčelích paláců, barokních sochách a nástropních malbách hýří vědomí moci a pyšně cítěná radost ze života, byť i vlastní obsah toho, co tato umělecká díla zpodobují, byl nábožensky pochmurný. Umělci po většině italská tvoří tu na objednávky šlechticů, v jejichž žilách proudí krev nejen německá, ale ještě snad častěji španělská, francouzská, flámská nebo irská. Tak svedly dobrodružné běhy žoldnéřských válek do naší země lidi z celé Evropy a vytvořily tu na místě staré domácí šlechty novou aristokracii, která užívá sice němčiny jako jazyka tu nejběžnějšího a v državě habsburské vládnoucího, ale sama je lhostejna k věci jakéhokoli národa, vytváří se během doby na kosmopolitickou kastu a zavádí k nám mravy, zvyky, módy, jimiž se té doby stává francouzská aristokracie po italské a španělské vzorem celé Evropy.

Tak se stala Praha právě v době nejhlubšího národního úpadku jedním z nejkrásnějších měst Evropy a zachovala si svůj vznešený profil císařského města i když tu císařové již nesídlili. A tak došlo k tomu, že se naše hlavní město a s ním pyšná šlechtická sídla po našich krajích staly nositeli ducha a kultury evropské aristokracie, kultury původu po výtce západního a jižního, ale byla to věc toliko tenoučné vrstvy a toto důvěrné přiblížení se k evropskému západu nemělo pro život vlastního národa této země význam mnohem větší než jaký mělo podobné pěstění šlechtického mravu po vzoru versailleském na polských nebo uherských zámcích nebo v carských palácích ruských.

Vlastní život českého obyvatelstva v těchto nejhorších pro národ dobách plynul zcela jiným směrem. Hluboká propast dělí sedláka a měšťana od panstva na zámku nebo v pa-

láci. Ale český národ té doby se skládá jen ze sedláků a měšťanů. Oni jsou ponecháni sami sobě, lidovým formám svého života, nikdo se o ně nestará — snad na štěstí. Jejich selský konservatism je záchranou jazyka a bytosti národní před zahynutím. Měšťan je za to vydán cizímu vlivu, nikoliv ovšem vlivu západoevropské aristokracie, představující společenský svět, jemu snad nedostupný, ale vlivu jazyka, jemu vedle mateřštiny nejbližšího, to jest němčiny. Pro něho zůstává pravidlem zkušenost z dávných století, že čím působí západoevropská kulturní sféra na průměr života v Čechách, přichází sem v německé podobě a německém přetlumočení. Státní správa habsburská zavádí všude němčinu na úkor češtiny, třebas ne hned s vědomými úmysly germanisačními; němčina je pro člověka v českých městech tlumočnicí všeho vzdělání, jen v německé knize může nalézt úkoj pro své duševní potřeby, neboť českých knih není a francouzským by nerozuměl. A tak se průměrný měšťský obyvatel Čech od konce 17. století znenáhla poněmčuje, to jest, neponečňuje se tak zhola a zúplna, že by svůj pocit češství zaměnil za německé národní vědomí, tak se stávalo jen zřídkka, jakož vůbec ani rozený Němec z těch dob nemá plného německého cítění v dnešním moderním smyslu slova. Čech z doby úpadku se poněmčí zpravidla napolovic: spodní polovina jeho duševního života, ona, jež je ovládána neuvědomenými instinkty, hlasem krve a povahou rasy, zůstává česká, vyšší polovina, představující jeho život intelektuelní, jeho úroveň vědomostí, vzdělání, obraz světa, je naplněna obsahem, čerpaným z německého vzdělanostního prostředí. A tak vyvíjí se během 18. století onen typ, jež odstranit a přetvořit bude pak pro národní obrození prací celého devatenáctého století: typ vzdělaného Čecha, v němž sice neodumřely docela základní pocity češství, ale jenž jako vzdělanec neliší se téměř ničím od typu německého vzdělance u nás, v rakouských zemích nebo vlastním Německu.

Protože však tito měšťané, kněží, úředníci, profesori a učitelé představují jedinou sumu vzdělání a kultury v teh-

dejším českém národě, je snadná odpověď k otázce, ke kterému z hlavních dvou útvarů evropské vzdělanosti náleží české obyvatelstvo — o národě nelze mluvit — našich zemí. Ovšem že ne k útvaru západnímu v nejvlastnějším slova smyslu, t. j. francouzskému a anglickému, což je už dáno zeměpisnou polohou, také ne však k nějakému smíšenému, nýbrž cele a úplně k útvaru německému. O nějakém jiném vlivu nelze téměř ani mluvit a vysloveně německým zůstává typ vzdělání u nás dlouho ještě do devatenáctého století. Teprv národní obrození hledí přemáhat tento typ Čecha, svým vzděláním zněmčilého, oživuje v rámci tohoto vzdělání jeho mateřský jazyk a základní pocity češství, podkládá je ideou slovanskou a teprv později, a to velmi pozdě, snaží se německé základy jeho kulturní mentality nahradit jinými, především vlivu kultur západních a románských.¹

*

Za let Marie Terezie i ještě za Napoleona bylo stěží rozeznat pražského Čecha z vrstvy měšťanské nebo tak zv. vzdělaných stavů od Němce z téže vrstvy. Oba mluvili stejně německy, na ulici, v hostinci, v úřadě a ve školách. Leda jen, že Čech hovořil svou mateřštinou se služebními lidmi, doma v kuchyni nebo když přišel na venkov. Češství bylo u něho ztenčeno na malou spodní vrstvu jeho života, na jeho styky s lidem a vulgárním denním životem, a ztrácelo se v mlhách dávných rodových vzpomínek. Jako člověk vzdělaný a majetné vrstvy byl by se však tento typ Pražana styděl užívat jazyka prostého lidu a všechny pudry ctižádosti a sebeuplatnění i sám tehdejší kodex společenské slušnosti nutil ho stavět všude před sebe fasádu německého vzdělání. Tedy něco podobného tomu, jak vystupuje ještě dnes člověk z Bretaně ve francouzském kulturním prostředí, nebo člověk z Walesu v prostředí anglickém, lužicko-srbský vzdělanec v Německu,

¹ Těmto otázkám naší kulturní orientace věnoval jsem celý zvláštní spis „České vzdělání“ (ve sbírce „Okna“, nákl. G. Voleského, 1924).

anebo jak zakrýval až do světové války Slovák svou vlastní bytost pod nánošem vzdělání, vnuceného mu ve formě maďarské.

Jenže, abychom zůstali při tomto posledním příkladě, toto maďarské vzdělání bylo Slovákovi vnuceno násilně. Platí to i o německém vzdělání v našem českém případě? Lze říci, že se bytost rodilého Čecha instinktivně a přirozeně vzpírala tomuto obsahu a systému cizího vzdělání, než mu podlehla? A že tedy toto kulturní poněmčení bylo násilím, spáchaným na slovanské české bytosti, že porušilo její vrozené duševní dispozice a dalo jí růsti křivým, nepřirozeným a tedy zhoubným pro ni směrem?

Dojista, že z části je tomu tak. Být zaplaven cizím kulturním obsahem, mít vpraven svůj mozek do cizích forem myšlení a srdce do cizích forem citění nemůže být žádnému národu zdrávo. Určité typy a útvary německého ducha, zejména severoněmeckého a protestantského, zůstanou české mysli vždycky cizí. Nikdy na příklad neprojevila zvláštní vnímavosti pro spekulativní hloubku a fantastický subjektivismus německé filosofie z její nejslavnější doby. Kant, Fichte, Hegel zanechali v našich zemích jen slabé ohlasy a vliv jejich nepřesáhl nikdy daleko z mezí universit. Dokonce již by se byl přičil oněm českým generacím pruský kaprálský duch, přísná kázeň a dresura a zvláště již hohenzollernský militarism, spojený se zpupným pohrdáním jinými národy, zejména slovanskými. Ano, jenže německví v té době nevyvinulo se k tomuto svému nejméně sympatickému výstřelku. Němec před r. 1800 byl docela jiný než onen o sto let později, jehož povahu a mentalitu určoval hohenzollernský Berlín. Jeho sociální a kulturní typ představoval tehdy ještě g o e t h o v s k ý V ý m a r. Čeští vlastenci proto, třebaž snášeli neradi nadvládu němčiny, nevzpírali se obsahu a duchu německé kultury, jejíž vzduch dýchali. Duševně, jak se zdálo, se jim žilo v tomto ovzduší dobře a že necítili potřebu protrhnout síť těchto svazků, již byli připoutáni k německé vzdělanostní sféře a hledat si cestu k jiným kulturním vzorům, toho

důkazem, třebaž že jen negativním, je, že po celé osmnácté století a dlouho ještě pak do polovice devatenáctého nenašel se mezi vůdci našeho obrození jediný, jenž by se svým duševním ustrojením cítil bližší Francouzům než Němcům a usiloval strhnout tímto směrem celé národní hnutí. Co napodobili někteří z prvých vlasteneckých veršovců z francouzské poesie, jest titěrná pastorální rokoková lyrika, tedy velmi podřízený útvar francouzské literatury, zato však veliké a patetické výtvary francouzského klasicismu nenalezly v českých duších jediné pozoruhodnější odezvy. Jungmannovým překladům Chateaubriandovy „Ataly“ a Miltonova „Ztraceného ráje“ přisuzuje literární historie tak zvláštní význam, že zůstaly ojedinelými a byly vlastně jen zkouškou jazyka; obsahem svým nezanechala tato díla v českém básnění žádné stopy a jejich tlumočník do češtiny je sice líčen jako osvícenec voltairianského zabarvení, přes to však nelze říci, že by v jeho vzdělání převažovaly francouzské vlivy německé. Význačné pro prvou generaci našich křisitelů je, že její největší postavou je Josef Dobrovský, slovanský jazykozpytec, jenž píše německy; k západu ho poutá jen jeho osvícenství, ale hlavní zájem celého jeho života platí slovanskému východu.

Nikoli, naši buditelé nestáli na žádném rozcestí mezi kulturní orientací francouzskou nebo německou. Tato jim byla dána jako stav věcí, v němž se zrodili, jako širší rámec, v němž mohou pracovat pro obnovu českého jazyka. Z německé sféry vzdělanostní brali prostředky, zbraně, metody, jimiž by národ osvobodili od nadvlády němčiny — také jeden z paradoxních rysů ve tváři obrozeného čestství. Jak však nenáviděli německví všude tam, kde představovalo útisk a nespravedlivou nadvládu, tak naproti tomu bez jakéhokoli hlubšího nebo instinktivního odporu přijímali německé kulturní vlivy. Ovšem že s jistou resignací; vidělit, právě tak jako naši předkové v dobách Přemyslovců, že cesta k Evropě vede pro ně jen německvím, po kulturách západních ani nevztahovali rukou, tak jim byly tyto skvělé aristokratické kul-

tury vzdáleny, prostorem i duchem. Ale mimo tuto resignaci bylo v tom i více, jistý — třeba nepříznávaný — pocit, že v duši této německé kultury kolem r. 1800 shledávají cosi své slovanské duši příbuzného, či při nejmenším, že v jejich hlavních touhách a výrazech neshledávají nic, co by se jejich slovanské duši přičilo. Ba dokonce u hlavních představitelů německého myšlení a básnění, u Goetha, Schillera, Herdera a Fichteho, nalézají přímo pobídky, aby pracovali pro obrození svého národa. Nezapomeňme, že německá kultura té doby byla plna ducha světobčanské humanity a kulturního evropanství, až do válek napoleonských nebylo v ní nacionalistických tónů a když se ty pak ozvaly, byly hlasem pokořeného národa proti francouzskému vítězi, pro naše buditele tedy zase jen pobídka, aby podle tohoto vzoru usilovali o pozvednutí vlastního národa.

Že však mohli tak dlouho klidně a bez odporu setrvávat v německé vzdělanostní sféře, beze zvláštní potřeby, aby tuto přílišnou nadvládu německví ve svém duševním životě převážili jinými vlivy z Evropy, pro to třeba hledati příčiny ještě hlubší, věžící v podmínkách zeměpisné polohy, v daných poměrech státních a společenských a ještě hlouběji, v tajuplném přítmi oněch hlubin, kde duše národů pocítují vůči sobě přitažlivost a spříznění, anebo odpor a záští, stoupající pak do krve celých generací. Takovéto podmínky jsou dány na celá dlouhá staletí a z nich se vytvářejí osudy ducha národního pod povrchem jeho zevních osudů politických. V našem případě třeba si připomenouti, co bylo v příslušných kapitolách řečeno o těchto základních podmínkách pro vývoj jednotlivých evropských typů kulturních, a to zejména německého.

Již tam bylo ukázáno, jak německví se zpozdlilo za západem, jednak tím, že zeměpisně náleží do pásma, římskou kolonizací nedotčeného, hlavně však tím, že právě v době, kdy Francie a Anglie spěly k svému velmocenskému postavení, bylo rozsápáno třicetiletou náboženskou válkou. Nuže, a právě v té době slévají se osudy Čech na dlouhé časy s osudy

Německa. Jen nejprimitivnější české vlastenectví může spatřovat v Bílé Hoře především jen vítězství germanisace, ve skutečnosti dnes víme, že tam byla poražena i věc německého protestantismu, vítězové bělohorští, třeba německy mluvili, že nebyli ovládnáni německým národním duchem a třeba že se němčina mechanickou silou své rozpínavosti a nenalézajíc ve zlomeném a porobeném národě odporu, vyvinula u nás na vládnoucí jazyk, že přes to Němci nevyšli z těchto náboženských válek poměrně mnohem lépe než my a že právě tak jako my považují druhou polovici šestnáctého a prvou polovici osmnáctého věku za století své nejhlubší národní roztržtí, malomoci a kulturního úpadku. Politicky byl vyjádřen tento stav tím, že Německo na své vlastní půdě nemělo mocenského střediska, a že těžištěm jeho moci byla více než kdy před tím habsburská Vídeň, ale právě k dynastické državě Habsburků náležely české země a byly hospodářsky hlavní oporou jejich moci; tím již je řečeno, jak tuhý byl po ztrátě naší státní samostatnosti svazek, jímž jsme byli připoutáni k německé sféře.

Ale německví samo, pokud by šlo o samobytný život národa, jeho společné národní vědomí, jeho kulturní tvorbu, jak si stálo té doby bídně! Jako celek neznamenal v Evropě nic a lesk císařské koruny svaté římské říše německého jazyka, pokud docela ještě nevybledl, zakládal se reálně na državě Habsburků v zemích pozdější jejich rakousko-uherské dynastie. Němci sami — a nyní se vracíme k tomu, co bylo o nich dříve řečeno — byli národem zchudlým a na mravech zhrublým, národem maloměšťáků a chudých vzdělanců. Panovnícké dvory a šlechta shlížejí na jeho jazyk, literaturu a mravy s vysoka. Tento národ nepředstavuje v Evropě žádného typu životní kultury. Nebylo valného rozdílu mezi postavením německého učence nebo spisovatele, odvislého od bezduchého nějakého serenissima nebo žijícího pod pruským Bedřichem, jenž německými výtvoři slovesnými přímo pohrdal, a postavením Čecha téhož stavu, usilujícího o oživení domácího jazyka, v Praze za Marie Terezie a Josefa. S jakou stejnou

závistí mohli hledět Čech i Němec na své kolegy od péra ve Francii a Anglii, kteří tam žili na výšinách života, nalézali ohlas v celém velikém národě a jejichž vliv dovedl hýbat trůny a pilíři církve! Stejně podmínky životní vedou pak k stejnému poměru intelektuálního člověka vůči realitě a k způsobům a výrazům kulturní tvorby v podstatě si podobným.

Všecko, co bylo řečeno o představitelích německé literatury v klasické její době, o jejich poníženém postavení oproti mocným tohoto světa, o maloměstském filistrovství jejich okolí, o nedostatku podnětů a odměny od národního celku, o vši té převaze papírovosti v jejich vedení života a o idealismu, který se krásnými sny a velikými cíli odškodňuje za hubené výsledky svého reálného života, to vše platí o Čechách těchže generací měrou mnohokrát ještě zvýšenou. Protože čeština neměla ve správě státu, ve vyšším školství a v lepší společnosti platnosti, byli vzdělaní Češi prostě bráni jako vzdělaní Němci českého původu a protože žili v zemi, kde nebylo panovnického dvora a všecek život měl ráz provinciální, nelišili se svým životním postavením a svými osudy od typu vzdělanců v kterékoli malé německé residenci. Neviděli u svých německých sousedů příkladu, že by se básníkovi otvírala skvělá životní dráha (případ Goethův, jak už na příslušném místě bylo řečeno, dlužno považovat za výjimku) a že by filosof mohl toužit po něčem vyšším než je universitní katedra. Profesor byl předním reprezentantem vzdělání a učenosti, tam i u nás; profesor ve větším městě, farář na venkově; hudebníci a malíři žili ještě z milosti velkých pánů, na lidech od divadla lpěla ještě kletba cikánství. Tedy stejné předpoklady pro vývoj kulturní tam i u nás, stejně uzounká životní základna pro vývoj talentu, stejná odvislost od vládnoucích kast nahoře i stejná distance od lidu, těžce se teprv zvedajícího z temnot úpadku a poddanství. Slovem: typicky asi stejné životní postavení u Schillera, souchotivého profesora historie v Jeně, superintendenta Herdera ve Výmaru, nebo profesora Immanuela Kanta v Krá-

lovci jako u našich profesorů Dobrovského, Jungmanna a Nejedlých, anebo peštského kazatele Jana Kollára. Duch tu básní, badá, tvoří teprv po splnění denních povinností úřadu, práce pro národ koná se nezištně a kyne-li za ni sladký fantom slávy, je to odměna toliko platonická, jež sotva co změní na skromném založení celé existence. Nejsme tu ovšem v plném vzruchu Evropy, jsme teprv ve druhém pásmu, tedy již ve stínu, nikoli jako v Paříži, kde literární úspěch znamená dobytí si místa v salonech, přízně žen a bohatství, to jest místa v samém slunečním ohnisku, jehož paprsky ozařují celý vzdělaný svět!

Neviděl-li po německu vzdělaný Čech v německých duševních velikánech panstvo, které by mohlo shlížet příliš s vysoka na jeho malý svět, nalézal dokonce ve vlastním obsahu vzdělání, jež přijímal z německých rukou, takové ukojení svých vyšších duševních potřeb, jaké mohl očekávat za dané doby a na místech, kde se zrodil a žil. Vdechoval tu kulturní ovzduší velikého středoevropského národa, který má své staré vztahy k celé Evropě, národa, s nímž měl jeho národ společny nejen mnohé osudy politické, ale i jeden společný osud duchovní — náboženskou reformaci — a nalézal v této německé vzdělanosti cosi universálně evropského, neboť mísil se tu kult antiky s probuzením ducha středověku, prvky latinské s germánskými, byly tu i silné stopy vlivů francouzských a anglických, slovem: *n a c i o n á l n í n ě m e c t v í n e b y l o* v této německé kultuře kolem r. 1800 a po něm rysem, jenž by jí dával charakter tak ostře vyhraněný a uzavíral ji a odlučoval od ostatních kultur kontinentu tak, jak by to Čech musil cítit, kdyby šlo o kulturu francouzskou a anglickou. Tento typ německého vzdělání odpovídal poloze národa ve středu Evropy i jeho silně vyvinuté schopnosti, chápat cizí kultury, široce se jim otvírat a strávit je po svém způsobu. Protože pak Čech z prvních dob buditel-ských byl postaven do podobných podmínek životních a měl vůči evropskému světu kolkolem sebe tytéž schopnosti od- daného vnímání, nepocítoval dost v tomto svém německém

vzdělání jeho němectví, bylo mu prostě v z d ě l á n í m s a m o o s o b ě. Nebylo proto vlastně třeba litovat, že ony české generace školou této kultury prošly; odpor proti typu Čecha, jenž kulturním svým typem je vlastně Němcem, počal teprv, když jsme cítili, že již máme dost síly, abychom tomu typu odrostli a poohlédli se také po jiných vzorech vzdělanosti v Evropě. Tehdy také měla již německá kultura svou klasickou dobu za sebou a pozbývala pro naše otce své moci a přitažlivosti.

Nezáleží na tom, zdali směry a záliby vyrůstající nové české literatury byly určovány vlivy německými v ý l u č n ě či ne. Leccos svědčí ovšem proti tomu; tak na př. první svěrázný básnický její projev, Čelakovského „Ohlas písní ruských“ je inspirován studiem slovanského východu, Kollárova „Slávy Dcera“ jde svou myšlenkou i sonetovou formou po stopách italských vzorů, a náš prvý hluboký lyrik, Máchas, našel své nejmocnější a rozhodující podněty nikoli v romantice německé, nýbrž v Byronovi a básnících polských, přes to, že Byrona četl německy. Již na těchto případech, a to právě nejdůležitějších, vidíme, jak český duch, hned při prvních svých básnických vznětech, se snaží vymknout z německého poručení a hledá si vzory jinde a dále — snad právě je to kouzlo, jímž působí všechno vzdálené, co jej láká, kdežto co se mu podávalo německy, počal pocítovat jako příliš blízké a zevšednělé, zejména když se vzrůstem německého nacionalismu přibývalo v německé kultuře tendencí, jež pobuřovaly jeho národní vědomí.

Nic naplat však, vzdělaný vlastenecký Čech nese ještě po celé téměř devatenácté století r y s y n ě m e c k ě h o v z d ě l a n e, a to i tam, kde tomu nechce a o tom neví. Nezná totiž z vlastního názoru západních prostředí kulturních a nedoveda jich povahu a strukturu odlišiti od německého vzdělanostního typu, považuje u tohoto německého (a tedy i svého) typu za vzdělání vůbec, za vzdělání samo o sobě leccos, co je právě jen příznakem typu německého (nebo širě středoevropského) a o čem mají ve Francii a

Anglii pojmy od základu jiné. Nezná na příklad pravého klasicistického vkusu a nikdy by nepřišel na chuť Racinovi, protože pojem o klasickém dramatu čerpal jen z Goetha, Schillera nebo Grillparzera. Nezná oné rozkoše z psychologie a moudrosti světáctví, kterou nalézají Francouzové při četbě svých velikých prosaíků, moralistů a spisovatelů memoárů, prostě proto, že středoevropský čtenář nemůže na nich nalézati zájmu, ježto mu, odchovanému maloměšteským prostředím, chybí znalost předpokladů, na nichž stály život, morálka a erotika oněch vrstev, které vypěstovaly k rozkvětu aristokratickou životní kulturu. Tento český vlastenec vidí v selenském lidu nejvzácnější jádro národa, idealisuje si jej, má oblibu v jeho nářečí a zvycích, aniž si dost uvědomuje, že podnět k tomu mu dali Herder a německá romantická věda; západ že této záliby v prostém lidu nezná. Nepřemýšlí o tom, jak německé jsou svým původem jeho pojmy o básnění a básníku a dokonce již o písni a hudbě vůbec; jistě by si nebyl představil v tehdejší době, kdy se od nás ještě tak málo jezdilo na západ, jak málo je tam hudby, jak veřejně pěstované, tak v duši lidí, proti našim končinám, kde se v kultu hudby spolu stýkají a vzájemně prostupují oblasti tří nejhudebnějších ras Evropy, italské, německé a slovanské.

V těchto a tolika jiných ještě věcech náš český vzdělanec z devatenáctého století domnívá se, že jde s tempem Evropy, anebo se o to skromně snaží, ve skutečnosti však, nevěda a nechtě, pomáhá posilovat význam německého kulturního typu, jímž je objat a do něhož je zahrnut. Ale přece se jím nedá strhovat jen pasívně. Není totiž sám v tomto postavení, i jiné národní kmeny v habsburské říši se v něm nalézají, Slované a Maďaři, a již pouhé trvání tohoto státního svazku vedle Německa, státu s německým náterem, ale většinou německého obyvatelstva, způsobuje, že všichni tito národové jsou zahrnováni do německé civilizační a kulturní sféry a všichni že jsou odchováni německým systémem školství a vzdělání. Ale podobnost postavení jde až k podobnosti osudů: i oni, Maďaři, Poláci, Rumuni a Jihoslované proží-

vají tou dobou obrození svého jazyka a literatury, usilují o politickou samostatnost, zvedají se ze svých odlehlých a Evropou nevšimavých sídel, aby na sebe upozornili šťastnější národy na západě. Nejsou při tom tak zúplna objati německou sférou jako my (Jihoslované na př. přijímají evropskou kulturu také z Itálie, Poláci mají své přímé vztahy k Francii), ale vliv její je přece nejsilnější, takže vzniká útvar velmi pestrý a zeměpisně nesmírně rozsáhlý, od ústí Visly přes Karpaty a Podunají až dolů k Sávě, ústí Dunaje a Dubrovníku. Tito národové necítí — vyjímaje Slovany — vespolek nijakého společenství, zájmy některých z nich se nepřátelsky rozcházejí, všichni jsou nuceni bránit se proti německé rozpinavosti, ale při tom nelze jejich postavení vůči hlavnímu kulturnímu útvaru vyznačiti jinak, nežli tak, že do nich západní civilizace proniká především prostřednictvím německým, i v duševní kultuře že jsou bližší Němcům než kterémukoli ze západních národů. A tak vybíhá vlastní sféra německé kultury všude na východ, jihovýchod a jih ve sféru pobočnou a od ní odvislou, již by bylo lze nejlíp nazvat její sférou koloniální, kdyby toto slovo nepřipomínalo ponížující poměr barevných ras k evropským širitelům civilizace v jiných dílech světa. Ale o jisté koloniaci, třebaž způsobem mírným a nenáhlým, lze tu všude mluvit, od Čech až dolů na Balkán; zde všude Němec ode dávných staletí a zejména pak, když stál ve službách habsburského státu, byl učitelem městského zřízení, řemesel a obchodu, právního řádu, státní administrativy a soustavy školství a vyjímaje snad vliv Benátčanů na pobřeží Adrie, v jiném vtělení než tomto německém se nedostala západoevropská kultura do těchto velikých oblastí střední Evropy. My Češi, protože jsme ze všech těchto středoevropských národů byli do sféry německé nejdále posunuti, přijali jsme od nich nejvíce a nejvíce jsme se jim přiblížili; nejen ovšem proto, že bychom se byli všemu učili právě jen od nich, ale prostě proto, že jsme se svou zeměpisnou polohou cítili nejbliže západu. Stali jsme se Němcům nejbližšími a také jim nejpodobnějšími; byly doby, kdy

Čecha od Němce nebylo lze rozoznati, ale kde mezi Čechem a Srbem zely celé propasti. Ač na Němcích tolik odvislí a proti nim početně tak slabí, přece jsme nepodlehli moci jejich kultury, jako jsme nepodlehli jejich hmotné moci, a že jsme si, z tolika stran sevření jejich sférou, dovedli vytvořit a udržet svou vlastní oblast jazyka a ducha a že tato oblast dnes je čítána k nejpokročilejším útvarům evropské civilizace, v tom je slavný výsledek našich dějin, bohaté ovoce staletého úsilí a přetěžkých zápasů.

Přes to však, jde-li o otázku, do kterého z hlavních typů evropského vzdělání náležíme, nemůže odpověď zníti jinak, než že pod typ německý. Tak tomu alespoň bylo do konce minulého století. Od těch dob, zejména od příchodu generace, již představují jména Jaroslav Vrchlický a T. G. Masaryk, mnoho bylo vykonáno — alespoň v literatuře a celkové kulturní orientaci — abychom se vymanili ze závislosti na německých útvarech vzdělání. Na staletých základech našeho postavení mezi evropskými kulturami nemohla však tato krátká doba mnoho změnit. Třebas že už nejsme česky mluvícími Němci, toho, co jsme promeškali tím, že jsme byli na dvě staletí odtrženi od přímé souvislosti se západem, toho už nikdy nedohoníme. Neporozumíme na př. nikdy dokonale tradicím francouzského klasicismu anebo oněm základním pojmům, společenským a morálním, na nichž tak konservativně stojí až do našich dob vzdělanost v Anglii. Jsme národem evropského středu a duchu kultur, jenž ovládá tyto dvě vůdčí západní země, nás více už nepřiblíží letadla ani jiné komunikační prostředky, třebaž nám sebe více zkrátily prostorovou vzdálenost, jež nás od nich dělí.

*

Viděli jsme tedy u našich předků mnoho toho, co bychom mohli zvat touhou po Evropě, živé a dychtivé přání osvojit si všecky vymoženosti civilizace a pokroku, jimiž se honosily země od nás na západ, tedy ve sféře, jež byla hlavní vývojovou tepnou vzdělanosti, a to nejen Evropy, ale celého

světa. Nejen že naše předky sváděla k tomu zeměpisná blízkost a nejen proto, že čím dále vzdělanost evropská postupovala přes Rýn na východ, tím rychleji ocitala se naše země v ohni tohoto prudkého života a stávala se jednou z nejdůležitějších křižovatek jeho proudů, nikoli, vztah našeho národa k tomuto všemu nebyl toliko pasivní, tato touha účastnit se na společném kulturním díle západních národů projevovala se zcela a k t i v n ě a vězela, jak se zdá, ode dávných časů již v české krvi. Buď že si naši předkové přinesli již z východu jiný odstín slovanské krve, jenž činil povahu jejich hybnější a vnímavější, než tomu bylo u jejich zadumanějších, melancholických a pasivních příbuzných na ruských stepích, buď že tu působilo mísení s krví německou, každým způsobem lze říci, že již za Lucemburků činí slovanské obyvatelstvo Čech dojem lidu velmi probudilého, svou celou povahou přístupného každému pokroku. Hnutí husitské to jen dotvrdilo. Jaké revoluční energie se nastrádaly v tomto lidu a jakou má on schopnost domýšlet nejzávažnější ideje té doby, ideje náboženské a mravní, až do nejradikálnějších důsledků! Tedy touha po Evropě tu byla, i schopnost pružně se přizpůsobovat všemu, co odtud přicházelo, přes to však nesmíme podceňovat i n e d ů v ě r u, s níž všechno to nové ze západu bylo přijímáno proto, že se to podávalo zpravidla v podobě n ě m e c k é. Leckterý pokrok ve středověké civilizaci byl by asi zapustil rychleji kořeny, kdyby nebylo zehráno na to, že s ním k nám přicházejí Němci, nebezpečný soused a nepřítel, od něhož nelze přec očekávat nic dobrého. Jistě, že pokusy Přemyslovců volati do země Němce k zakládání měst a rozvoji řemesel a obchodu vzbudily v národě mnoho vření a zápasů, jež jsme nakloněni přehlížet, protože nemáme o nich podrobnějších písemných záznamů. Tak zůstává jediným dokumentem tohoto staromilectví Dalimilova Kronika, v níž konservativní český zeman s trpkostí mluví o novotách, za nimiž jeho krajané se pachtí, dávající tak, po jeho domnění, zemi všanc Němcům cizozemcům. Přes to nebyl odpor k německému a tím i k vymoženostem západo-

evropské kultury tak přílišný, mohly-li Čechy za těch několik generací, co vládli poslední tři čtyři Přemyslovci, tak rychle změnit svou tvářnost a ze země, ještě v polovině 13. století obydlené téměř jen zemědělci, stát se za necelých sto let, do doby Karla IV. jednou ze zemí hospodářsky nejkultivovanějších a nejbohatších, městy, chrámy a hrady nejhustěji posetých, severně od Alp. Byla to léta dlouhých klidných styků s německými osadníky, doba spolupráce s nimi a učení se od nich, doba závažných dotyků mezi duchem slovanským a západoevropským, jejichž obsah by se dojisty objevil v plnějším a významnějším světle, kdyby tyto pozvolné a z největší části skryté děje byly měly svého bystřejšího pozorovatele a historika. Ale kronikáři té doby neměli, jak známo, smyslu sociologického a kulturního, jejich naivní mysl zajímaly jen krvavé a hlučné události, války a osudy panovnických rodin. A tak nedochoval se nám podrobnější obraz toho, jak naši staří předkové byli odchováni na Západoevropany; vlastenecká pozdější historie nedovede vidět v tom nic jiného, nežli že byli nuceni zápasit stále jen s Němci a bránit se poněmčení země. Moderní nacionalism zdůrazňoval pak vždy více ještě tuto věc (kteráž byla toliko jednou stránkou v životě našich předků a nemůže ho vystihnout v celé jeho plnosti a různotvárnosti) a vytvořil koncepci, která je dosud u nás běžná, jež se vštěpuje mládeži hned na obecné škole, a v níž vstup našich předků do oblasti západoevropské civilizace se líčí bezmála jako hotové neštěstí pro náš národ. Počíná to hned příchodem křesťanství: kdežto Cyril a Methoděj se vznášejí v záři ideální legendy jako šlechtění světci a slovanští věro-zvěstové, zůstává o německých šířitelích křesťanství představa, jakoby to byli tvrdí násilníci, jimž šlo jen o porobení Slovanů, t. j. křesťanství ze západu jako by bylo horší křesťanství než křesťanství z východu a německý biskup a kněz jakoby nemohl být důstojným tlumočnickem Kristovy nauky.* O Přemyslovcích, povolávajících do země německé ko-

* Obšírněji jedná o této věci dr. Em. Rádl ve své knize „Válka Čechů s Němci“.

lonisty, je běžný názor, že se tím zpronevěřovali národnímu zájmu, aniž si kdo dost klade otázku, jakým jiným způsobem měla v Čechách města vzniknout. Totéž platí o německých rytířských mravech, jež přejímala česká šlechta; vlastenecký dějepis v tom vidí zálibu v cizáctví, jež zasluhuje pokárání, ale nedbá druhé, kladnější stránky této věci: že tu šlo o touhu po zjemnělejší životní kultuře, po tom, abychom se Evropanům nejevili jako zaostalí barbaři. Tento rytířský mrav nebyl ostatně plodem německého ducha, nýbrž spíše francouzského, byl to vlastně typ mezinárodní, představující jakousi nejlepší syntesu tehdejšího evropanství a že se k nám dostal v německém zabarvení, je pochopitelné při naší zeměpisné poloze. Nad dekretem Kutnohorským žádá se aby každý dobrý Čech cítil radost, i patrně nad tím, že němečtí studenti a mistři opustili pražské vysoké učení, čímž ono pokleslo na provinciální úroveň. S tím souvisí i běžné u nás sympatie se vším, co v husitství bylo nábožensky a národně nesmiřitelného. Pražané v poměru k Žižkovi jsou líčeni jako zbabělí oportunisté, kdo však domyslíl ke konci, co by se bylo stalo s naší vlastí a její kulturou, kdyby byli podrželi vrch táborští radikálové, kteří vybijeli kněze, mnichy a Němce a jejichž obrazoborecký a drsně selský puritanism neměl smyslu pro vyšší vzdělání a jemnější civilizaci? Ze všech těchto úsudků a konvenčních představ mluví jakási lhostejnost k západní kultuře, ne-li přímo nechut; jakoby chtěly říci: raději méně kultury a méně evropanství, je-li nám podáváno Němci a ohrožuje-li tak naše národní bytí!

S touhou po Evropě a s upřímnou vůlí se s jejími pokroky vyrovnat, zápasí tedy v české duši nedůvěra k Evropě, má-li nám být učitelem její kultury stále jen Němec. Pro odpor k německému, pro úzkost před poněmčením nejsou často dost oceňovány hodnoty, jichž je tento německý Kulturträger nositelem. Evropa byla k nám po staletí obrácena jen svým německým kulturním útvarem, ale pro tuto hradbu německví neviděly dost české oči Evropy, vlastní Evropy za ní, ký div, že tedy evropské nebylo dost odlučováno od německého! Tím

spíše, že Evropa nehnula ni prstem v náš prospěch, když nás stihla katastrofa, a představována pyšnými a soběstačnými národy západu nevěnovala ni nejmenší pozornosti malému zapomenutému národu, ani když se vlastní silou propracoval z nejhorsího ponížení. Či přinesli nám vojáci Napoleonovi, o nichž se přece praví, že byli nositeli idejí Revoluce, přinesli nám nejmenší příslib lepší budoucnosti, když zaplavili moravské kraje u Slavkova a dobyli tam svého nejskvělejšího vítězství? Ideje Revoluce působily ovšem vzpruživě na snahy našich křisitelů, ano, ale prostřednictvím německých knih.

Nelze tedy říci, že by první myšlenkou našich buditelů, usilujících o naše národní znovuzrození, bylo dovolávat se Evropy, to jest pokročilého a demokratického evropského západu proti Němcům a Habsburkům. To se stalo teprv o sto let později zahraničním naším odbojem za světové války. Naši křisitelé nespolehali ještě na pomoc ze západu; tu by také byli mohli apelovat jen na jednotlivé národy, nikoli však na nějaký evropský solidární celek, takového vůbec nebylo a Francouzové s Angličany žili v odvěkém tradičním nepřátelství. Jinam obraceli naši buditelé hled a v pocitu jiného společenství a solidarity hledali povznesení a naději ve své tísnivé malomoci, to jest ve v z á j e m n o s t i s l o v a n s k é. Ne na západě ale na východě hledali oporu, nikoli ve vlastní Evropě, ale v nesmírných končinách, obydlených příbuznými slovanskými národy, zejména ovšem v R u s k u, jež po pádu Napoleonově bylo nejmocnější a nejobávanější evropskou velmocí.

Ale Rusko platilo za barbarskou zemi, která se teprv od Petra Velikého počítá k Evropě. A ostatní Slované? Žádný z těchto národů kromě Ruska neměl samostatného státu a své vlastní kultury, od níž bychom se mohli učit. Jižní z nich žijí ještě v tureckém podruží a náležejí k poloorientální oblasti; nejpokročilejší, povahou a kulturou nám ze Slovanů nejbližší, Poláci, byli by nám nejpřirozenějšími spojenci, protože také mají za sebou národní pohromu a zápasí o své bytí. Jenže za svého úhlavního nepřítele a nejhorsího utiskovatele považují

Rusko, totéž Rusko, z jehož existence čerpají naši buditelé právě svou největší naději; právě na tomto nejcitlivějším místě se tedy naše zájmy s jejich rozcházejí. Takový je asi stav Slovanstva, když Jan Kollár kol r. 1820 psal svou Slávy Dceru. Jakého bylo třeba idealismu, jaké síly víry, aby naši první vlastenci neviděli těchto trudných skutečností, i aby se jim Slovanstvo jevilo jako rodina jarých, ušlechtilých národů, usilujících v bratrské pospolitosti o uskutečnění nejlepších ideálů lidství! Bylo třeba, aby zavřeli oči před truchlivými skutečnostmi i aby svůj sen Slovanstva uzavřeli hluboko do své mysli před dotyky reálného světa — takového napětí důvěry a obraznosti bylo k tomu třeba a přece sem obraceli pohled raději než na západ do pyšné kulturní Evropy!

VI.

EVROPA A SLOVANÉ.

Místo Slovanů v Evropě dá se až do 18. století vyjádřiti slovy: *Evropa o nich vůbec neví*. Anebo kde ji zeměpis nutí zabývat se jejich existencí, přechází přes ně s pohrdáním. Jsou jí služebnými národy tam kdesi na východě, kde světlo kultury přechází v barbarské přitní, jakousi beztvárnou masou lidí sice křesťanských, bílé pleti a tělesnou strukturou nelišících se od západních Evropanů, tedy ne prosto neschopných požehnání kultury od nich přijmouti, ale podle všeobecného mínění přece jen méněcenných, dobrých leda k tomu, aby přežvykovali, čemu se od západu naučili. Slovem: jakási nejspodnější vrstva evropské kulturnosti, v níž prvky vzdělanosti, velmi zředěné a do obrovských prostranství rozlité, znenáhla přecházejí do sféry asijské a orientální. Lidem antiky jsou to Skythové, kteří se prohánějí po stepích kdesi na severu, představitelé světa úplně barbarského. Středověk si je všelijak pletl s kmeny germánskými a keltskými, kteří způsobili chaos stěhování národů, takže mohly vzniknout pak nejfantastičtější a nejspornější názory o jejich usídlení — naši slavjanofilští archeologové s Kollárem v čele hledali jak známo stopy Slovanů až v místopisných jménech Itálie, Švýcar, ba i Francie. Pro středověké Němce byli Slované buď inferiorním plemenem, nezasluhujícím než vyhlazení, anebo v nejlepším případě panenskou prstí, která teprve když je zmrvena německými podněty, může vydat kulturní plody, ale již třeba v každém případě udržet pod německým vedením, protože sama o sobě je neschopna státotvor-

ných činů. Existence státu našeho a polského je mohla počítati o jiném, ale když tyto státy byly mocné, neznali Němci ještě rasových teorií a neměli o Slovanstvu jako celku určitějších pojmů; když pak k nim dospěli za Herdera a pozdější vědy romantické, neviděli už kromě Ruska jediného samostatného státu u Slovanů i vytvořili si o nich pojmy dvojí: buď že to jsou idyliční národové ve stylu Rousseaua, příliš holubičí povahy, než aby se pletli do krvavé komedie dějin, anebo (a to byl názor německého nacionalismu a vzrůstajícího pruského militarismu), že je to líná a nekulturní massa, čekající, aby ji ovládla silná ruka německá.

Takový měli poměr k Slovanům nejbližší jejich kulturní sousedé; habsburská říše poskytovala jim také dost příležitostí, aby Slovany co možno z blízka poznali a nabyli o jich ovládnutí určitých praktických zkušeností. Národům západu nestáli Slované vůbec za to, aby je brali v okruh svých zájmů, ba až do devatenáctého století nezabývali se jimi ani vědecky. Protože hlavní rasy evropského západu, francouzská a anglosaská, byly smíšené a svým jazykem a literaturou ještě zcela mladé, nezajímaly se o plemenný původ jednotlivých národů a příbuzenství ras; latinský a renaissanční ráz jejich vzdělání učil je také pohrdat vším, co připomínalo „barbarskou“ minulost evropských národů, a tak sám základní pojem Slovanstva jako jedné z hlavních evropských rass byl asi té doby průměrnému vzdělanci těch zemí neznámý, v letech tedy, kdy se tam o střední Evropě tak málo vědělo, že Shakespeare mohl umístit Čechy u moře. Pokud bylo třeba počítat v politice se státem českým a polským, bylo v nich dojista asi shledáváno dílo dvou zdatných národů (stejně asi jako vůči Maďarům), ale o jejich rasový původ a příbuzenství se tam nikdo nezajímal už proto, že na celém evropském západě sotva byl kdo, jenž by se naučil některému slovanskému jazyku.

Tato nesmírná, tak pohrdavá a nám dnešním stěží pochopitelná nevědomost právem rozhořčovala naše buditele. Nesmí však být vykládána ze zvláštní zaujatosti právě jen oproti

Slovanům. Týkala se stejně všech východnějších národů a nejlepším pro ni vysvětlením je to, co bylo hned na počátku našich úvah řečeno o povaze evropské kultury, o její hlavní tepně od Říma na severozápad, o jejím principu kvalitativním, o exkluzivních tendencích francouzské kultury a ostrovanské uzavřenosti anglické a z toho všeho pochodícím pyšným přezíráním všeho, co je dále na východ. Z toho by ovšem nemusila vyplývat tak naprostá toho všeho neznalost a dokonce ne, kdyby bylo nutno jen v nejmenším se za tyto mezery ve vědění stydět. Ale západoevropský typ vzdělání byl založen tak, že neznalosti evropského zeměpisu nepotřebovaly nikoho uvádět do rozpaků, že patřily k společenským konvencím, ba že se s nimi koketovalo, s tím podvědomým pocitem, že zvyšují svou vlastní i svého národa hodnotu, dávám-li najevo, že nepotřebuji nic vědět o existenci nějakých pronárodů tam là-bas, v té Tramtarii, jež počíná někde za Německem a Vídní.¹ Čím větší, mocnější a kulturně bohatší je národ, tím spíše je svým příslušníkům celým světem a nahrazuje jim znalosti cizích kultur; protože pak takovýto Francouz či Angličan nabývá svého vzdělání příliš lehce a s jistou samozřejmostí, vzniká tu vzdělanostní průměr velmi plochý a konvenční. I s pramalými vědomostmi lze se hlásiti ke kultuře svého národa a lacino bráti podíl na jeho moci a lesku; nejsnadnějším prostředkem k tomu je, že s pyšným mlčením přecházím přes jiné národy. Tak jako se v salonech nemluví o lidech z nižších společenských tříd, tak ve velikých a bohatých národech neodpovídá dobrému tónu zajímat se o národy chudasy, o nějaké kmeny polocivilisované a cikánům podobné tam kdesi na východě, jejichž příslušníci mají nevysovitelná jména. A tak po většině bez jakéhokoli pozadí politického, spíše jen z příkazů společenských stalo se na západě zvykem hledět s vysoka na národy střední a východní

¹ Když se po bitvě u Lipska sešel vídeňský kongres, tázal se při zahájení jeho prací anglický premier lord Castlereigh, kde leží vlastně to „Leipzig“. Podobné anekdoty zachovaly se z versailleského mírového jednání o Lloydu Georgeovi.

Evropy, aby tím více vyniklo pyšně sebevědomí vlastního národa. Slované to zaplatili tím, že až do devatenáctého století a to zejména do zasažení Ruska ve válkách s Napoleonem Evropa o nich nic kloudného nevěděla.

Až do cara Petra nepatřilo Rusko k Evropě vlastně ani ve smyslu zeměpisném, zejména když bylo pod mocí Tatarů. Cítili-li evropské společenství jen národové křesťanští, ovládaní duchovně z papežského Říma, vyloučili se z tohoto společenství ruští a balkánští Slované již tím, že přijali křesťanství z Byzance a to v jeho východním útvaru, jež katolická církev prohlašovala za schisma. Tím zároveň byla vedena čára rozkolu mezi slovanskými kmeny: Češi, Poláci a Slované v jižních Alpách, přijavše víru římskou a majíce za sousedy přímo Němce nebo Italy, měli základní podmínky, aby byli pojeti dříve či později do sféry západoevropské civilizace, zatím co Rusové, Srbové a Bulhaři zůstávali, málo jen dotčeni vlivy této civilizace, ve sféře, již možno nejlépe nazvat poloevropskou, v níž pod tenkým povrchem pravoslavi přecházely útvary evropského života do oněch, jaké si vytvořily asijské stepi anebo mohamedánský Orient. A jako vpád Maďarů odloučil kmeny československé od východních a jižních Slovanů, tak vrazila pozdější století nové zhoubné klíny do jejich těla, Tatarů a Turky. Tyto události zabarvily pojmy o Slovanech v očích Evropy: jak možno mít vysoké mínění o národech, třeba křesťanských, kteří jsou v područí těchto divokých asijských hord?

Od počátku středověku až do 18. století nemají všichni slovanští národové ani jednotlivých svých států, anebo měli-li je, ztratili je (Srbové, Bulhaři), tím méně bylo u nich snahy dospět k jazykové a kulturní jednotě. U nás Čechů byly vzpomínky na slovanský původ vždy silné a projevovaly se i politicky vědomím příbuznosti s Poláky, ale o východních a jižních Slovanech nevědělo se u nás mnohem více než kdekoli jinde v Evropě, ti se nám ztráceli v mlhavých a temných dálkách. Ale ovšem toho, že tam v těchto širých dálkách leží pravlast našich dědů a že se tam mluví jazyky našemu pří-

buznými, toho nebylo zapomenuto u nás nikdy, ani v letech nejhlubšího národního úpadku. Nikdy však, až do samého 19. století nedaly dějiny slovanským národům příležitost, aby přes rozdíly sféry civilizační a náboženství projeвили nějakou rasovou solidaritu, i oba nejzápadnější slovanští národové, my a Poláci, pozbyli jsme státní samostatnosti, aniž katastrofa jednoho měla vliv na osud a vědomí druhého.

*

R u s k o se přihlásilo k Evropě, jak řečeno, Petrem Velikým. To byl však ovšem pouhý počátek ohromného civilizačního procesu, jež potrvál až do našich dob a dávno ještě není skončen. Petrohrad byl ohniskem tohoto procesu, osamělým sice, ale při centralisaci carské říše a všemohoucnosti absolutismu velmi mocným. Přes to byly styky jeho s Evropou dlouho jen povrchně oficiální, a všecko, co bylo přijato ze západu a co na Rus přinášeli zejména Němci, byl jen tenounký nátěr, pod nímž zůstával ruský národ ve svém jádře dlouho ještě takovým, jak se vytvořil pod vlivy byzantské kultury a vlády Tatarů. Nepatří-li však Rusko dlouho ještě do Evropy svou obrovsky širokou lidovou základnou, náleží tam alespoň špicí své společenské pyramidy, to jest svými cary, jejich dvorem a vysokou byrokracií. Nevládne se tu a nesmyslí o nic hůř než ve Versailles nebo na německých dvorech. Jako tam na západě, tak i zde vytváří se typ osvícenského absolutismu, jehož nejvýznamnější představitel, carevna Kateřina, dopisuje si s francouzskými filozofy.

Mnohem však důležitější je to, co pro Evropu znamená přičlenění se Ruska po stránce zeměpisné a civilizační. Ještě počátkem 17. století končil pojem Evropy na hranici polsko-ruské, ale po zcivilisování Sibíře šíří se pojem Evropy daleko po Asii až k Tichému oceánu. Celá severní Asie stává se tak, a to suchou pozemní cestou, kolonií a nemůže již proto dost být čítána k vlastní Asii, že tato obrovská prostranství jsou zalidněna lidmi slovanského plemene a

křesťanského náboženství. Tak vzniká vedle nejvlastnější Evropy obrovský k ní přívěsek, mnohokrát větší než ona sama. Za válek proti Napoleonovi vstupuje tato nesmírná říše do arény evropské historie, ale ovšem jako protiváha nejlepších evropských pokroků, obrovský balvan, který má pomáhat dusit vliv idejí Revoluce. Politika Ruska není arci reakčnější než monarchie habsburské nebo pruské, a již pro svou hmotnou ohromnost a početnost svého národa stává se nadějí všech Slovanů, Poláky vyjímaje, ačkoli svému vlastnímu národu nedává tolik svobody, aby rozvinul své kulturní síly a stal se opravdu vůdčím národem Slovanstva. Očím západoevropského liberalismu průběhem devatenáctého století jeví se Rusko zemí opozdilou a barbarskou, která svou hmotnou vahou a tím, že hraje vynikající roli mezi evropskými velmocemi a počítá se k evropské civilizaci, jen brzdí pokrok Evropy a je oporou každého násilí a tyranie. Tento názor nemohl přispět k tomu, aby se zvýšila v Evropě váha Slovanstva, naopak kulturní bytost slovanská nemohla se spravedlivě uplatnit, pokud politickým jejím výrazem byl ruský carism a pokud ruské slavjanofilství nemělo pro slovanské národy lepší rady než odvrátit se od Evropy a opřít se o Rusko, ovládané carským samoděržavím a pravoslavnou církví.

Zatím však pokračuje vnitřní poevropštění Ruska; carský absolutism nemůže zadržet na dlouho kypící duchovní síly velikého národa. V čem je tento národ opozdilý po stránce zevní civilizace, to si bohatě nahraňuje svou duchovní a literární kulturou. Že náleží plně do Evropy, dokazuje tím, jak rychle a jak mocnou tvořivostí odpovídá na její podněty. Ač ještě počátkem osmnáctého století země barbarská, má již za sto let nato v Puškinovi a Lermontovu básníky, které jí mohou závidět i staří kulturní národové. A brzy nato už jí vyrůstají velcí prosaikové, nejen dva tři velcí, ale i ti, kteří jsou druhého řádu, mají v sobě cosi, čím přecházejí romanopisce a novelisty západní Evropy, a toto něco, co se projevuje v jejich realismu, v jejich smyslu pro životní pravdu a v celém jejich neobyčejně svěžím, z hluboka vyvěrajícím

a literárním konvencím západu se přičícím pocitu života, to není jen výsadou určitých literárních talentů, ale zdá se být výrazem celého národního genia, zvláštním květem ruské půdy. Tak si dobývá kulturní Rusko přízně Evropy ke prospěchu celého Slovanstva, zatím co Rusko oficiální nepřestává vrhat těžký stín na všechn evropský politický pokrok. Rozdíl však mezi tímto dvojím Ruskem vtiskuje se hluboko do mysli vzdělaného světa a seznamuje jej s novým typem: ruským revolucionářem, nejprv pod maskou „nihilismu“, později pak socialistou s pozitivními převratnými cíli. Těmito typy přičleňuje se Rusko k nejpokročilejším politickým a sociálním osvobozovacím snahám na západě, neplatí již za zemi venkoncem opozdilou, nýbrž za vlast nejobodlanějších a nejobětavějších bojovníků za svobodnější lidství. V tom již také zaplavuje celou Evropu velmi mocná a velmi oplodňující literární vlna z východu, Evropa nejen že o ruských spisovatelích ví, ale čte je a podléhá rázem jejich vlivu tak, jak se to nepodařilo dosud žádné literatuře vyrostlé mimo okruh západu. Francouz, upjatý vůči všemu, co nese pečeť ciziny, neskrblí obdivem vůči ruskému románu. Pyšný Angličan, jenž snad ve svém životě nepoznal jediného díla německé literatury, čte se zanícením Tolstého a tato náhlá sláva ruské literatury proniká i do Ameriky a po celé zeměkouli. Prolomen jest starý předsudek o vůdčí roli románských literatur a anglické; kdežto Německo, ač svým průměrem země největšího vzdělání v Evropě, nezjednalo své literatuře takového místa v očích světa, jako opozdilé Rusko, země analfabetů. Souvisí to arci s vývojem evropanství, o němž dále bude řeč, to jest s oním procesem otvírání hranic a vzájemného se kulturního ovlivňování a prostupování, jenž charakterisuje konec devatenáctého věku, i s probouzejícím se smyslem pro kulturu národů mladých, odlehlých nebo exotických. Ale jisto je, že vedle úspěchů severských literatur (jež lze konečně vysvětliti příbuzností jejich ducha se vším germánským) není příkladu, že by do světa ustálených západoevropských literárních konvencí a pyšných předsudků

bylo s takovým mocným ohlasem vpadlo něco naprosto cizího a nového z odlehlejších končin Evropy. Tím také padají staleté fikce o monopolu, jež má evropský západ na duševní vedení světa. Geniové, ukázalo se, mohou se rodit i na stepích, na nichž kdysi tábořili Skythové a Tataři.

Ba ještě více, tito vynikající ruští spisovatelé byli Evropany přijati jako něco vyššího než jen spisovatelé. Tolstoj byl povýšen na světovou autoritu ve věcech svědomí a bylo mu bezmála přičteno poslání, jaké mívali dříve zakladatelé náboženství. Dostojevský, třebaže jeho vliv nešel do takové šíře, byl oceňován literární elitou celé Evropy jako genius románové psychologie, odhalovatel nejskrytějších záhybů srdce a svědomí. Kdežto předchůdce jejich, Turgeněva, dávno pojala čtoucí Evropa do okruhu svých zálib, spatřujíc v něm západníka, muže svého světa a vkusu, jen s lehkým ruským zabarvením, v těchto dvou shledávala něco z onoho Ruska, jež stojí mimo její sféru, čímž z části se cítila zaražena a odpuzována, z části však tím více vábena. Byli v Evropě větší myslitelé než Lev Tolstoj, jehož síla kotví přec jen ve vypravovatelském umění, ale úvahy jeho o dobru a zlu, škodlivosti kultury a ideálu prostého života, byť byly sebe primitivnější, ve svých závěrech absurdní a myšlenkovým pochodům Evropana sebe cizejší, nabývaly tak neobyčejné váhy tím, že zněly odkudsi zdáli, z jiného světa, na veliký odstup od západní civilizace. Jakoby Evropa byla tomuto proroku z Jasně Poljany proto tak věřila, že ji přísně soudil se svého místa m i m o n í a daleko od ní. Tuto oddálenost jeho Evropy vidět z toho, jaké si klade otázky a jak viklá i samými základními předpoklady, na nichž stojí život civilizovaného Evropana. Tato ruská cizost vůči Evropě je v míře ještě větší shledávána na Dostojevském, nejspíše už také proto, že ve svých teoretických názorech sdílí odpor slavjanofilů k západu a trvá na starých základech Ruska, pravoslavi a samoděržaví. Ve své literární tvorbě jest však autor „Bratří Karamazových“ duch čistě evropský; eminentně evropské jsou ty otázky svědomí, jež nadhazuje, evropským myšlením je vyško-

len jeho intelekt a jeho nervová pathologičnost i subtilita jeho psychologických postupů zdá se ukazovati spíše na dědice přestárle kultury nežli na syna mladé, nevyčerpané dosud rasy. Odtud také to nadšené pochopení, jež našel v kruzích, představujících nejpokročilejší předvoj evropského myšlení a umění.* A přece jsou zase jiní, kteří v Dostojevském spatřují nejmohutnější výraz ruského ducha a světa, jak se vyvinul mimo Evropu a proti ní, nemaje s ní nic společného než křesťanství. Obojí je asi pravda, neboť v tom právě spočívá velikost Dostojevského, obrovská hloubka a rozloha jeho bytosti, že objímá oba světy, západní i východní, a dotýká se oněch nejhlubších a nejbolestnějších kořenů lidství, jež jsou Západoevropanu i Rusovi společny.

To, co dělí tyto a jiné ruské myslitele od Evropy, v tom bývá shledáván projev bytosti nejen ruské, ale slovanské vůbec. I my Češi jsme bývali před válkou zahrnováni na západě pod tento široký slovanský typ, jemuž jako význačné vlastnosti byly přičítány: snivě melancholický temperament, záliba v barvách, tancích a písních, dumavost a politická pasivnost, nedostatek státotvorného smyslu a za to buď trpná poslušnost nebo sklon k anarchii. Po nesmírných obratech osudu, jež přinesla slovanským národům světová válka — a obraty tyto jsou daleko závažnější a působí na povahu těchto národů daleko pronikavěji než jest tomu u kteréhokoli jiného národa v Evropě — po politickém osamostatnění západních Slovanů a ruské revoluci zůstává už málo z tohoto tradičního slovanského typu, protože každý z těchto národů si vytváří svůj vlastní typ politický a kulturní, a to téměř u všech velmi odchylný od nedávné ještě minulosti a dávající národu příležitost projevit vlastnosti, které by mu ještě před půl stoletím sotva kdo byl přičítal. Proto by bylo nevhodno vracet se k oněm starým konvenčním a velmi mlhavým a všeobecným pojmům, jaké si o Slovanech druhdy vytvořila Evropa; všecko to téměř pozbylo platnosti, všecko je

* Jedním z jeho prvních objevitelů je na př. Nietzsche.

jiné a v přerodu k novým formám národního života a k novému poslání v Evropě.

Především padl, asi jednou pro všechny časy, pojem rozdílu mezi západem a slovanským východem v tom smyslu, jak jej viděli slavjanofilové v Rusku i u jiných slovanských národů: západoevropská civilizace že je přestárlá a prohnílá a Slované že jsou povoláni omladit svým duchem starou Evropu, což se stane nejlépe, dají-li se vést pravoslavným a carským Ruskem, jehož úkolem je být ochráncem Slovanů, a kterézto Rusko, jak zněly tajuplné věštby a naděje, je povoláno, aby řeklo jednou Evropě své veliké slovo. Z těchto nálad a pohnutek vznikla také světová válka: Rusko vrhlo svůj meč na váhu, aby pomohlo ohroženému Srbsku. S podobnými nadějemi v Rusko byl zahájen i náš odboj proti Rakousku, ukázalo se však, jako již v dřívějších dobách, že oficiální Rusko pojímá svůj osvobozovací úkol v Slovanstvu jen se zřetelem k národům pravoslavným. Když pak bylo ve válce poraženo, mohli jsme čekat spásu jen ze západu, odtud jsme jí také dosáhli, a s námi i Poláci a Jihoslované. Přes to však se neudálo naše osvobození bez účasti Ruska, naopak ono vytvořilo pro ně rozhodující osudové okolnosti, nikoli ovšem vůlí své vlády ani svého národa, ale tím, že se jeho půda stala dějištěm nejdramatičtější a nejdobrodružnější události našich dějin: vytvoření našich legií a jejich tažení přes Sibiř k Tichému oceánu. To bylo, reálně posuzováno, nejdůvěrnější dosud naše sblížení s největším slovanským národem, k němuž upírali své touhy naši buditelé, a tedy nejlepší příležitost, jaká kdy byla, uvádět v skutek slovanskou vzájemnost. Jenže zvláštní ironie osudu tomu chtěla, že právě když lidé z naší krve zasáhli tak činně do osudů Ruska, nebylo to již Rusko podle našich tradic a nadějí, a mělo zcela jiné starosti než pomáhat k svobodě menším slovanským národům.

*

Když Rusko přijímalo během dvou posledních století evropské ideje, zdálo se, že je to proces znenáhly, který dlouho ještě potrvá a učiní z carské říše pouhého následovatele Evropy, jenž za jejími pokroky bude pokulhávat vždycky ve značné vzdálenosti. Kdo by byl tušil, že právě tyto evropské ideje budou tak brzy záhubou starého Ruska a že, z ruského zorného úhlu pojaty, do nejkrajnějších důsledků přímočárně vyhnány, do nestvůrna skresleny a s asijskou krutostí v život uváděny, utvoří ještě před našimi zraky z Ruska nejen už pouhý přívěsek Evropy, ale její nenávistný protějšek! Svět sám o sobě, jenž chce Evropu překonat, nikoli však konservatismem, jak o tom snili slavjanofilové a Dostojevský, nýbrž socialistickým radikalismem, nejodvážnějším uskutečňováním evropských idejí o spravedlivějším uspořádání práce, výroby a života.

To, co se stalo bolševickým převratem roku 1917, jest ta nejohromnější, nejosudovější a také nejparadoxnější událost, jaká kdy zasáhla do poměru Ruska k Evropě. Jediným dravým skokem ocitá se Rusko, to Rusko, jež ještě přede dvěma generacemi platilo za zatemnělé, barbarské, tvrz nejčernější reakce, tímto jediným vzmachem ocitá se v popředí sociálního vývoje a čeho se neodvážil ještě nikdy v Evropě socialistický proletariát přese všechny revoluce v devatenáctém století, toho se tu odvažují vůdcové bolševiků: využití pádu staré monarchie k zřízení státu ne demokraticko-konstitučního, ale přímo hned socialistického. Tedy Rusko v čele Evropy, Rusko tam, kde Evropa tak hned ještě nebude, Rusko jako předvoj světového sociálního pokroku! A to ve jménu idejí Marxových, toho Karle Marxe, jenž jako člověk z generace osmačtyřicátníků od Ruska nic pro dobro lidstva nečekal, Rusko nenáviděl jako říš nejtemnější tyranie a tento svůj odpor k němu přenášel i na všechny Slováky, ježto v nich viděl rasu k svobodě nezpůsobilou a sloužící jen zájmům reakce! Téhož Marxe, jenž očekával vítězství socialismu nejprve v bohatých zemích nejzápadnějších, kde vývoj kapitalismu dospěje nejprve k svým vrcholům a absurdním kon-

cům a jenž by se byl hrozil, kdyby byl viděl, že má být jeho theorie uskutečňována v nejzaostalejší zemi Evropy, v zemi co do průmyslu chudé, obydlené z ohromné většiny nevědomými mužiky, zemi, v níž dělnictvo čítá sotva desetinu obyvatelstva! A přece se tak stalo a nezůstalo jen při zoufalém experimentu, jenž by se byl brzo zhroutil pod celou horou překážek, jež se vztýčila proti němu. Nelidská krutost, s níž byl prováděn a jež znemožňovala každý odpor proti němu, protáhla jeho trvání až do dnešních dnů, aniž kdo na světě může předvídat, co z něho v budoucnosti vzejde.

Bolševická revoluce ovšem není dílem ruského ducha a její hlavní původci nejsou z valné části ani slovanské krve. Ale přece je v ní a její psychologii tolik ze zvláštní mentality ruských vzdělanců, že je nutno ji považovat za výtvar ruské půdy, k němuž dala Evropa jen oplodňující podnět. Evropské vzdělání (a to ve smyslu hlouběji duševním, nikoli jen civilisačním) pronikalo na Rus od počátků 19. století a to ve dvojí podobě. U carského dvora a v kruzích šlechty odpovídalo povšechnému typu aristokratické kultury, jejímž vzorem byly Versailles a Paříž, a při opozdilosti Ruska a vnitřní nevzdělanosti jeho vládnoucích vrstev zůstalo ovšem jen při tenkém nátěru této všeevropské společenské kultury. Do vrstev středních a lidových pronikalo však vzdělání spíše v podobě německé a středoevropské. Němec byl učitelem Rusů v řemeslech, obchodě, technice, exaktních vědách, ale i v kultuře literární; všichni velcí romanopisci ruští vyrůstali především pod vlivem německé vzdělanostní sféry. Čím dále však tím více se Rusko osvobozuje od duševní závislosti na Evropě, a z dálky pozorovány splývají mu všechny typy evropské vzdělanosti v jediný neurčitý celek, v Evropu, která je jedněm zjevem civilisace prohnívající, zbavené hlubšího ducha a božského posvěcení, proti němuž třeba postavit Rusko s jeho řády a duchovním jeho posláním, kdežto jiným, liberálům, socialistům a revolucionářům, nenávidějícím carský absolutism, zůstává Evropa učitelkou, zdrojem revolučních idejí, ukazujících cestu k svobodě. Do

Evropy uchylují se všichni, jimž není možno v Rusku žítí, ruský emigrant-revolucionář stává se v Evropě známým typem a s ním i ruská revolucionářka, prvý to evropský zjev ženy číre intelektuelní a fanaticky oddané svým politickým úkolům. Již těmito typy řadí se část ruské inteligence k předvoji nejpokročilejšího evropanství a o Rusovi počíná si Evropa tvořit nový pojem: buď je to sluha nejčernějšího autokratismu anebo ve fantastickém k tomu kontrastu nejrudější revolucionář a strůjce vražedných atentátů. Nenapravitelnost carského systému zaviňuje, že tento kontrast vystupuje vždy příkřeji, ale již tu se ukazuje, jak typ ruského revolucionáře jde daleko přes meze, v nichž se kdy pohybovalo revoluční smýšlení na západě; takovýto Rus zpravidla nezná patriotismu a nacionalismu po evropském způsobu, je kosmopolitou a internacionálem, revolucí v Rusku nechce osvobodit jen svou vlast, nýbrž dát veliký příklad světu a je-li socialistou, tedy ukázat cestu k osvobození proletariátu celého světa.

Tak již od samých Turgeněvových a Gončarovových „nihilistů“ a Dostojevského intelektuálů, zachvácených „běsy“, datují se tyto sklony v ruské povaze, které pak vtiskují tak křiklavě a osudně výraznou pečeť bolševické revoluci. Tímto říjnovým převratem se dostal v Rusku k moci onen typický ruský revolucionář, ale k tomu ještě nejkrajnější observance; nedávno ještě seděl jako chudás a bohém nad knihami někde ve Švýcařích nebo Francii, a tu najednou zasedl v paláci carů, ale — což jest asi největším překvapením, jaké kdy přinesly dějiny světa — s tohoto místa není zahrán, jak se stávalo v revolucích, za několik dní nebo měsíců, ale sedí na něm dodnes, po dvanáct let, a co hlavní: moc, jíž nabyt, ho nesvádí ke kompromisům, nýbrž vede ho k tomu, aby své ideje uváděl v život, aby svými teoriemi experimentoval na těle velkého národa, bez ochabnutí nebo slevy, se zuřivou logičností, s děsnou důsledností, s neslýchanou krutostí, nepočítající lidských životů, jež třeba obětovati těmto úkolům.

V tom všem je něco, co tak hrůzně odlišuje ruský sovětský

režim ode všech dosavadních pokusů na půdě Evropy, povaliti staré řády a vytvořit lepší svět. I francouzská revoluce měla mezi svými vůdci takovéto typy, ale hrůzovládě, k níž oni revoluci zavedli, došel brzy dech, byla záhy zavalena a zadusena přívalem protirevolučních sil. Evropský kulturní národ nemá prostě oně síly fanatismu a síly nervů, aby snesl proti všem námitkám humanity takovou tyranii určité a jednostranné ideje. V Rusku to bylo možno jen proto, že devadesát procent národa tvoří zatemnělý lid, zvyklý trpné poslušnosti; ostatní třídy byly početně tak slabé, že mohly být vyvražděny nebo vyhnány ze země. Diktatura proletariátu je ovšem prázdné heslo, ve skutečnosti vládne v Moskvě oligarchie revolučních vůdců, a ti z největší části nejsou ani ruského původu, přes to však nelze ruský národ zbavit naprosto odpovědnosti za nynější jeho osud. Marxističtí maximalisté našli v něm totiž natolik ohlasu a souhlasu pro své snahy, že mohli svými stoupenci obsadit administrativu celé ohromné říše — jedna to z hlavních příčin jejich úspěchu — a z ruských lidí sestaviti velikou armádu, sloužící jejich účelům. A co nadto, podařilo se jim přesvědčit ruské dělnictvo, že cíle bolševismu jsou shodny s jejich dělnickými zájmy, a zapráhnouti tyto masy dělnictva do služeb svých úkolů, kladných a konstruktivních, to jest na vybudování velikého průmyslu a na provádění dalekosáhlých pracovních a výrobních plánů, jimiž má být Rusko přeměněno na stát opravdu socialistický.

Tu už lze tedy mluvit o skutečné ruské účasti na díle bolševické revoluce. Ruská bytost a povaha neprojevují se tu jen pasivním utrpením, ale i vynaložením energie a vůle. Pečeť ruského ducha jevila se již v tom, jak ideje evropského socialismu byly tam přijímány a pojaty. Evropan, žijící v atmosféře myšlenkové svobody, cítí se všech stran dotyky nejrůznějších snah a tendencí, ale nebere je s tak tragickou důsledností; kulturní prostředí pomáhá zmirňovat jejich tření a vyvíjet závěry relativistické a skeptické. Rus však v pustotě svého reálného života zachycoval se o ideje

s fanatickou dychtivostí, pojímal je v přímočaré jich abstraktnosti a jako všecko evropské, přijímal zejména ideje revoluční s okázalou horlivostí, aby ukázal, že není za Evropou. Je známou věcí, že národové cizích ras, na př. černoši, chtějí-li vypadat civilisovaně, přehánějí v opičení se po vnějšnostech evropského života. Rusové, národ evropský, ale vlastní Evropě zeměpisně vzdálený, projevoval tuto radikální horlivost všude tam, kde si osvojoval vnitřní svět evropského myšlení. Ideje socialismu, které jsou hlášány na západě v plném slunci veřejnosti, poznal Rus způsobem spikleneckým a vkládal do nich také žár přesvědčení, takovou touhu přejít od myšlenky hned k činu, že když udeřila rozhodující hodina a Rusko poražené a v chaosu revoluce se zmítající hledalo marně silnou vůdčí ruku, dovedl jít za maximalisty, Německem sem narychlo poslanými, a věřit s nimi v uskutečnění socialismu za poměrů tak obtížných, za jakých by žádná strana socialistická v ostatní Evropě netroufala si ani snít o uskutečnění svého programu.

Nelze tedy říci, že bolševism je naprosto dílo cizího ducha a krve a že ruský národ snáší jeho vládu bez jakékoli aktivní účasti. Za uplynulých třináct let měl dosti času vtisknout sovětskému režimu leccos z rysů své povahy, jakož napopak lze říci, že původci bolševického převratu, byť sami nebyli po většině z ruské rasy, vybičovali svým nelitostným postupem z ruské bytosti vlastnosti, jichž ona dosud neznala a jež jsou diametrálně protichůdny oněm, jež se podle běžných tradic a konvencí přičítaly Rusům a z části i Slovanům vůbec. Tak hned, co se týče energie: vlast Oblomovů zplodila typ mužů tak železně energických, nejen v boření, ale i budování, jakých nezná celý dnešní svět, ani Anglosasy nevyjímaje. Slovanská pasivnost a zadumaná snivost zůstává sice příznakem veliké části a snad většiny ruského obyvatelstva. To jsou právě ti, kdož sovětským režimem trpí a mlčky se pod ním sklánějí, ale naproti nim stojí ona značná část ruského lidu, jež za ideami komunismu upřímně jde a

uvádí je v život* práci tak tuhou a obětavou a s takovým smyslem organizačním a s takovou tvořivostí civilisační, že lze právem říci, že tento nový živel v dnešním Rusku chce být evropštější než Evropa a v jistém smyslu jím také je, neboť tento lidský typ počíná býti už podobnější Američanu než na příklad Francouzovi nebo Poláku.

Duch a m e r i k a n i s m u jeví se také ve všech plánech sovětské vlády na rychlé vydupání velikého průmyslu, zcivilisování odlehklých krajů, na umělé zakládání měst a podobně. I v povaze mužika, jenž dosud zůstává nejtýpčtějším představitelem ruského lidu, vzbudila nebo vydráždila revoluce vlastnosti, jež úplně mění obraz, jaký o něm podával světu Tolstoj a jiní spisovatelé; dokonce však jsou dnešními skutečnostmi vyvráceny všechny ideologie Dostojevského a slavjanofilů o světovém poslání Ruska ve směru náboženském a o pravoslaví jakožto základním pilíři ruské kultury. Přese všecko, co se mluví o oživení náboženského ducha v dnešním Rusku, zůstává nevyvratitelným faktem, že ruská vesnice, tento nejtýpčtější výsek ruského života, odpadla od pravoslavného boha a podlehla duchu oficielního a t h e i s m u daleko snadněji, než by se bylo dalo čekat; nemluvě ani o komunistické inteligenci, která vyznává nejpříkřeji ekonomický materialism, úplně hlucha ke všem hlubším hlasům duše. To všecko je pravý opak onoho zbožného idealismu, jenž býval prohlašován za příznačný rys slovanského myšlení, a to všecko přišlo na Rus z Evropy, ale jsou to jen nejextrém-

* Tato země, plna tak mohutné hojnosti všeho, má lidi a masy kromobyčejné povahy. Bohatstvím S. S. R., jehož až dosud bylo nejméně využito, je ruský člověk. Ruský člověk se svou drsnou silou a svými vnitřními pomocnými zřídly víry, vášnivostí, vůle, trpělivosti a odolnosti; ruský člověk, jenž zahrnuje všechny odstíny od nejčistšího typu Asiata až k nejdokonalejšímu Evropanu. Nikdo nemůže předvídat budoucnost tohoto člověka. Společenský celek, jenž dovede těžit z vlastností tohoto člověka, může se připravit na velikou budoucnost. A ještě jedno: tento člověk je od přírody hnán vnitřním pudem, aby tvořil nový život. Proto je touha nejlepších z nich obrácena k socialismu. Nejdůležitějším v revolucích a válkách je jakost lidského materiálu. Panaït Istrati (Dnešní sověty 1929).

nější výhonky a často pouhé odpadky evropských idejí a primitivně radikální z nich závěry. Nelze říci, že by Evropa byla těmito ideami „nakazila“ Rusko, naopak Rusko, tímto svým způsobem pojavši evropské myšlenky, skreslivši je do hrubých obrysů, ohrožuje dnes Evropu nejen revoluční mocí svého sovětského systému, ale i svým duchem pustého materialismu a naivního třídního utilitarismu, čímž se vrací k duchu prvních let marxismu, k letům Büchnerovy materialistické filosofie a dávno překonaného ateismu. V té věci zůstává z a E v r o p o u, neboť připomíná duševní stadia, jež Evropa již zanechala za sebou. Ale protože duch materialismu (ovšem praktického) a utilitarismu (jenže kapitalistického) věje do Evropy také přes Atlantický oceán, stýkají se tu paradoxně dva vlivy sobě nejprotichůdnější: duch ruského komunismu s duchem kapitalistické Ameriky. Oba pomáhají souběžně vytvářet atmosféru dnešního světa, věcem duchovým tak nepříznivou, a staví tak evropskou kulturu mezi dva proudy vlivů, jeden ze západu a druhý z nejzazšího evropského východu, ale oba vlastním duchu Evropy nepříznivé a škodlivé, otrásající jejími nejvyššími hodnotami myšlenky a krásy.

*

Od roku 1917, kdy se tam zmocnili bolševici vlády, pozbývají platnosti všechny dosavadní představy a úsudky o Rusku. Celá tato šestina zeměkoule ocitá se ve stavu převratném a záhadném, tím i padají všechny dosavadní vztahy Ruska k ostatním Slovanům a nelze od té doby mluvit o Slovanstvu jako nějakém celku, ovládaném společnými zájmy. Ty arci vystupují velmi zřejmě u osvobozených Slovanů západních a jižních a jejich společenství se jeví také už tím, že jak u nás, tak i u Poláků a Jihoslovanů je závazkem vděčnosti, ale také politické odvislosti vůči západním vítězům ve světové válce, především Francii. To znamená, připočteme-li i Bulhary, které jen dočasná konstelace politická postavila ve světové válce na druhou stranu fronty, že všichni Slované, vy-

jímaje Rusko, náležejí svými státními útvary i duševním životem do rámce západoevropské civilizace, byť i to byl u některých toliko zevní náter. Ale i u těch, jejichž lid vyznává pravoslaví, odumírá stará slavjanská ideologie a protože s carismem padla také v Rusku, lze říci, že všecko Slovanstvo stojí dnes na zcela nové půdě, rychle se poevropšťuje, i smysl bolševického režimu je, že Rusko chce být evropštější než Evropa. Starý ideový, více literární než životný svazek slovanské vzájemnosti se trhá, ale za to se tvoří vztahy a svazky solidarity ze skutečného postavení jednotlivých slovanských národů, jejich zájmů, vzájemných jejich poměrů na půdě poválečné Evropy. Protože není po světové válce už jediného slovanského národa, jenž by neměl vlastního státu, znamená to, že slovanská solidarita se projevuje dnes na politické politice a nezůstává jen ve sféře literárních ideálů a básnických věštb. Tak se stalo, že toto společenství reálných zájmů a společných bojů a osudů za války učinilo nás Čechoslováky nejbližšími Jihoslavanům, ačkoli právě s tímto národem nesousedíme i ač mezi nimi a námi zůstávají veliké rozdíly v úrovni civilizace a podmínkách kultury. Následek toho je to, o čem už byla hned na počátku této knihy učiněna zmínka, že totiž zvykáme hledět na jih více než kterýmkoli jiným směrem. Tam dole pod Alpami pocítujeme nejvíce přátelství a sympatií, tak jako u žádného jiného národa, tam dnešní Čech nejraději ukájí svou touhu po jižním nebi a u jihoslovanské Adrie cítí se tak doma jako u žádného jiného moře. K podobně důvěrnému poměru k Polákům jsme pohříchu dosud nedospěli, a to ani ne proto, že z prvých dob jejich a našeho státu zůstaly některé trpké vzpomínky, ale hlavně proto, že není dost reálných styků v poměru k tak přímému sousedství, a to na hranici značně dlouhé, dále že duch Polska na nás už tak nepůsobí, jak působil dříve řečí svých básníků a spisovatelů a konečně že nám obraz polského života v novém státě není dost jasný, takže nezbyvá než si přiznat, že ze všech sousedů, jež nás obklopují, je tento náš slovanský

příbuzný tím, o němž náš lid nejméně ví a jemuž nejméně rozumí.

Vraťme se však k Rusku. Vztahy jeho k ostatním slovanským národům jsou oficiálně přervány a oficiální ideologie vládnoucích tam dnes živlů nezná vůbec vztahů rasoového příbuzenství k nim a vzniklé z nich tradice. Nevidí slovanských národů, vidí jen státy a vlády a ty všechny zahrnuje pod pojem evropského kapitalistického světa, jemuž vyhlašuje boj. Tedy s ruské oficiální strany naprosté odmítání jakékoli slovanské politiky a u ostatních Slovanů naprostý konec nadějí v jakoukoli ruskou oporu nebo pomoc. Ovšem pro tu dobu, co potrvá sovětský režim; protože však tento režim je dílem revolučního násilí a nevyvřel z hloubi vlastního ruského života, aniž má co činit s bytostí a geniem tohoto národa, nelze s ním počítat jako s něčím definitivně daným a trvalým. Pod jeho povrchem zůstává Rusko ve svých kořenech nezměněno a tím i nezměněny vztahy a city, jež k němu chovají jiní Slované. Každá změna ve vládě nad Ruskem může přinést oživení jeho úzkého příbuzenského vztahu k nim a tím i nový výraz pro to, co bylo nazýváno „slovanskou myšlenkou“, výraz snad daleko účinnější a svým dosahem pro Evropu dalekosáhlejší, protože se nebude opírat jen o ideály a city, ale o reálnou státní moc slovanských národů. Jest nepochybně a strašlivé zkoušky ve světové válce to jen znovu potvrdily, že slovanství není jen něco mátožného, jen jakási sféra platonických citů a prázdných slov, ale že tato solidarita slovanských národů, opírající se o zjevnou podobnost jazyků, představuje v Evropě velikou moc zájmovou, myšlenkovou a morální, vztahující se na území, tvořící většinu našeho dílu světa. Kdežto národové románští a germánští se dávno vyhranili v typy tak určité a odlišné, že společenství jejich původní základny přestává být pocítováno a nemá alespoň nijakých důsledků pro jejich politiku (válka mezi Anglií a Německem, napětí mezi Itálií a Francií), národové slovanští, jednak proto, že krev jejich je méně promíšena a zůstává všem v podstatě společná, dále pak

proto, že nepříznivý osud jim neumožnil rozvinouti svou vlastní fysiognomii a ponechal proto v jejich tvářnosti silnou podobnost hlavních rysů, ale hlavně proto, že přese všecko, co je rozvedlo, jazyky jejich si zůstaly tak blízkými, že nepřestávají svědčit o jednotě jejich původu a osudu, cítí se na sebe více odkázáni než kterákoli jiná podobná rasová skupina v Evropě.

Jak vidět však, nelze o dnešním poměru Evropy k Slovanům říci téměř nic určitého. V žádné evropské zemi nezpůsobila světová válka takové změny, jako na jejich území, celkem však možno tvrdit, že jim pomohla dostat se do popředí dějin tak, jako dříve jim to nebylo možno za celá staletí. Politické osvobození západních a jižních Slovanů znamená, že sféra západoevropské civilizace je obohacena o nové národní typy, schopné mocného a svérázného rozvoje. Tato sféra, jež končila druhy za Berlínem, Ostravou a Peští, táhne se dnes až za Varšavu, k Užhorodu, a na jihu až téměř k Soluni, pojmu kulturní Evropy dostalo se tím tedy značného rozšíření. Ale nejvíce tím relativně vzrostla sféra, kterouž jsme v předchozích úvahách nazývali středoevropskou. Takové asi formy vzdělání, jaké jsme sledovali v Německu, Rakousku a u nás, šíří se po celé této oblasti, zahrnující v sebe Polsko, Jugoslaviu, Rumunsko a Bulharsko, jakkoli ovšem průměrná úroveň vzdělání tam zůstane vždy nižší než v samém středu Evropy. Vliv německý však tu všude pozbyl své dřívější hlavní a rozhodující moci, osvobození národové hledí raději k Paříži, a byť i jim zůstávala vzdálena a styk s ní nepřímý, přece jen těmito svými novými vztahy k západu zprošťují se své někdejší kulturní závislosti na německu.

Přes to však si němčina zachovává své místo zprostředkující řeči středoevropské; následkem toho, že není tu slovanské řeči, jež by mohla nastoupit na její místo. To pak má za následek, že ani ve stycích mezinárodních nemohou Slované proniknout ni jediným ze svých jazyků, ačkoli tvoří největší jazykovou oblast v Evropě. V těchto i jiných vě-

cech odnášejí stále ještě následky svého dřívějšího podřízeného postavení. Ostatně ani Němcům nevede se v té věci mnohem lépe, stará vyvýšenost západu nad ně jeví se tím, že němčina není připuštěna nikde tam, kde rokují nejmocnější tohoto světa. Zde vládne jen francouzština a angličtina a vůči mluvčím těchto dvou největších západních národů zůstávají ostatní v poměru jakés trapné odvislosti. Kdežto stát- ník anglický nebo francouzský užívá své mateřštiny a mluví proto lehce a nečiní si skrupulí, není-li právě silný v země- pise, mluvčí ostatních národů jsou nuceni namáhat se v ci- zím jim jazyce, aby slova jejich byla tomuto nejvyššímu panstvu srozumitelná. Stará tradiční distance mezi lidmi dáv- né životní kultury a těmi ostatními, jež se teprv po nich do- stali na výsluní — slovem, následek toho všeho, co tu bylo dříve řečeno o rozdílu dvou hlavních evropských vzdělanost- ních pásy.

Bilance dnešního stavu Slovanstva nebyla by však úplná ani spravedlivá, kdyby se v ní naproti tomu nepočítalo se z v ý š e n ý m v ý z n a m e m R u s k a, tedy největšího ná- roda slovanského, pro osudy ne už jen Evropy, ale celé ze- měkoule. Nic na tom nezmění, že ti, kdož v Rusku vládnou, nedělají politiku ve slovanském duchu; leccos však, co pro- vedl sovětský režim, je, mimo jejich vůli, posilou slovanských zájmů ve světě, tak už především to, že se jim podařilo uhá- jit integrity ruské říše na březích Tichého o c e á n u proti Japoncům. Tím že stojí po třináct let příkře proti Evropě a že do ní vypudili celé miliony ruských emi- grantů, zaujali nesmírně Evropu pro osud Ruska, vyvolali v ní neobyčejný zájem pro vše ruské a tím ji s Ruskem sblí- žili. Ač to zní paradoxně, je přec pravda, že projevy rus- kého ducha a umění nikdy nebyly přijímány a hodnoceny jako součást evropské kultury jako právě teď, kdy Rusko se politicky a hospodářsky obrátilo k Evropě zády a svou rozpínavost obrátilo do Asie. Abstrahujeme-li od režimu bol- ševického a máme-li na mysli jen sílu a váhu ruského ná- roda, můžeme říci, že vzbudil pro sebe v Evropě nebyvalou

pozornost, ale že svým jazykem a sférou svých zájmů proniká daleko a hluboko po celé Asii. Je to dnes národ právě tak asijský jako evropský, či určitěji tato Eurasie, jak bývá nazýván souborně celek evropského i asijského Ruska, představuje jakous druhou Evropu, rozsahem ji převyšující a rychle se po jejím vzoru civilisující, třebaže ve znamení socialismu, k jakému by se Evropa nechtěla hlásit. Ale že prvním státem socialistickým na zeměkouli je ruská velmoc, je ovšem fakt nesmírného dosahu světového a nechtě kdo soudí o experimentech, jež podniká komunismus s ruským obyvatelstvem, jakkoli i ať jakékoli předvídá toho výsledky nebo konce, jisto je, že už tím vystoupila slovanská rasa ze své odlehlosti a rázem stanula v nejdramatičtějším popředí dnešních lidských dějin, tam, kde se nejvíce chce a nejvíce trpí, kde je nejvíce odvahy a nejkrutější zápas, zkrátka, kde byla nasazena páka, aby celý dosavadní svět byl vyvrácen z kolejí.

*

Takové byly asi osudy slovanství v posledních dvou staletích. Víra v Slovanstvo a naděje v jeho pomoc byly vždy význačným rysem ve fysiognomii nového obrozeného češství. Co se dělo se Slovanstvem v realitě, nemohlo proto zůstat bez odezvy v slovanské ideologii našich buditelů a vlastenců. Jejich naděje v Slovanstvo byla útěchou, k níž je doháněla úzkost před germanisací a nedůvěra k Evropě, od níž, pyšně a lhostejně se k Slovanům tvářící, nemohli očekávat zastání. Nedůvěra k Evropě — ale vždyť sami jsme nejčistší Evropané již od dob Karla IV. a Jiřího Poděbradského! Ryze evropský byl náš boj za očistu křesťanství, pro pokrok Evropy jsme obětovali nejdůležitější zájmy národního bytí, evropské ideje to byly, jež nás vzkřísily z mrákot úpadku a dokonale evropský vzhled i mentalitu měli všichni naši buditelé od Dobrovského, Jungmanna, Kollára. Všichni jsou odchovanci německého vzdělanostního typu, třebaže horovali pro slovanskou vzájemnost a toužebným pohledem zírali na východ.

Ano, a tu se právě objevuje tento zvláštní rys kontradike, jenž dodává určitého výrazu tváři novodobého češství. Čech chce být Slovanem, ale přes to, ba i proti své vůli, zůstává Západoevropanem. Slovanská idea, toť prvá veliká myšlenka, zárná vůdčí hvězda, k níž se dopracovalo první pokolení našich buditelů. Ale zatím co jim plála v hlavách, celá jejich reálná bytost byla nesená vývojovými silami, jež je tlačily k Západu a zařazovaly do oblasti jeho civilisace. K slovanskému východu a jihu tíhlo jejich srdce, zatím co celým obsahem svého vzdělání tkvěli ve sféře německé a středoevropské kultury. Co milovali, bylo daleko a těžko dostupno a co na ně doléhalo zblízka a v čem žili, to je tísnilo, ohrožovalo, vyzývalo k obraně, tak podivné bylo jejich postavení. K tomu si představme úzký okruh jejich života v biedermaierovské době, kdy se ještě málo cestovalo a nebylo železnic a kdy denní tisk byl v počátcích — jaký div, že o Rusku a balkánských Slovanech nemohli nabýt dost určitých představ z vlastního názoru a že si obraz těchto bratrských národů idealisovali podle svých zbožných přání? Ač Evropané od hlavy až k patě, nechtěli hledět na carskou říš očima západního liberalismu a přiznat si, že tento mocný slovanský příbuzný, jejich veliká naděje, je ve skutečnosti nikoli záštitou Slovanů, ale především záštitou nejčernější reakce, každého absolutismu a duševního násilí. V Jihoslovanech nechtěli vidět než hrdiny a úmyslně zavírali oči před jejich barbarskými poměry a balkánskou špínou jejich prostředí. Byli asi té doby jedinými civilisovanými Evropany, kteří se dovedli dívat na tento poloasijský a poloorientální východ sklem takových ilusí. Tyto iluse o jiných Slovanech nebyly však u nich známkou nějaké dětinné primitivnosti. Naopak více než v našem prostém lidu žily v hlavách jeho duševních vůdců, byly to iluse a omyly vzdělanců a učenců a doznávalo v nich něco z idejí Herderových a Rousseauových, ze zálib, jež měl končící 18. věk v národech, bližších přírodě než je evropská civilisace. Nechuť k této civilisaci, kterou počínali již tehdy mnozí po-

suzovat jako nespravedlivou a prohnitou, byla šířena v literatuře oněmi náladami, z jakých povstaly „Pavel a Virginie“ nebo Chateaubriandova „Atala“, lákajícími k útěku z Evropy do zámořských rájů. Jimi byla korigována přílišná pýcha evropanství vůči jiným pevninám a tak možno v těchto sklolech obraznosti a touze po vzdálených národech, dobrých a šlechtných, spatřovat podnět a omluvu i pro slavjanofilské fantasie našich vlastenců, a to nikoliv jen z prvních buditelských generací. Tuto snahu, horoucně si idealisovat všechno slovanské, stavět Slovanstvo nad Evropou a zapírat vůči němu v sobě Evropana, lze sledovat u nás až do posledních dob před světovou válkou, třebaže nebyla již v celém národě tak jednomyslna jako dříve a počínala vyvolávat kritické námitky.

S takovými přišel, jak známo, již Havlíček a poznáv na vlastní oči Rusko, uváděl představy, u tehdejších vlastenců o něm běžné, do pravých mezí. Nadšení pro carské Rusko také ochladlo pod dojmem politických událostí: Rusko cara Mikuláše nehnulo r. 1848 ani prstem ve prospěch rakouských Slovanů, zato však pomohlo vojenskou mocí Habsburkům zdeptat maďarské povstání. Generace pozdější, to jest generace prvních Mladočechů, již se učí rozeznávat mezi ruským národem a carskou vládou, v letech polského povstání sympatizuje s národem utlačeným. Ale přes to zůstávají až do nejnovějších dob překvapující až případy Čechů, kteří neváhají hájit carské Rusko proti Evropě a zapřít tak svou evropskou bytost. Nejvýmluvnějším a nejnápadnějším toho příkladem je jeden z nejoblíbenějších českých básníků S v a t o p l u k Č e c h. Demokrat mladočeského ražení, záhy zaujatý významem sociální otázky, píše epickou báseň „Evropa“, pod dojmem pařížské komuny. Evropa jest tu jméno symbolické lodi, na níž vypuká smrtelný rozbroj, jenž loď zahubí. Nad tonoucí „Evropou“ vlaje zlověstný rudý prapor; náš kontinent tedy podle věštby básníkovy propadne sociální revoluci. Po letech píše Svatopluk Čech obdobnou báseň „Slavia“. Na této druhé symbolické lodi je všechno krásné a

slibné, typy Slovanů, jimiž je loď obsazena, vyřizují tu ve vzletných debatách své spory, a proti ruskému nihilistovi vkládá básník do úst Čecha slova nadšené víry v Rusko, jež silné a mocné překoná šťastně své vnitřní krize a bude vůdcem Slovanstva, zatím co se západem se loučí básník slovy hořkých výčitek, že neměl pro náš národ pochopení a spravedlnosti.

Takové iluze dovedl mít o Rusku český básník, který přec nepatřil ke konservativnímu, nýbrž naopak k levému křídlu národa; tak málo měl víry v Evropu a zato tak různově dovedl hledět na Rusko ještě v letech, kdy tam již car Alexandr II. zahynul pumou revolucionářů a kdy Alexandr III. se vrátil k prostředkům nejužšího absolutismu. Tento případ zasluhuje zvláštní pozornosti už proto, že citáty ze jmenovaných dvou básní, postaveny do světla dnešní skutečnosti, působí otřásající tragickou ironií. Stal se pravý opak toho, co básník věštil: Evropa i po své nejtěžší krizi nalézá v sobě síly konsolidace a právě nad Ruskem, tonoucím v bídě a hrůze, vznáší se rudý prapor sociální revoluce.

*

Teprve světová válka a její výsledky vytvořily novou a reálnější půdu pro naše slovanství. Je nuceno jednak počítat s novými realitami, to jest se samostatným státním životem všech západních a jižních Slovanů, zato však mu nezbyvá než vyloučiti ze všech plánů a dohadů pro nejbližší dobu Rusko. Na důležitosti, kterou přikládáme svým vztahům k národům, po krvi a jazyce nám příbuzným, to ovšem pranic nezmění a naše city k nim nebudou proto méně vřelé. Ba naopak, teprv nyní, když sami jsme svobodni a představujeme ve střední Evropě politickou moc, může dřívější náš kult slovanské myšlenky nést praktické ovoce. Válka a převraty nepokazily také nic na našich vztazích k jednotlivým slovanským národům (vyjma ovšem Rusko), naopak některé z nich zesílily nebo se zlepšily. Mnohem důvěrnější a politicky reálnější je náš poměr k Jihošlovanům, jak se jeví

úzkým přátelstvím těchto dvou států, a z našeho poměru k Polákům odpadl rozdílný názor na Rusko, jenž býval příčinou trpkosti a nedorozumění. Protože pak není jediného slovanského národa, s jehož zájmy by se naše zájmy křížily, zachováváme si starou pověst národa, jenž je nejlépe povolán, aby pěstil slovanskou vzájemnost a hleděl objektivně na spory mezi Slovany. K čemu se tvořily náběhy již po celé století a k čemu směřovaly sny našich buditelů, to se nyní stává skutkem: Praha je hlavním ohniskem slovanských studií, k ní tíhne a v ní se soustřeďuje více než kde jinde myšlení o slovanské pospolitosti a slovanských zájmech, ba ani daleké Rusko není tu nezastoupeno, neboť emigrace přivedla sem řadu vynikajících mužů ruské vědy a filosofie, kteří přímým stykem s českým duševním životem uskutečňují jeden z předních postulátů slovanské vzájemnosti: aby se představitelé jednotlivých národů slovanských co nejlépe sblížili k společné práci.

Toto všecko naše slovanství zůstává však jen určitě vymezeným oborem našich citů, politických a vědeckých vztahů, na náš celý duševní život nemá valného vlivu. Každý Čech miluje ostatní Slovany a rád dává tuto svoji lásku rozněcovat vzletnými slovy, při tom však celou svou duševní bytostí a vzděláním je úplným západníkem, slovanských jazyků nezná a ze slovanských literatur jen ruská působila na naši silným vlivem. Ale i tato vlna ruského literárního vlivu již u nás opadla jako v celé Evropě a nová reálnější půda, na níž dnes slovanská vzájemnost stojí, je ještě příliš mladá, než aby byla mohla vytvořit základy pro důvěrnější kulturní vzájemné styky. Co se dnes u nás čte z polské nebo jihoslovanské literatury, nebo co se zná z jiných umění těchto národů, jest až mizivě nepatrné proti nesmírné záplavě překladů a uměleckých vlivů ze západních a severních zemí. Nářky nad tím by byly marné, odpovídat to jen naší evropské orientaci a z toho plynoucímu poměru ke všemu východnějšímu. Čech miluje bratry Slovany, ale vzory pro kulturu, umění a technické pokroky hledá si na západě. Nehledě ani k tomu, že

vliv západní civilizace proniká dnes celou Evropou daleko mocněji než dříve; odtud přicházejí stále ještě módy a vzory životních zvyků, vynálezy a technické vymoženosti, ale i předpisy literárních zálib a vkusu. Nejlákavější četbou zůstává stále román francouzský a anglický, ve výrobě filmu vládne diktát Ameriky, tyto věci tvoří ducha doby a mentalitu průměrného Evropana — co proti tomuto celému moři podnětů a dojmů, jež se na nás valí ze západu, může postavit kulturu spřízněných nám slovanských národů? Do toho pojmu západní civilizace třeba ovšem zahrnout i Německo a vskutku jako v dávných dobách je ono i dnes z největší části prostředníkem mezi námi a Evropou, jenže se to nerado u nás přiznává. Je to něco podobného jako s naším poměrem k jiným Slovanům, jenže obráceně. K bratřím Slovanům se nadšeně hlásíme, ale nemá to vlivu na náš denní život. Styky s německou sférou naopak naplňují náš denní život, jenže se neradi zjevně k tomu hlásíme.

Leží to tedy už v povaze našeho poměru k Slovanstvu a je to výsledkem celého našeho položení v Evropě, že naše slovanství si zachovává svůj ráz ideologie, povznášející sice pro nás a srdečně cítěné, ale v podstatě přece jen nevykročující z mezí krásné theorie. Zrodilo se z tísně národa, příliš vysunutého na západ a odtrženého od mateřského kmene, z jeho úzkosti, že bude poněmčen, ale této tísně a úzkosti již není, čímž odpadá nejhlubší vášnivý motiv, abychom obrátili svůj pohled k východu s nadějí v spásu. Nejde nám už o bytí a nebytí, ale ovšem i každý nejstřízlivější náš politik uzná, že ve slovanských národech, to jest dnes státech, máme nejprirozenější spojence. Abychom však hledali oporu jen a jen ve slovanství a podřizovali tomu celou svoji kulturní bytost i obsah svého vzdělání, tomu brání dvě nové závažné okolnosti, jež vytvořil výsledek světové války. Předně: zmizelo pro nás nebezpečí germanisace. A za druhé: Němec přestal nám být jediným zprostředkovatelem evropského ducha, našli jsme si k západu své vlastní cesty a jsme s ním v přímých a velmi živých stycích. Nežijeme

už proto s pocity opuštěnosti a nepotřebujeme volat po slovanské pomoci jako ten, jenž je nucen stále chvět se o svou existenci.

Základní pocity pro vývoj češství byly tedy, jak jsme viděli: obava z německé převahy; touha po Evropě, ale zároveň nedůvěra k ní, ježto nám bylo její kulturní dary přijímati z německých rukou; z toho všeho pak obracení se k Slovanstvu, toužebný pohled na východ. Ani jedna z těchto tří věcí nezůstává v tom stavu, v jakém ji viděli naši buditelé. Veliká krise Evropy, stále ještě těžká a nerozřešená, jakož i uvedené právě nové okolnosti národního našeho života vytvářejí pro něj novou podlohu. Zápas s němečtím je v hlavních rysech dobojován k našemu prospěchu. Jsme dokonalejší Západoevropany, není už na nás jen abychom přijímali dary Evropy, ale máme, čím bychom sami přispívali k jejímu společnému kulturnímu dílu. Slovanstvo není dosud tak mohutným celkem, jak bychom si přáli pro zabezpečení své budoucnosti. Rusko je z Evropy vyřazeno, starý panslavism je mrtev, své vztahy k Slovanstvu jsme nuceni navazovat na zcela nové půdě. Není však mrtvá myšlenka slovanské plemenné, jazykové a tím i kulturní příbuznosti; tato myšlenka nás odškodňuje za pocit malosti našeho národa a podkládá vědomí češství jistou touhou veliké šířky a expanse. Pro jiné národy jest jediným nadnárodním pojmem, k němuž mohou směřovat, evropanství. My máme takové pojmy dva a oba staví veliké cíle našemu národnímu snažení: jsme dokonalí Evropané a při tom Slované.

VII.

EVROPANSTVÍ.

Někdo může být dokonalým Evropanem, ale jen ve skutečnosti, nikoli ve svém vědomí; to jest těžiti plně z plodů evropské kultury, ale nedbati toho, že vyrostly z všeobecné půdy evropské, nýbrž považovati je za dílo vlastního národa. Na rozdíl od toho nazýváme evropanstvím *j a s n é v ě d o m í* příslušnosti nejen k národu, ale nad to i k společnému kulturnímu a morálnímu celku, ježž oproti jiným dílům světa představuje Evropa, třebaž že se pojem této duševní a kulturní solidarity nekryl vždy právě se zeměpisným pojmem Evropy.

Takovéto vědomé evropanství nejeví se v minulosti jako věc hotová nebo dokonce samozřejmá. Náběhy k němu projevují se sice již dávno, ale pod jinou podobou a také jiným jménem; k plně šíři a životní plnosti dospívá vlastně teprv nyní, před našima očima. Bylo by tu třeba opakovat mnohé z toho, co v předchozích kapitolách bylo řečeno. Lidé antiky na příklad že nemohli míti tohoto evropského vědomí, protože Evropa se jim jevila méně kulturnější než Asie, a splývala pro ně v představu barbarských a sychravých končin na severu. Prvým projevem společných duchových a morálních, t. j. náboženských zájmů Evropy že byly křížácké výpravy a trvalým vtělením tohoto jednotného náboženského ducha a kodexu mravního že byla církev katolická; evropanství tedy ve skutečnosti trvalo po celý středověk, ale pod jinou formou a jiným jménem. Reformace rozvrátila tuto jednotu a vývoj vzdělanosti směrem od Středozeří k Paříži a

Londýnu způsobil diferenciaci kulturních typů a vyvolal u vůdčích národů pohrdavé shlížení na sousedy, nedůtklivé předsudky a snahu uzavřít se pyšně do své vlastní sféry. Florentiňan z 15. století, Říman a Benátčan ze 16. a Francouz ze 17. století jsou vrcholy evropského vzdělání pro svou dobu, Evropa v nich tedy dospívá k svému nejlepšímu výkvětu, ale oni se sami k Evropě nehlásí, protože necítí potřebu solidarity s národy, které považují za zatemnělé a méně vzdělané.

Jak však v těchto národech pocit evropského společenství se vyvíjel, o tom svědčí návrh našeho krále Jiřího na vše-evropský parlament k vyřizování sporu mezi národy, s francouzským králem v čele, a svědčí o tom též idea evropského imperia vedle moci papežské, která se udržuje ve střední Evropě císařským titulem svatě římské říše německého jazyka. Z třicetileté války vyšla myšlenka náboženské tolerance, katolická víra přestává být nutným znakem Evropana, duch kultury láme vůbec pouta církevního náboženství, novým jeho heslem stává se rozum, věda, osvěta a lidé je vyznávající cítí se spoutáni společným zájmem přes hranice zemí a jazyků. Vedle dřívější mezinárodnosti církevní vzniká nová mezinárodnost filosofická a osvícenská. Jedním z jejích prvních a nejslavnějších vtělení je náš Komenský, jeden z prvních velikých Evropanů novější doby, jak svými snahami tak i svým bludným osudem, jenž jej nutí nosit pochodeň výchovy k vyššímu lidství od národa k národu. A tak v době, kdy žil on, Descartes, Spinoza, Pascal a Leibniz, vzniká to, co nazývali „republikou duchů“, to jest evropanství ve smyslu čistě vzdělanostním a filosofickým, solidarita osvícených duchů celé Evropy proti starým fanatismům a barbarské zatemnělosti. Národové v té době se znají, díky knihtisku, navzájem už na tolik, že se v nich počíná šířit to, co bychom nazvali evropským obzorem, čehož prvním výrazem není ani tak literatura, jako spíše noviny. V té době už zaplavuje celý kontinent francouzská kultura či spíše francouzská móda a řeč, ale i to je jen nová

podoba, kterou na sebe bere vyvíjející se pocit evropské spolitosti. Z části to platí, zejména pokud jde o hudbu a výtvarná umění, o vlivu italském. Nelze si až do konce 18. století představit kulturního Evropana, jehož mrav a vkus by neměl něco z francouzského nebo italského nátěru. Není to ještě evropanství na širokých základech, nýbrž jen vliv kulturní supremacie těchto dvou románských národů. Ale pocit, že tento ráz vzdělání odlišuje bílého evropského člověka od jiných ras a vyvyšuje jej nad nevzdělaný lid vlastního národa, je už tehdy všeobecný od Španělska až do Petrohradu. Ne už křesťanství, ale vzdělání je to, co spojuje navzájem Evropany.

V tomto duchu pojímala i francouzská revoluce své evropské poslání. Vytýčila si poslání vlastně světové, všelidské, ve skutečnosti však byla nucena omezit je na Evropu a s plným vědomím se honosila tím, že je předvojem jejího pokroku. Ve skutečnosti však nedospěla, pokud šlo o evropanství, přes jisté doktriny a abstrakce; hlásala osvobození národům, jichž blíže neznala a o jejichž ducha a kulturu se nezajímala; na konec by byla všem vtiskla pečeť francouzského ducha a centralismu, jak se to nejlíp ukázalo na různých státech, jež založil Napoleon. Jemu byla Evropa dějištěm pro rozmachy jeho vůle a císařských plánů, první z evropských válečníků změřil celou její dálku od Španěl až do Moskvy, ba měl chvíle, kdy se jeho světovládným snům zdála ještě malá. Tím, že tak krvavě zryl půdu celého našeho dílu světa, přispěl, ovšem nepřímo, značně k tomu, že evropští národové, ať již stáli vedle sebe jako spojenci či proti sobě jako nepřátelé, byli nuceni uvažovat více než kdy dříve o všem tom, co je dělí i co je spojuje. Především však nadhodil Napoleon možnost evropského imperia, státního útvaru nadnárodního, ale ovšem s hegemonií francouzskou, nikoliv jako syntesu všech evropských sil národních i kulturních a proto také myšlenka tato mohla tak náhle padnout, jakmile byla poražena na bojištích. Nebyli pro ni získáni národové, jakož vůbec se jich v oněch osudových dobách neptal a o je-

jich psychu a kulturu se nezajímal nikdo z těch všech, kdož po pádu Napoleonově se seskupili k vládě nad Evropou. Byli to státníci staré školy, jichž evropanství se jevilo tím, že při jednání užívali jako společného jazyka francouzštiny, kteří všichni vyšli ze stejné školy diplomatického intrikánství a tvořili jakousi internacionální všeevropskou kastu nad hlavami národů, jimž nedůvěřovali a jichž citových hnutí se báli.

Touto cestou by se nebylo dospělo k plnému vědomí evropanství a dokonce ne k tomu, co je tu hlavní: k plnému jeho kulturnímu obsahu jakožto souboru a syntese všech národních kultur. Všecko politické sjednocování pomocí diplomacie a válek bylo by se ukázalo předčasné a marné, pokud se národové navzájem neznali, o sebe nezajímali a pokud vše, co nemluvilo francouzsky nebo anglicky, představovalo jen Evropu druhého a třetího řádu. Bylo třeba, aby všichni tito národové vstoupili sami na scénu dějin, a to dříve svým duchem a kulturou než politickou mocí, tak aby si zjednali v evropské aréně své místo a svůj hlas i aby na konec z těchto různě znějících hlasů vzešly ty bohaté a složité akordy, jimiž dnes zvučí kultura Evropy.

*

První podněty k tomu dávají Němci a po nich celá střední Evropa. Jako když se zatopená pevnina vynořuje znovu nad povrch a zvedá se k slunci, tak hlásí se koncem 18. století Německo svými básníky a mysliteli o spoluvůdcovství v evropské kultuře. Vedle přebohaté tvorby básnické a filosofické vnáší do ní něco ještě zcela nového: dychtivou snahu poznání, zvědavost po kulturách jiných národů. Pro Němce — jak dříve již bylo šíře vylíčeno — není Evropa žijoucí jejich kulturní skutečností jako je Francouzům, jejich místo je skromnější, proto toho, co jim chybí v realitě, hledí dosáhnout tímto rozpětím vnímavosti a chápavosti. Evropa je pro ně ideou, již třeba uskutečnit duchovním úsilím, to jest studiem nejrozličnějších kultur a převodem jejich děl. Výchozí diskem této snahy je názor Herdera a romantiků na kulturní

bytost jiných národů a na projevy jejich lidové duše. Estetikům, kulturním historikům a filologům německé romantické školy přísluší zásluha, že první v Evropě počali známovat jeden veliký národ s duchovními výtvoři nejen jiného národa, ale bezmála všech evropských národů. Až dosud zajímali se Angličané jen o francouzskou literaturu a snad trochu o italskou, Francouzové trochu o anglickou a španělskou, nebylo však příkladu, aby do jedné země evropské vproudilo za jedinou literární generaci tolik cizích vlivů, jako se stalo v Německu před r. 1800. To byli první literární Evropané, tito němečtí básníci a universitní profesori, současníci Goethovi, kteří ač odchováni francouzským vkusem pozvedli pak proti němu vysoko Shakespeara, ale dovedli se při tom dát uchvátit Calderonem, psali novely po vzorech italských a španělských, teskně blouznili s Ossianem, první ze západních lidí dovedli ocenit i bohatýrskou epiku slovan-skou a jimž ani toto evropanství nestačilo, takže v druhé generaci již překládali básníky orientální a čínské. Z jejich ideje o Evropě jako kulturním celku zrodil se jejich kult Shakespeara: potřebující velikého dramatika, jenž by uskutečňoval jejich theorie o dramatické poesii a vysoko trůnil nad rozdíly národů a jazyků, našli jej v pozapomenutém anglickém básníku z dob Alžbětiných, vynesli ho do daleko větší výše než v jaké ho viděla sama jeho vlast a vtiskli mu pečeť básníka všelidského, což jest za tehdejších okolností: všeevropského.

V tomto duchu vyvíjí se i hlavní duševní representant Německa do let svého slavného stáří. Vyšed z romantiky a kultu staroněmeckví, dospěv školou antiky k uměleckému vyjasnění, neutkvěl Goethe při svém klasicistickém ideálu, ale projevuje tuto svou typicky německou vnímavost celou svou moudrou duševní životosprávou, v níž tvorba se střídá neustále s usilovným a všestranným studiem. Zajímá se o všechny literatury světa, razí slovo „Weltliteratur“ a dospívá dokonce k pojmu m o d e r n í h o b á s n í k a, jenž nenáleží jen jednomu národu, ale vyslovuje touhy a bolesti lidstva, a spa-

třuje jeho uskutečnění v lordu Byronovi. Zachycuje tak něco ještě před svým odchodem z dojmů, jimiž na celou Evropu a to ještě v plném varu svého života působil anglický básník světobolu, kterýmižto slovy již je také naznačen důležitý pokrok v literárně psychologickém sjednocování Evropy: básníku jednoho národa podařilo se tu, zajisté že ponejprv v dějinách Evropy, okouzlit svým zjevem celý kontinent, rozestříť po něm určitou náladu a dát po ní rozezvučet ohlasům svého básnění. Tyto ohlasy se neozývají už jen v nejvlastnější oblasti evropské kultury, nýbrž i ze slovanského východu, od velikánů polské poesie, našeho Máchy, až po ruská statkářská sídla, kde žijí Puškinovy modely k Tataně a až po Lermontovův Kavkaz. Ale stará distance mezi nejzápadnějším kulturním typem a ostatní Evropou stále ještě trvá: Anglie dává s pyšným gestem Evropě tohoto svého básníka, ale proto se o Evropu více než dříve nezajímá. Evropa pak vnáší do svého kultu Byrona jistý rys snobismu: je jí zajímavější, než kdyby byl básníkem jiného národa, je to přece Angličan a k tomu ještě lord!

Za to však Francie neodolává vlivu tohoto postupujícího evropského duševního společenství. Její klasicismus je sice vyčerpán a pro svou ztrnulost, vyčerpanost a národní výlučnost přestal dávno již být módním vzorem pro Evropu. Škola romantická, s Viktorem Hugem v čele, má již širší rozhled, naslouchá ochotně příbuzným hlasům z jiných literatur, ani německou nevyjímaje, a rozšiřuje značně francouzský literární obzor. Jenže ovšem, týče se to právě jen kruhů literárních, průměrného typu francouzského vzdělání to mnoho nemění a nepřestane to narážet na odpor literárních konservativců, kteří proti tomu budou stále stavět slavnou klasickou tradici a prohlašovat romantismus za omyl a hřích proti pravému francouzskému duchu.

Ve vývoji k duševnímu evropanství přísluší proto i nadále hlavní úkol Německu. Již v polovici století může platit vzdělanec německého typu za onoho Evropana, který ví nejvíce o svém rodném díle světa, nejvíce těží z různých jeho

kultur a má největší smysl pro Evropu jako kulturní celek. Stará distance mezi západem a ostatní Evropou zůstává, Angličan se pyšně vůbec odvrací od Evropy k svému světovému poslání, Francouz, třeba jeho vzdělání je obohaceno o nové prvky z ostatní Evropy, nevystupuje ze své navyklé hrdé výlučnosti, nezná cizích jazyků a zeměpisu, nečte než knihy ve svém jazyce a více než v knihách miluje kulturu v životě, v nejjemnějším vkusu, v salonních hovorech, v kultu ženy a erotiky. Paříž nejen že zůstává, čím byla již od let Ludvíka XIV., hlavním městem životní kultury evropské, snem přepychu, ducha a rozkoše pro ostatní Evropu, ale tento svůj význam ještě umělecky prohlubuje a sociálně šíří, neboť žít v této skvělé a elegantní kultuře není už jen privilejem šlechty, ale nositelem jejím stává se vždy více buržoasie. Jenže se stejnou měrou nešíří kulturní obzor francouzského vzdělanstva, stále ještě žije ono v přesvědčení, Evropa to že je Francie a že netřeba Francouzovi, aby se zmocňoval Evropy poznáním, chápáním, studiem, když přece ji nosí v sobě a svým duchem a vkusem ji uskutečňuje a reprezentuje tak, že se mu v tom žádný jiný národ nevyrovná.

Němec z devatenáctého století uznává stále ještě supremacii Francouze po těchto stránkách, nikdy by se mu nechtěl rovnat v této zjemnělosti životních forem a půvabu ducha, pro něho jakož i pro všechny národy střední a východní Evropy má všechno francouzské svědný lesk a všechno, co se děje, mluví a žije v Paříži, je proň obklopeno zvláštním elegantním nimbem.¹ Pravý román je francouzský román, pravé divadlo je francouzské divadlo, pravý salon je pařížský salon. Ale takovýto německý vzdělanec (anebo z jiného národa, ale německým vzdělanostním typem odchovaný), zatím co uznává tuto nadvládu francouzského ducha a vkusu, není dost ještě proniklý poznáním, že byt' nedovedl tak duchaplně mluvit, jak podle jeho domnění mluví Francouzové, a byt' jeho

¹ Karakterisuje to vtip Heinricha Heineho: Považte, i kominici mluví v Paříži francouzsky!

žena se neumí tak vkusně oblékat jako Pařížanky, že jeho vzdělání je daleko bohatší a evropský jeho obzor daleko širší, než je tomu u průměrného francouzského inteligenta. Neboť takovýto německý vzdělanec z poloviny devatenáctého století je odchován klasiky svého národa, čímž je řečeno, že duševně prožil něco z antiky i romantismu, zná Shakespeara, má své touhy po Itálii a ideální o ní pojmy a iluze, více než průměrní vzdělanci západu je dotčen vlivy metafysiky, neboť může největší evropské genie spekulace číst ve své mateřštině, čte nejen francouzské romány, ale miluje i Waltra Scotta a Dickense, a co nadto a co jeho umělecké kultuře dodává živlu zvláště vniterného, hlubokého a kouzelného, jenž v životě typického Francouze a Angličana takového významu, toť jeho účast na vývoji hudby, klasické i moderní. Je nadšeným posluchačem Mozarta, Beethovena a všech dalších mistrů, na konec pak nalézá ve Wagnerově hudbě podnět pro romantické blouznění a v jeho Bayreutě splnění snu o svatostánku národního umění, svým významem podobného tragické scéně řecké. Zatím ho poučili nesčíslní profesori estetiky a literatury o vývoji kultury ve všech nejdůležitějších kulturních národech a bohaté tyto vědomosti skládají v hlavě Němce obraz o evropské kultuře jakožto souboru všech těchto národních kultur a literatur, jen ovšem živel slovanský je v tomto obraze slabě zastoupen. Ale je to nejširší kulturní obzor, s jakým který Evropan mezi rokem 1850 a 1890 chodí po světě; evropanství není už prázdný pojem, tento typ německého vzdělání počíná mu dodávat bohatého obsahu. Protože však všude, kde mluvíme o německém typu, jsme nuceni řaditi k němu vzdělanostní typ severský a zejména střeoevropský, jak se vyvinul zvláště v rámci habsburské říše, můžeme říci, že vzdělanci v Kodani a Stockholmu, Praze, Pešti a Varšavě nosili v hlavě podobný asi obraz kulturní Evropy, daný už tím, že nehleděli na ni se zorného úhlu západního, nýbrž ze středních končin naší pevniny a že tedy podobně jako Němci měli svůj zájem na tom, aby se vedle pyšných národů západu uplatnili

svou národní kulturou. Z nich všech byli německým vzdělancům nejpodobnější asi vzdělanci čeští, jednak pro polohu svého národa, ale i proto, že neměli ještě vyšších škol než německých. I svými životními a sociálními podmínkami byli nejbližšími německé sféře, k čemuž dokonce ještě přistupuje ta okolnost, že prožívají z nejdůvěrnější blízkosti vývoj německé hudby a proti Wagnerovi mohou postavit Smetanu.

V druhé polovině devatenáctého století býti kulturním Evropanem neznámá již opičiti se jen po Paříži. Vyžaduje to již širšího obzoru, do něhož vedle románských zemí a Anglie je pojato i Německo, a přibývá v té době již lidí, kteří se cítí duchem doma ve všech těchto vůdcích zemích kultury a vyvozují z toho závěry pro nutnost jisté v š e e v r o p s k é solidarity. Anglie v té době je již zaměstnána příliš otázkami své koloniální říše a Francie dokonce poražena Německem; vliv střední Evropy projevuje se proto vždy silněji jak v politice tak i v kultuře. Nová německá říše doplňuje kulturní sílu Německa mocí politickou a rozmachem hospodářským, čímž se rychle vytváří nový typ Němce: není to už skromný snilek, ale sebevědomý syn moderní doby, jenž zdůrazňuje svou moc a svými výkony snaží se předstihnout západní národy, svou energii nevyčerpává již v knihách a filosofických soustavách, ale výtěžků své důkladné a přesné vědy dovede prakticky využít pro rozvoj svého průmyslu a obchodu. Vzdělání jeho nabývá proto rázu praktičtějšího, ale ve svých duchovních základech se mnoho nemění; třebaž že už není německá kultura tak prosycena romantikou a otvírá se vlivům moderního realismu, přece jen zůstává věrna oné tradici široké chápavosti vůči celé Evropě, onoho kulturního universalismu, jejímž východiskem je kult Goetha a jeho doby.

Zbohatnutí Německa má také za následek, že tato země, již jsme dříve charakterisovali jako zemi šosáckých maloměstáků a chudých inteligentů, osvojuje si smysl pro umění života a vyšší formy požitku. Kultura životní, na rozdíl od kultury knižní, proniká sem ze západu a to zejména

do zbohatlé buržoasie; nemá tu arcif staré tradice, působí často dojmem parvenyjství, za to však nalézá v těchto vrstvách a zejména v kruzích studované inteligence širší a obsáhlejší vzdělání i vážnější smysl umělecký, než je tomu v elegantní společnosti francouzské a anglické. Zejména hudba a divadlo mají v Německu obecnost, ochotné podporovat každou novou průbojnou snahu — zatím co v Paříži divadelní scéna propadá ztrnulé konvenčnosti a Anglie, vlast Shakespearova, k veliké reprezentativní scéně vůbec nedospívá. Němcům však nahrazuje divadlo operní budova a koncertní sál salon, jsou to jejich ohniska umělecké, ale zároveň společenské kultury, demokratičtější a vážnější uměleckým duchem proniknuté než staré formy aristokratického a elegantního života na západě.

To všecko však má své analogie u menších středoevropských národů; ti se snaží osvobodit se od německé kulturní nadvlády, ale i v této snaze přejímají od Němců typické jejich útvary a instituce kulturní, jak to na př. na analogii našeho Národního divadla k německým dvorním operám a Bayreuthu bylo už dříve ukázáno. Vůbec lze říci, že pokrokům kulturního evropanství slouží v této době daleko více divadlo a hudba než kniha. Není ještě zvykem překládat kde který román hned do mnoha jazyků, ale divadla žijí už z repertoaru čistě kosmopolitického, zejména francouzští autoři jsou si vědomi, že píšou pro celou Evropu, pařížské cizoložné drama a společenská komedie s pikantní erotikou a duchaplným dialogem má všude své vděčné obecnost. Ještě bezprostředněji působí umění, jemuž nepřekáží různost jazyků, totiž hudba; zejména co vytvořili dva vůdčí její národové, Italové a Němci, je uznáváno jako společný drahoceňný kulturní statek Evropy. A tak již na sklonku století je utkána hustá síť společných duchovních zájmů mezi národy našeho kontinentu, nemluvě ani o jejich vzájemném sblížení na půdě vědy a techniky. Vedle mezinárodní elegantní společnosti, která nabývá po celé Evropě stejného rázu a jejíž vzpruhou je solidarita v požitku a kastovních

předsudcích, vzniká po všech zemích silná vrstva evropanství kulturního, představující solidaritu vzdělání a nejvyšších cílů lidství, takže když v letech osmdesátých pronesl Nietzsche svůj výrok „my dobří Evropané“, stal se ihned okřídleným slovem — tak odpovídal tomu, co leželo ve vzduchu a volalo po výrazu, projevu a činu.

*

V těchž letech vyvíjí se, a to přímo milovými kroky, naše české kulturní evropanství. Nalézalo mocnou vzpruhu v potřebě národa, vymaniti se z nadvlády němčiny a německého vlivu a bylo posilou snahy o politické osamostatnění. Ještě do konce let šedesátých nelíšili se naši buditelé a duševní vůdcové od typu německých vzdělanců, v Pařížském je něco ze stylu Goethovy doby, Mácha píše dříve německé verše než české, ale podklad Nerudova vzdělání je už širší než německý, Bedřich Smetana podjímá se velkého tvůrčího úkolu vytvořit českou národní operu, ale ve svém soukromém životě přece si raději dopisuje německy než mateřštinou. V letech šedesátých projevují se už zjevně sympatie s Francií, ale žádný zjev francouzské kultury nepůsobí u nás ještě mocnějším dojmem. Až tu pojednou hned po roce 1870, téměř bez přípravy a přechodu, z pouhé milosti osudu, dostává se nám velikého básníka a zároveň kulturního zprostředkovatele, jenž samojediný vykonává pro naše sblížení s románskou Evropou více než kdy před tím učinily celé generace. Jest to ovšem Jaroslav Vrchlický, nejen první veliký Evropan náš, ale vůbec jeden z nejobsáhlejších a nejbohatších básnických duchů, kteří v té době na naší pevnině usilovali o sblížení a vzájemné kulturní prolnutí jejich národů.

Vyšed ze škol již českých a snad také svou příměsí židovské krve předurčen k takovému nadnárodnímu poslání, jiskrou geniální intuice proniká rázem, jinoch sotva dvacetiletý, do samého varu moderní francouzské básnické tvorby a zároveň stane v uctivém vzývání před největším básníkem

Italie. Dante a Victor Hugo se svou družinou, to jsou božstva, na jejichž záři rozžehuje oheň své inspirace a zároveň východiska pro jeho veliký životní úkol, otevřít okna do velkého evropského světa národu, jenž byl až dosud zaklet do německé kulturní oblasti. Od těchto velikých zjevů dvou hlavních literatur románských povede jej tento úkol dále, celé antologie z poesie francouzské a vlašské budou následovat, ale nejen to, toto studium a překladatelství bude pro něho nevyčerpatelným zřídlem vznětů pro vlastní básnění, tímto důvěrným stykem s cizími básnickými duchy cvičí a měří svou vlastní sílu a širý evropský obzor, jenž se tak před ním otvírá, nese i jeho vlastní produkci k výšinám takového evropského a světového rozhledu, jaký se dosud ještě neotevřel žádným českým očím. To, co na něho nejmocněji působilo z poesie Hugovy, idea „legendy lidstva“, je thematem celé řady jeho knih; celé drama lidských dějin od prvých dnů stvoření a biblických mythů vznáší se před ním ve velkolepých vidinách a zasypává jej nepřehledným množstvím variací, obrazů a scén. Čeho se básnická mysl česká dosud nebyla dotknula, zvučí tu nejskvělejším veršem, výjevy z antiky a nordické balady, indické legendy a obrazy z renaissance, celé kulturní dějiny Evropy poznává tu český čtenář v živé barvitosti a poetickém okouzlení dříve než byl o nich poučen slovem vědeckých historiků. Nejen že se tu před ním šíří celý svět minulé Evropy jako pohnuté a barvitě divadlo, ale za těmito „zlomky epeje“ všude stojí duch básníka, jenž vysoko povznesen nad svůj malý vlastní národ soudí bludy celého lidstva, tu se teskně ohlíží po ztraceném ráji starořeckého života, jindy zpívá vítězné hymny moderního Evropana, jenž duchem přemohl síly přírody a vzlétá jím do tajů vesmíru,* tu zas se s úzkostnou otázkou zastavuje před sfin-

* Jsem fenix báje, Herkul budoucnosti,
prach mohyl i prach hvězd mně jednou látkou;
vše zladím v souzvuk a vše v píseň sladkou,
až zatřesou se plesem mrtvých kosti.

gou evropského zítřka,* vyzpívává v Hymně Lazarově osud i naděje moderního evropského otroka, zná již tedy tehdy, v letech osmdesátých, celou hrozivou tíhu sociální otázky a vidí na obzoru Evropy děsivé mraky nesplněných slibů, krvavých převratů a válek. Ale jeho Lazar v epilogu zpívá: má duše vzplane veliká a čistá se silou Herakla a láskou Krista. Tak těká myšlenka básníková jako bloudící pták mezi antikou, křesťanstvím a moderními sny sociálními; objímajíc tak celou rozlohu evropského osudu a posuzujíc jej s takové výše rozhledu, k jakému té doby dospělo jen pramálo básníků i v největších národech.

Velikým Evropanem sluší být zván Vrchlický nejen proto tedy, že nám oživuje svou básnickou silou děje a postavy z celé Evropy, ale že o Evropě přemýšlí jako o celku, že obzírá její osudy a mučí se problémy jejího příští. Říká ovšem raději „lidstvo“, ale co tímto slovem ve svých letech kdy civilizace počínala teprv pronikat za moře, mohl mínit jiného než náš díl světa? A co zatím jeho vlastní národ, malý, politicky malomocný, ze zakletí v německé sféře jen těžce se probírající? Ač povznesen nad úzký maloměstský obzor svých krajanů, cítí Vrchlický přec stále společnou s nimi pod nohama půdy a jak vážně pocituje jejich duševní potřeby a nedostatky, vidět z toho, jakou na sebe uvaluje robotu, odhodlává-li se vedle své neslýchaně plodné vlastní produkce k neustálé práci překladatelské jen proto, aby toho či onoho básníka mohl čísti česky. A oni, průměrní čeští vzdělanci a čtenáři těch let? Hledí naň oslněni a hrdí na to, že máme takového básníka, ale trochu nedůvěřivě, neboť právě ze všech stránek jeho tvorby jest tento jeho světový a evropský obzor ona, kde ho mohou nejméně sledovat. Těch cizích slov, těch

* Čím bys mohl býti, ztracený věku
veliký a silný, dítě revoluce,
deptal's modly v prach, meč bleskný nesa v ruce,
pro vše rány lidské chystal's balsám léku,
čím to, syn tvůj zase ve okovech ruce,
že se v světě shání marně po člověku?

postav z bájí a dějin vzdálených národů, těch pojmů o básnících, umělcích a kulturních epochách, s nimiž si Čech v maloměstském svém prostředí nemohl hned vědět rady! Přivalilo se to příliš náhle, tento zlatý déšť poetických představ a evropských perspektiv, byl to vlastně jakýs luxus pro náš malý národ v té době mít básníka s tak velkolepým obzorem. Tyto zlomky epeje, fresky a gobeliny, stránky z brevíře moderního člověka měly být vlastně básněny v nějakém velkém centru Evropy a nikoliv v Praze, zaměstnané bojem za nejzákladnější práva národa a jeho jazyka, v Praze, která tehdy sotva dosáhla české university a otvírala Národní divadlo!

Ale ovšem, básník tak široce evropsky založený nebyl by se v oněch letech stal populárním v žádném národě, tak hluboko ještě nepronikl nikde kulturní kosmopolitism. Zato do vrstev českých vzdělanců zasáhlo dílo Vrchlického velmi hluboce a přímo epochálně; uskutečňovalť pro ně nejen pojem velkého skvělého básníka, ale otvíral jim současně výhledy do celých světů kultury, jež jim byly z důvodů politických sympatičtější než sféra německá. Zejména francouzská poesie toho století, v přetlumočení Vrchlického, počíná opojovat českou mysl; stopa, již tu vyryl Vrchlický, nikdy již nezaroste a vytvoří jakous tradici, na niž bude pak již navazovat každá nová literární mládež, ale která bude důležitým tmelem i oněch netušených příštích svazků, jež nás tak úzce spojí s Francií. Ale i tam, kde se Vrchlický co nejdůvěrněji přibližuje k duchu Francie, brání mu cosi vystihnouti jej až ke dnu; co jej v básnění francouzském nejvíce vábí a svádí k následování, toť jeho stránka rhetorická, jeho technika skvělého verše, tím také si podmaňuje nejvíce každého českého čtenáře, kdežto k daleko osobitějším projevům francouzského ducha, jak se jeví v dílech mistrů prosy, psychologů, moralistů a romancierů, ještě Vrchlický ani jeho celá generace nedospějí.

Nelze ani zamlčet, že v celkovém postoji našeho básníka k Francii a Evropě vůbec, i tam tedy, kde nás chce vyprostit

z duševního poddanství Němcům, zůstává něco ze zorného úhlu německého, německých metod a německého poměru básníka k životu. Už ten nesmírně široký rozmach ducha, jímž básník ze středu Evropy obzírá celý veliký svět kolkolem, jeho chápařost vůči všemu cizímu, jeho zvědavost a smysl pro studium, jež jde ruku v ruce s jeho vlastní tvorbou — není-liž v tom všem něco goethovského? A co jest v životě jeho údělem a čím odměňuje národ jeho obrovskou práci? Stolicí universitní. Největší náš básník je současně profesorem literatury, žije v knihách, básní prostřed své knihovny, i ačkoli nežije asketicky, nedostává se přec do velkého světa, z Francie nezná víc než kterýkoli turista a celé ty velké kulturní světy, po nichž těká svým obdivem a touhou, zůstávají toliko světy imaginace a když přijde do Paříže, netroufá si ani navštívit své milované a obdivované mistry, ačkoli se jim blíží básnickou silou a dokonce je převyšuje věděním, zachováváje skromný postoj střeoevropského vzdělance vůči pyšným představitelům západní kultury.

Tato generace nám dala druhého dokonalého Evropana, Julia Zeyera. I u něho vysvětluje asi židovský původ sklon ke kosmopolitismu, i on těká po kulturách celého světa, ne však se zájmem poznávacím, studijním, nýbrž aby se kochal v jejich atmosférách, vůních a dával se inspirovat k vlastní básnické tvorbě. Ke všemu německému projevuje přímý odpor a staví-li proti tomu kulturní svět románský, není to pro něho svět knih a literatur, ale je to osobní vzpomínka na věci viděné a prožité. Neboť tento Evropan opravdu různými zeměmi Evropy prochází a zná nejen jejich hlavní města, ale i zákoutí a památky jejich minulosti. Necestuje ovšem jako člen požitkářské elegantní kasty, ani neprolétá běžně cizí země jako moderní turista; skromný poutník, zanícený stále elegicky a melancholicky, hledá pod současným životním povrchem Evropy Evropu minulou, zašlou, zanechávající za sebou tesknou zář vzpomínky nebo legendární slávy. Dává se inspirovat italskými chrámy stejně jako epeje o Rolandovi, irskými legendami jako nordickými mythy, je doma ve Fran-

cii právě tak jako ve Španělsku nebo v Itálii, v kteréžto poslední zemi nehledá stopy antiky, nýbrž Itálii romantického středověku. V Plojharovi dal nám římský román nepopíratelně výrazného místního koloritu, první moderní román z centra cizího evropského národa, českým pérem psaný, román kosmopolity, a při tom přece jen ryze český, komponovaný na téma české národní tragiky. Celkem však zůstává Zeyer, jak často byl nazýván, posledním melancholickým rytířem staré evropské romantiky a tato romantická nostalgie je to, co mu jednotlivé kultury evropské spojuje v jediný svět kouzelných postav a dějů, do něhož mísí konečně i motivy neevropské, orientální, čínské a japonské, daleko méně ho zajímá současný stav Evropy, její bolesti a naděje. Tento způsob jeho evropanství je proto pro českou tehdejší literaturu, právě tak jako případ Vrchlického, jakýsi nenadálý luxus. Zeyer také nemá oné programovosti Vrchlického, jenž se snažil svou prací české čtenářstvo k evropanství vychovat, nýbrž předkládá ovoce své básnické síly, pod cizím nebem uzrálé, českým lidem s pyšným nárokem aristokratického umělce, s předpokladem že znalost všech těchto cizích zemí a poetických rájů má býti jemu, prostému českému člověku, jenž nepoznal než malá města své vlasti a nezná z cizích jazyků než němčinu, něčím samozřejmým.

Je pochopitelné, že tento nárok naráží na nepochopení a odpor. Byl by směl přijít v těch letech k francouzskému nebo anglickému čtenáři z maloměstských vrstev básník tak okázale zamilovaný do látek mu cizích a dalekých? Ale proč směl přijít k českému čtenáři? Protože u něho mohl předpokládat dobré vzdělání zeměpisné a historické, znalost cizích zemí a zájem o ně — to jest výchovu podle německého vzdělanostního typu.

Přes to, že kosmopolitism těchto dvou básníků pomáhal bořit hradbu němečtí, jež nás duševně svírala, vyvolal odpor u hlasatelů národního rázu literatury a zůstal širokému čtenářstvu celkem lhostejným. Dnes, kdy máme již od těchto dvou básnických zjevů delší časový odstup, vycitujeme, že

se organism národní nemohl ani hned zachovat vůči nim jinak. Toto básnické evropanství přivalilo se k nám příliš náhle a bylo ho na naše poměry příliš mnoho. Bylo to evropanství také příliš literární, zaujaté spíše básnickou minulostí Evropy než její reálnou přítomností. Nepředcházela mu soustavná práce vzdělávací, jež by byla českého vlastence těch let seznámila s povahou cizích zemí a jejich kultur. Co mu bylo platno omšávat nejnovější plody francouzské poesie, když se mu nedostalo dosud poučení o vlastním duchu Francie a její kulturní bytosti? V tomto evropanství Vrchlického a Zeyera je něco, co zůstane pro české literární kruhy vůči Evropě už typickým. Až do našich dnů se bude opakovat případ, že literární duchové, vzdělaní na velikém evropském obzoru, budou s výše tohoto svého evropanství zasypávat malou naši literaturu podněty, jež ona nedovede strávit a vytvoří si vůči průměrnému českému člověku pyšný předsudek, že je ve věcech všeobecné kultury náramně opozdilý a národně úzkoprsý. Což je však předsudek nespravedlivý, protože by sotva v které jiné zemi evropské našli lidský průměr vůči všemu novému v Evropě vnímavější a o svém postavení v ní celkem tak dobře orientovaný.

Jako třetího, jenž přináší do tehdejšího českého života vzduch velkého světa, třeba již na tomto místě jmenovat T. G. M a s a r y k a. Největší muž dnešní české generace a jak všeobecně uznáváno, jeden z největších současných Evropanů, působil již při svém příchodu před půlstoletím svým širokým myšlenkovým obzorem a otvíral-li nám okna do jiných kulturních sfér než oba jmenovaní básníci, mohlo to být považováno za prospěšnou protiváhu jednostranného kultu literatur románských. Podobně zdravě působil proti výlučnému esteticismu Vrchlického a Zeyera důraz, jež kladl Masaryk na filosofickou a mravní stránku jednotlivých cizích kultur. Byly to především dvě, z nichž čerpal své nejvýznamnější podněty, a n g l i c k á a r u s k á, ony dvě tedy, jež leží opodál nejvlastnější pevninové oblasti evropské vzdělanosti. Spíše než o anglických, lze mluvit u Masaryka o po-

všechně anglosaských vlivech, protože jsou silně zabarveny americky; jsouce však omezeny hlavně na filosofické a náboženské myšlení této rasy, pomíjejí její největší hodnoty básnicko-umělecké. Právě však po oné stránce se dobře doplňují s širokým a hlubokým myšlením ruským; tato kombinace živlu anglosaského se slovanským dospívá v osobnosti Masarykově k velmi zajímavé a ve svých dalších účincích na náš život významné synthesi. Za hlasatele nejvlastnějšího kulturního evropanství lze však Masaryka oněch let stěží považovat, neboť nemá zvláštní záliby právě v oněch dvou kulturách, které především pro nás znamenaly a budou i nadále znamenati tolik co Evropa: ve francouzské a německé. Většinu jejich vynikajících básnických duchů odmítá pro domnělý nedostatek mravní hloubky nebo přílišný individualism (či jak říká: titanism), mentalita francouzská se svým racionalismem a nedostatkem metafysického smyslu je mu cizí, i ač sám vyšel ještě z německé vzdělanostní sféry a s českým kulturním životem byl nucen teprv dodatečně se seznamovat, vystupuje Masaryk výslovně proti vlivu německého myšlení. Již tím ovšem mocně přispěl k emancipaci českého vzdělání od německé nadvlády a k rozšíření našeho středoevropského okruhu kulturních zájmů až na obzor světový, čímž již po celou generaci mimoděk připravoval v národě podmínky pro svůj pozdější veliký osvoboditelský čin. Ale projevit dokonale své evropanství a vyrůst na onu reprezentativní postavu, jež nás jako žádná jiná spojuje s Evropou a ztělesňuje náš podíl na jejích posledních osudech i na úsilí o její lepší budoucnost, to bylo zůstaveno teprv slavným letům jeho stáří.

*

V devadesátých letech minulého století nabývá již vědomí kulturního společenství evropského takového rozsahu a takové síly, že počíná překonávat city a vášně nacionalismu a lámat hradby, jimiž se jednotliví národové uzavřeli před cizinou. Až dosud platilo za povinnost vzdělaného Evropana znát z každého důležitějšího národa našeho dílu světa

několik básníků a umělců, či alespoň mít jakýs takýs pojem o nich. V tomto okruhu všeobecného evropského vzdělání jsou arci největším počtem zastoupeni Francouzové (protože všecko francouzské nepřestává být obestřeno zvláštním nimbem) a Italové, za tyto mluví Dante a celé plejady malířů a sochařů z dob renaissance, jmény malířů je zastoupeno také Holandsko s Rembrandtem v čele, Německo představují Goethe a Schiller, z filosofů především Kant a Schopenhauer, pak ovšem všichni jeho geniové hudby, Anglii Shakespeare a Byron, Španělsko Cervantes, Polsko Mickiewicz, Rusko Puškin, Lermontov a již také Turgeněv, Dánsko Andersen, kdežto národové severští a menší slovanští (my Češi mezi nimi) stojí ještě přede dveřmi tohoto všeevropského duševního salonu. Jak vidět také, jsou v něm jednotliví národové zastoupeni zjevy hodně starými, což platí především o Itálii a Anglii, čehož příčinou je jednak asi to, že o tom, kdo má být pojat do tohoto evropského Pantheonu, rozhoduje ustálená tradice a konvence, jednak také, že některé veliké literatury, jako anglická, italská i německá neoplývají v polovici devatenáctého století právě velikými zjevy. Celé toto století nemá také dost svého vlastního životního stylu, v stavitelství a výtvarných uměních je epigonské; jediným uměním, v němž tvoří ze svého a buduje celé nové světy, je hudba. Smysl pro mezinárodní společenství kulturních statků je už velmi živý a dychtivý, nejvyšším snem básníků a umělců není už proslulost ve vlastním národě, nýbrž sláva evropská, jenže zmíněný onen soubor jmen a hodnot, jež představují všeobecný kulturní poklad Evropy, stárne a bledne, protože je odkazem minulosti a neodpovídá danému stavu Evropy. Ten zatím ve svém vývoji předběhl o celé hony běžné pojmy o literatuře a umění. Zatím co konservativní Francouz zůstává věren svým klasikům, vidí už kolem sebe řády buržoasní třetí republiky a ve výkladech knihkupců naturalistické romány Zolovy. Německý profesor estetiky, goethovským duchem odchovaný, ocitá se v nové říši, jejímž hlavním heslem je pracovat, bohatnout, mít nejlepší armádu, dobýt si svě-

tové moci na souši i na moři. A na brány všech států počíná hrozivě bušit sociální otázka. Z těchto nových útvarů anebo z odporu proti nim rodí se nový myšlenkový kvas a vznikají nové ideje o literatuře a kultuře, realita Evropy počíná útočit na onu sestárlou Evropu imaginární, jak ji vytvořily staré tradiční představy o poesii a umění.

Poslední léta devatenáctého století jsou právě onou dobou, kdy se tento rozdíl vyrovnává. Kulturní Evropan nechce již žít z pouhých stínů a poetických mátoch, chce cítit pod sebou skutečnou půdu svého kontinentu a kolem sebe horký dech tohoto ideového a uměleckého vzruchu, jenž z ní nepřestává stoupat. Neboť Evropa je tehdy ještě stále jediným vůdčím dílem světa a o soupeřství s Amerikou, jež by ji ohrožovalo, mohlo se mluvit nejdříve jen na poli hmotné výroby a techniky. Díky rozmachu komunikací a tisku šíří se všechny tyto nové ideje a snahy, zplozené z nových realit a nových životních situací, velmi rychle přes hranice jednotlivých států, proudy jejich vlivů se po celé Evropě protínají, křížují, v sebe splývají a vytvářejí v hlavních duchovních centrech atmosféru plnou vznětů, myšlenkového vření a nových perspektiv. Program, s nímž přichází mladá literární generace v jedné zemi, nalézá ihned hojné ohlasy v mládeži jiných zemí a veliké otázky společnosti a kultury, jež vystupují na tomto společném evropském obzoru, jsou také počítovány jako problémy společné, všeho kulturního lidstva se týkající. Evropa prožívá už jako jediný celek své nejpálčivější bolesti a své nejvzletnější naděje. A na rozdíl od dřívějších forem kulturní solidarity dává se těmto novým spojitostem, vyrůstajícím z potřeb přítomné společnosti a ze hnutí současných duchů a srdcí jméno, jež má dráždivé kouzlo aktuality a svěží novosti, slovo *moderní*. Moderní realism a naturalism, moderní umění, moderní socialism a anarchism. Ale toto jméno není opět nic jiného než nová podoba evropanství, nová maska, za níž se kryje cit tuhého společenství všech lidí a národů na této pevnině. Mládež každé země se chápe dychtivě všech těchto nových idejí a hesel, protože

přinášejí zvěst o širším a bohatším životě než jaký jim je dán v mezích jejich národa, zejména je-li to národ malý a politicky stísněný. Je to dalekosáhlá evropská perspektiva těchto myšlenek, jež jejich vyznavače povznáší na výšiny širšího obzoru než jaký jim může poskytnout kultura jejich vlasti. V čele jsou ovšem umělci a myslitelé, u nich je jistá míra kosmopolitismu již stoletou tradicí; ale rychle se ocitají na tomto širokém obzoru evropském i davy dělnictva, zorganizované socialismem. Socialistický dělník je ve své politické praxi Evropanem; evropanství, až dosud jakýs duševní luxus intelektuálních vrstev, vytváří si v něm svůj první lidový typ.

Všecky tyto změny a pokroky jsou nám velmi blízké, zažili jsme je v Čechách na vlastním těle a to způsobem tak pronikavým, že tato léta devadesátá platí za jeden z nejvýznamnějších obrátů v duševním životě našeho národa. Ukázalo se tehdy, že Čech náleží k oněm Evropanům, kteří jsou nejvímavější pro všecko, co se děje na celé pevnině, nejdychtivěji se vzdávají všem vlivům Evropy a nejsprávněji se dovedou orientovat v labyrintu jejich snah a otázek. Děkuje ovšem za to své poloze v samém jejím středu; všecko, co tu bylo dříve řečeno o naší touze po Evropě i o schopnostech uskutečňovat ji jako ideu, všecko to, co máme společného s německým vzdělanostním typem, to všecko bylo postaveno do služeb snahy z tohoto typu se vyprostit a nalézt si přímou cestu k Evropě. Tak mocná byla tato touha po evropanství, že jí musil v mnohém ustoupit citlivý a úzkostný nacionalism malého potlačeného národa.

V této symfonii nových kulturních tónů, již končí pro Evropu devatenácté století, není už vládnoucím motivem Francie, ba vůbec ne západ. Francouzská kultura zachovává si sice své čelné místo jakožto vzoru kultury umělecké a současně životní; ale v náladách kulturní přezrálости, přezjemnělosti, slovem *dekadence*, jednoho z módních pojmů oněch let, počíná se ohlašovat její stáří. I Anglie přispívá k tomuto kvasu moderních idejí a to nikoli svým zdravým

konservatismem a vůbec tím, co je rysem povahy anglosaské, nýbrž právě tím, co je z toho všeho výjimkou, Oscarem Wildem. Opět se tu opakuje něco z případu Byronova, i tenkrát stačí gesto, pyšný, osud vyzývající postoj aristokratického Angličana, aby okouzлил Evropu. A opět se tu stává evropskou postavou Angličan přes to a proto, že má proti sobě mínění své vlasti. V těchto letech již se množí případy, že básníci menších národů si dobývají naráz evropské proslulosti, beze zřetele na to, jak o nich soudí jejich vlast. Ibsen je jen svými kořeny básníkem norským, ale ještě v plném květu své tvořivosti stává se nejvyšší té doby hodnotou německé scény a působnost jeho je široce evropská. Něco podobného platí i o Strindbergovi, Knutu Hamsunovi a celé řadě dánských spisovatelů. Současně přivalila se do evropského duševního života mocná vlna ruských vlivů, o níž výše byla řeč, takže kulturní typ románský, jenž představoval dříve výkvět evropského ducha a umění, počíná ustupovat před svěží drsnou silou mladých ras germánských a slovanských.

My Češi, jak řečeno, náležíme k nejnámavějším účastníkům tohoto nového všeevropského kulturního vzruchu, víme o současné Evropě téměř všechno ale Evropa ovšem o nás ještě neví. Není té doby jediného uměleckého a sociálního směru v Evropě, jenž by nenalezl u nás své stoupence: máme své naturalisty i spiritualisty, socialisty, anarchisty i umělecké aristokraty, tolstojovce i esthety, a, věc u nás nová, každý z těchto směrů má své tiskové orgány, při nejmenším svou „revui“ a celé „knihovny“ vznikají, jichž účelem je seznamovat české obecnost s literaturami jiných národů anebo s určitými proudy v nich. Tehdy, v posledních letech století, vzniká zjev, jenž se stává trvalým a jež už asi nebude lze vykořenit: překlad z cizí literatury vábí české čtenářstvo více než původní dílo, překlady svým množstvím zatlačují domácí produkci, to jest, evropanství na poli kulturním počíná znamenat více než češství.

Věc je jen z části vysvětlitelná příliš snad dychtivou tou-

hou po poznání velikého duševního světa za hranicemi anebo dokonce pouhým snobismem. Hlavní jeho příčina leží asi v tom, že česká literatura ani kvantitou ani kvalitou nedostačuje potřebám národa duševně velmi živého, dobře vědomého svého postavení ve středu Evropy, s neobyčejně vysokým průměrem vzdělání. Česká literatura do těch dob nemá svých klasiků v pravém slova smyslu, sloužila především úkolům buditeelským a není ani tak bohata ani národně svérázná, aby za nás mohla mluvit před Evropou a přispět pozoruhodnějším způsobem svým podílem k její společné hřívně. Tento čestný úkol splnila jiná složka naší kulturní tvorby, a to ona, o jejímž významu jakožto projevu národní duše měli naši buditelé sotva tušení: h u d b a. Není bez hlubokých příčin a to příčin všeobecně evropských, že dva její hlavní zjevy, Smetana a Dvořák, vyrůstají nám právě v době, kdy kult hudby v devatenáctém století dospívá svého vrcholu; lze tušit, že jest to zvláštní atmosféra středoevropská, hudbou té doby tak prosycená, jež probouzí v našem národě jeho muzikálního genia. A k úspěchům za hranicemi pomáhá české hudbě, lze říci, ta okolnost, že koncem století pociťuje se všeevropský kult hudby jako kosmopoliticky bezbarvý i jeví se snaha, osvěžit jej a zabarvit výtvořiny jednotlivých národních individualit. Ne české slovo, ale zvuk české hudby, melodie, zvláštním oparem naší země prosycená, toť první, čím přispíváme k společnému kulturnímu pokladu Evropy, ale také čím již získáváme její pozornost.

Úroveň a plnost kulturního evropanství u nás je v těch letech již taková, že je vždy v křiklavějším nepoměru k politické slabosti našeho národa i k těsnému rozsahu jeho vlastního života. Vzniká tak typ literáta nebo umělce, jenž je nejen duchem doma v celé Evropě, ba zná kulturu cizích národů lépe než jejich vlastní vzdělání příslušníci, při tom však nemá příležitosti tuto svou bohatou kultivovanost v našem domácím životě uplatnit. Neví, jak by svůj veliký evropský obzor vtěsnil do úzkých jeho mezí a z toho pak vzniká rozpor s domácím prostředím, zápas s ním, melancholie a hoř-

kost anebo zjitřená hrdost, která okázale obestírá cizí zjevy nimbem velikosti, aby tím důrazněji ukázala, jak všecko naše je proti tomu malé. V tomto postavení ocitá se zvláště t. zv. moderní literární kritika. Ti, kdož ji představují, jsou předními u nás nositeli kulturního evropanství v celé jeho šíři a bohatství obsahu; považují za svou nejsvětější povinnost znát všechny cizí literatury až do jejich nejméně známých zákoutí a z pojmů o kultuře a umění, jak se vyvinuly jinde v Evropě, zejména na západě, odvozuji vysoká hlediska a nejprísnejší požadavky pro kulturu svého národa, národa malého, který ještě přede dvěma pokoleními byl národem toliko sedláků a maloměšťáků a jehož nynější literatura nemá ještě ani stoleté tradice.

*

V těchto prvních letech dvacátého století lze již říci o obyvatelích našeho kontinentu, že v obsahu jejich vzdělání to, co jim dalo všeobecné kulturní společenství, zdaleka již převažuje nad tím, co přijali od vlastního národa. Ten jim dal ovšem jazyk, jímž jim byl tlumočen hlavní obsah vzdělání, svou krásnou literaturu a snad i ideové soustavy svých myslitelů, a pak ovšem to, co má samobytného a svérázného ve svých dílech umění hudebního a výtvarného. Ale již v této sféře literární a umělecké je nesmírně těžko zjišťovat, co je majetkem a vlastním tvůrčím činem toho kterého národa; obyčejně to splývá nerozlučitelně v jedno s uměleckými hnutími, proudícími v určité době po celé Evropě. Kdo by dovedl na příklad odlišit v Turgeněvovi to, co je v něm specificky ruského, od toho, co je v něm západnického? Lze říci, že Emil Zola se musil narodit právě ve Francii? Anebo že náš Smetana by byl tím, čím je, kdyby nebylo před ním Mozarta a Wagnera? Do okruhu vzdělanosti toliko svého národa jsou uzavřeny nejvíce ještě vrstvy lidové, to jest lidé, kteří nemluví než mateřštinou a chodí do nižších škol, jejichž návštěva je povinná; ale i to, co se v nich naučí z jednotlivých oborů naučných, přesahuje už z mezí jedné národní kultury

a jest majetkem všeobecné civilisace. Což teprv ve vrstvách s vyšším vzděláním, kde se pěstují jednotlivé vědy odborně, kde se využívá vymožeností techniky a kde se čtou denně díla jiných literatur nejen v překladech, ale i v cizích originálech!

Tu všude vzniká nad vrstvami vzdělání, nabytého z fondů vlastního národa, široká a mohutná nadstavba vzdělání, jež je všem národům evropským společna. Jest to tak, jako by řada domů měla své různé základy a rozmanitě zabarvená přízemí, ale hořejší patra zbudována stejným způsobem a natřena společnou barvou. Tato nadstavba evropanství není sice tak patrna u velikých vůdčích národů jako u národů menších, ale přece v ní vrcholí jejich kulturní vývoj, byť si toho dost neuvědomovali anebo se výslovně bránili si to přiznat. Francouz a Angličan nevystoupili až do nejnovějších dob ze své exkluzivity a domnívají se, že si nepotřebují vypůjčovat od ostatní Evropy, leda snad jen ve vědách a oborech praktických, kde výsledky badání a práce se šíří rychle přes hranice zemí, bez ohledu na různosti národního ducha. Ale kdo dnes může ještě říci, že literatura francouzská je výrazem čistého ducha francouzského anebo anglická anglického? Zde v říši uměleckých imaginací a filosofického myšlení prosakují se jednotlivé národní typy svými vzájemnými vlivy neviditelně sice, ale pronikavě a již sám dnešní široký, do světovosti se rozrůstající obzor evropského lidstva nepřipouští, aby Francouz se necítil než Francouzem a myslil, cítil a psal v tak těsných mezích svého francouzského horizontu jako kdysi za Ludvíka XIV. Ostatně zůstávají příslušníci těchto dvou nejzápadnějších národů v té výhodě, že mají cestu k evropanství usnadněnu tím, že jejich vlastní kultura má tak veliký a přímo dominující podíl na kultuře celé Evropy, že dosud ještě, tak jako bývalo v minulých stoletích, mohou dospět k výšinám nejzjemnějšího vzdělání i s malými znalostmi ostatní Evropy, po případě jen pomocí své mateřštiny. Francouzovi k tomu, aby byl dobrým Evropanem, stačí téměř býti jen dobrým Francouzem; osvojil-li si nejlepší ob-

sah své domácí kultury, je-li veden oněmi kulturními a politickými ideami, jež jeho vlasti kdys zaručily vůdčí místo v dějinách naší pevniny, může stále ještě, třebaž že už menším právem, říkat: nač se honit za Evropou, když Evropou je pro mne Francie? Angličan dokonce, nijak nenucen aby hleděl duchem obsáhnouti Evropu, přerostl z mezí jejích kulturních typů na typ světový.

K výši tohoto jejích sebevědomí přibližuje se počátkem dvacátého století i Němec. O něm možno říci, že se zmocnil Evropy duchem a že počíná uskutečňovat ideu Evropy tím, že daleko ochotněji než jeho západní sousedé přijímá a svádí do jednotného řečiště proudy z celé Evropy a tvoří ze své země hlavní křižovatku kulturních drah, třebaž že ne hlavní a dominující centrum Evropy — může-li se mluvit o hlavním městě Evropy, pak jím zůstává stále Paříž. Němec však může ukázati i na to, že dohonil západní národy nejen v duchové kultuře, ale za poslední doby i v rozmachu vnější civilizace, ve vědecké metodičnosti a šíři vzdělání že předčí Francouze a v průmyslu, obchodu, technických vymoženostech a úpravě života že závodí s Angličanem. To znamená, že životní kultura není už výsadou francouzské a anglické aristokracie a německá kultura že se nevyznačuje jen papírovostí a jejím typem že už přestává být profesor, staletý rozdíl mezi hlavním pásmem evropské kultury u břehů Atlantiku a druhým pásmem za Rýnem že je téměř smazan; oč však pokročil Němec z let hohenzollernské nové říše ve svém závodění se západem, o to se zpronevěřil své staré kulturní tradici v poměru k sousedním národům na východě, zejména slovanským. Pýcha z politických úspěchů zatemnila u něho někdejší širokou zvědavost vůči všem projevům evropského ducha. Naučiv se zbožňovat moc, zvyká si myslit toliko mocenským způsobem a za otázku moci považovat své místo a poslání v Evropě. Velkomyslný duch Herderův a Goethův neovládá již duševní život Německa, nemizí však z něho docela. Stále ještě zachovává si Německo nejvni-

vější a nejinteligentnější obecenstvo pro všecko, co přichází s kterékoli strany Evropy; toto obecenstvo razí tak jako žádné jiné všeobecné evropské kulturní hodnoty, ono pozvedá k evropskému významu Ibsena právě tak jako Zolu nebo Dostojevského a je jen spravedливо, příznáme-li mu, že jemu děkujeme za úspěchy české hudby za hranicemi naší vlasti.

Vedle tří těchto velikých národů nalézá v těchto letech kulturní evropanství své nositele v pestré skupině národů menších, západních, severních i východních, ale i ovšem ve velikém Rusku. V Amsterdamě i Kodani, ve Varšavě a Kristianii, v Praze a Pešti, ve Štokholmě i Petrohradě, všude ovládá duševní život silná již vrstva lidí, kteří necht mluví a píšou různými jazyky, mají stejný as podklad vzdělání, stejný as rozhled po Evropě, klaní se stejným uměleckým božstvům, stejně podléhají novým podnětům, zálibám a módám, přicházejícím z hlavních center evropského života. Lze o nich říci, že vůči všemu evropskému projevují živější ještě smysl a dychtivější snad ještě účast než příslušníci velikých vůdčích národů už proto, že stojí opodál, nechtějí se opozdit za tempem Evropy a vidí také ze svých postranních stanovíšť všecko evropské ozářeno zvláštním nimbem. Na tom, jak jsou upřímně oddáni myšlence evropského vzdělanostního společenství, lze lépe měřit pokrok této ideje nežli u vůdčích národů, neboť aby dospěli k výši evropského obzoru, stojí je více úsilí a práce nežli lidi v zemích, kde netřeba než se narodit, aby nejcennější poklady evropské vzdělanosti spadly člověku do klína. Již otázka jazyková! Nechce-li příslušník menšího národa poznávat velké zjevy evropské kultury z druhé ruky, musí znát některý z hlavních západoevropských jazyků, člověk literární nebo vědecký aby znal dva tři; tyto jazykové znalosti platí za známku a měřítko evropanství. Tím však již je řečeno, jak nesnadněji v praksi dochází k evropskému rozhledu syn menšího národa, třebaž že Evropa jako idea mu leží více na srdci nežli lidem z velikých národů, kteří ve své soběstačnosti Evropy tolik

nepotřebují. A tak učí se Holanďan německy a anglicky, Dán německy a francouzsky, Nor německy nebo anglicky, Maďar, Polák německy, ale protože nechtějí být závislí jen na německé vzdělanostní sféře, hledí ovládat i franštinu, podobně tomu bývalo i u Rusů — a Čech? Zpravidla mluví vedle mateřštiny jen německy, ale pracuje-li literárně, považuje za nutno francouzsky nebo anglicky alespoň číst a vedle toho si ještě vyčítá, nezná-li alespoň jeden slovanský jazyk. Kolik úsilí je na to vynaloženo, kolik tomu obětováno času, jenž by mohl být věnován plodnější práci! Ale za to, oč je v tom více upřímného idealismu a horoucí žízně kulturní nežli ve velkých národech, kde jednotlivec žije pohodlně podle staletých tradic, kde za něho myslí mohutně vypěstěný jazyk a staré zděděné formy vkusu! Právě proto, že příslušníci těchto severovýchodních národů musí po vlastní Evropě vztahovati na dálku ruku, vkládají do svého evropanství své nejčistší a nejhlubší kulturní touhy a s oddaností až naivní jsou ochotni idealisovat si obraz velikých kultur, jak se jim na tuto dálku jeví. Francouzský literát neutrpí v očích svých krajanů, nezná-li nic z německé literatury, anglický literát zná snad hlavní zjevy francouzského písemnictví, ale k tomu, co přichází z ostatní Evropy, smí věnovat jen trochu velkopanského zájmu, český kritik však musí mít v malíku alespoň tři hlavní literatury západoevropské, znát dobře i ruskou a vedle toho mít stále přehled po celé duševní Evropě a běda mu, kdyby neznal nejnovější -ismus, zrozený právě v pařížských kavárnách!

Do takovéto šíře a plnosti rozrůstá se literární evropanství za prvých deset let tohoto století, takže až místy vybíhá v extravagance a karikaturu. Evropa se stává té doby opravdu již jednotným duševním celkem, společnou arénou kultury, myšlenky a umění, na niž každý národ vstupuje svým podílem. Nejšťastnější do jista doba ve vývoji evropského společenství. Nikdy za všechna ta stala, co národové této pevniny sedí ve svých zemích, nehleděli si tak z blízka do tváře a neznali tak navzájem své duše, nikdy ještě neproje-

vovali tolik úcty a lásky dílům umění a myšlenky, necht' vyrostla v kterékoli evropské zemi. Nikdy ještě nebylo pojato v evropskou společnou rodinu tolik národů, a to i odlehlejších a málo známých. O Evropě mohlo se už mluvit jako o dokonalém kulturním celku, jehož vůdčí úloha v lidstvu je nade všechnu pochybnost.

Právě však proto, že hlasatelé této evropské kulturní solidarity jsou lidé literární, umělečtí a ideologičtí, kteří jsou svým zájmem až příliš uzavřeni do oblasti čistě kulturní, uniká jim v tomto radostném uspokojení a vzletných nadějí smysl pro reality a tvrdé jejich zákony. Zapomínají, že k těmto triumfům duševního sblížení je v křiklavém nepoměru vzájemný stav evropských národů na poli politickém, či lépe řečeno vzájemný stav hlavních evropských států. Vyvíjela se během devatenáctého století se vzrůstem kulturní solidarity evropské souběžně i myšlenka politického a hospodářského sjednocení dílu světa? Ani v nejmenším. Naopak, po pádu Napoleonově je idea evropského imperia úplně opuštěna a politické osudy národů jsou vydány všanc diplomatům pěti velmocí, Anglie, Francie, Německa, Rakousko-Uherska a Ruska, jimž jde nejvíc o zachování mocenské rovnováhy v Evropě, ale kteří by každý pokus o mírovou organizaci považovali za utopii a nebyli by snesli, aby jedna či druhá z nich nabyla na kontinentě dominujícího postavení. Jak rychle dospěl vzdělaný Evropan k tomu, že se cítil příslušníkem společného a jednotného světa kulturního mezi Atlantikem a Urálem, tak zůstal opozdilým a v starých předsudcích a bludech vězícím, pokud šlo o jeho příslušnost k státu a jeho názor o státech jiných. Kdežto v kultuře dovedl se klanět velikým zjevům národa cizího, i snad nepřátelského, v politickém názoru na cizí národy nedovedl překonat všeliké staré nechuti, předsudky nebo dokonce šovinistické vášně. Nejnápadnějším toho dokladem je to, že právě onen národ, jenž se v kultuře nejvíce zasloužil o vytvoření společné evropské vzdělanostní atmosféry, totiž Němci, v politice naopak vyvolal nejvíce nenávislného napětí vůči ostat-

ním národům a nahromadil kolem sebe nejvíce látky k nebezpečným konfliktům, třebaže především vinou svých špatných vůdců. A tak jakoby se pod kvetoucí zahradou otevřely náhle propasti, do nichž se všechno kácí a řítí, tak propukají pod povrchem kulturní evropské jednoty těžké konflikty, jež vedoucí státníci přese všechno zděšení kulturních dobrých Evropanů nedovedou rozřešit než válkou.

*

Největší tragika světové války spočívá v tom, že zastihuje Evropu právě když duševní její sjednocení zdá se být na nejlepší cestě a opravňuje k nejlepším slibům do budoucna. A zatím čtyřleté vraždění, jakého Evropa neviděla ani v dobách nejbarbarštějších, krvavé čáry front, přesekávající náhle tepny organismu, jehož jednotlivé části právě tak nadějně počaly srůstat v jeden celek! Ale linie hlavní fronty nabývá určitého smyslu, vzpomene-li všeho, co tu bylo řečeno o hlavních pásmech evropského vzdělanostního vývoje. Tato hlavní fronta táhne se totiž po severu a severozápadu Francie a vedle ní vzniká druhá pod Alpami, to znamená, že svět z á p a d n í k u l t u r y, Francie a Anglie, a s nimi Itálie, stará země románské kultury, stojí proti středoevropské německé oblasti (do níž jsou ovšem zahrnuti i Maďari a proti své vůli západní Slované). Že s druhé strany mají spojence v Rusku, vyplynulo spíše jen z náhodných sběhů soudobé politiky a z konfliktů mezi panovníky a diplomaty, nikoliv z růzností a antagonismů v duších národů. Ale nepřátelství mezi evropským západem a „ústředními mocnostmi“ odpovídá rozdílu mezi dvěma pásmy a typy kultury, jak byl v předchozích kapitolách nastíněn. Smysl světové války dal by se nejstručněji vyjádřit tak, že středoevropská oblast, ovládaná Němci a vedená právě v té době zpupným duchem hohenzollernského militarismu, vydražďuje svými nároky dva vůdčí kulturní národy k odporu. Německo,

jež se za nimi od třicetileté války opozdilo, cítí se dost silno, jak co do civilizace i co do válečné moci, aby vešlo s nimi v zápas o svůj podíl při rozdělení světa; že válka vyšla z Rakouska, je věc skoro náhodná a netýče se samé podstaty konfliktu.

Válka, jak řečeno, zastihla Evropu právě v době, kdy kulturní evropanství dosáhlo té síly, že vytvářelo v mysli vzdělanců všech národů obsáhlou a tuhou nadstavbu nad spodními vrstvami vzdělání, jež jim dal vlastní národ. A tato nadstavba se náhle řítí v prach. Kdo by byl příliš dobrým Evropanem, byl by v podezření vlastizrady; žádá se velitelsky, aby každý byl v té době jen co nejlepším Němcem, Francouzem, Britem. Ale je možno rozervat v sobě rázem síť vztahů, jež nás pojila s lidmi jiných národů? Zapomenout toho, že nepřítel, do jehož řad mám střílet, mluví jazykem, jež jsem miloval u jeho největších duchů? Toť právě nejstrašlivější rys této války: ač vedena v gigantických rozměrech nesmírných kolektivů, nevyvolává v duši jednotlivce vojína oné pravé vášnivé vervy nenávisti, jejíž uspokojení by jej mohlo odškodnit za všechno to utrpení. Byla přijata jako neštěstí a vedena v duchu studeně a po většině s odporem. Evropan už nedovedl vraždit Evropana s oním prostoduchým zápallem, jenž vyznačuje bojovníky ze starých barbarských dob; proto odpovídal tomuto stavu myslí také nejlépe boj v zákopech, kde sotva bylo vidět hlavy nepřátel a kde hlavní slovo měly deště střel, vysílaných na dálku.

Kulturní evropanství bylo tedy hřměním děl umlčeno a v srdci každého svého vyznavače až do krve rozerváno, ale přece nezhybnulo. Právě naopak, jedinou velikou útěchou po celé této tragedii Evropy bylo, že sotva vojáci svlékli uniformy a oblékli civilní kabát, uvědomili si teprv, jak málo cítili krvavé nenávisti k lidem na druhé straně fronty a jak je třeba se s nimi dorozumět alespoň o nejvyšších státcích kulturních, nemá-li se náš díl světa propadnout v chaos a temno barbar-

ství. Kulturní evropská solidarita byla obnovena hned v prvních letech poválečných; oděrané od sebe kusy evropské nadstavby zapadly zase do sebe a obnovily tuto nejvyšší vrstvu, takže je dnes snad ještě tužší a mohutnější než bývala před válkou. A to již z té příčiny, že je cítěna s horoucnější ještě touhou u generace, jež protřpěla válku, která nechce již, aby se dočkala nové a uznává po kulturním i evropské politické sjednocení za jedinou spásu naší civilizace. Pokrok v evropské kulturní solidaritě můžeme dnes měřit již podle toho, jak všestrannější a rychlejší je výměna duševních a uměleckých hodnot mezi jednotlivými národy, dokonce když se jí dostalo nových účinných prostředků jako jsou film, rozhlas, sport a zdemokratisování turistiky. Nikdy ještě nebylo lze dosíci tak rychle evropské proslulosti jako dnes; slavné osobnosti literatury, umění a sportu rázem vykročí z mezí svého národa, jména jejich jsou běžná po celé Evropě a celý náš díl světa stává se jednotnou velikou arénou pro zápasy ducha a těla, v níž jednotlivé země klesají svým významem na pouhé provincie.

Tedy při všech hořkých vzpomínkách na nedávnou katastrofu evropské kultury a při všech bědách poválečných důvod k velikým nadějím v lepší budoucnost Evropy! Všecko však závisí na tom, aby definitivně zažehnáno bylo nebezpečí války i aby po sjednocení Evropanů v kultuře a životních formách následovalo i politické sjednocení jejich států, a ne-li dokonalé sjednocení, jak je hlásí myšlenka Panevropy, tedy alespoň rozumná jich dohoda o společné organizaci, k níž ukazuje Briandův podnět Spojených států evropských. Marna by byla snaha celých generací o vznik evropanství kulturního, kdyby po něm nenásledoval čin, zajišťující možnost evropanství politického. Náš národ vynikal vždy, jak bylo ukázáno, v prvém, ale také v duchu druhého vedl svůj boj za osvobození a dvěma vůdčími muži tohoto svého zahraničního, to jest na širokou arénu evropskou přenese-

ného odboje, Masarykem a Benešem, dal těmto snahám o sjednocení Evropy významné představitel. Jsme proto k evropanství zavázáni nejdražšími upomínkami svého zápasu za svobodu a jeho vítězství. Evropský mír, založený na dorozumění všech národů našeho dílu světa, bude nejlepší záští-tou naší svobody.

O B S A H

I. Evropa a zeměkoule	5
II. Dějinný smysl Evropy	16
III. Itálie, Francie, Anglie — Evropa jako životní skutečnost .	33
IV. Německo a střední Evropa — Evropa jako idea	68
V. Češství	105
VI. Evropa a Slované	159
VII. Evropanství	187

POLITICKÁ KNIHOVNA

ŘADA II. KNIHA XIII.

F. V. K R E J Č Í

ČEŠSTVÍ

A EVROPANSTVÍ

ÚVAHY O NAŠÍ KULTURNÍ

ORIENTACI

VYDALO V DUBNU 1931

NAKLADATELSTVÍ

„ORBIS“

PRAHA XII., FOCHOVA 62

VYTISKNU TO

PÍSMEM RONALDSON

KNIHTISKÁRNA „ORBIS“

PRAHA XII